

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ARASINDA
EKONOMİK ENTEGRASYON: ECO ÖRNEĞİ**

Zübeyde EROĞLU

Danışman

Doç. Dr Ali ŞEN

**Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Sınav Yönergesinin İktisat Anabilim
Dalı İçin Öngördüğü BİLİM UZMANLIĞI TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır**

**Malatya
Ağustos – 2006**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü' ne

İş bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı BİLİM UZMANLIĞI
tezi olarak kabul edilmiştir...

Başkan

Adı, Soyadı ve Ünvanı

Üye

Adı, Soyadı ve Ünvanı

Üye

Adı, Soyadı ve Ünvanı

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2006

İmza

Adı, Soyadı ve Ünvanı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

20. yy sonlarına doğru ülkeler arasındaki ekonomik dayanışma ve yakınlaşmaların artması, dünyada gittikçe yaygınlaşan küreselleşme hareketlerinin yanı sıra daha çok coğrafi, kültürel, tarihsel yakınlığı olan ülkeler arasında gerçekleştirilen bölgesel entegrasyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırmak ve diğer ülkelere karşı dünya ticaretinde rekabet üstünlüğü elde etmek için bölgesel entegrasyon kurma yoluna gitmiştir.

Genellikle belli bir coğrafyayı paylaşan dil, din, kültür yakınlığı olan ülkeler arasında gerçekleştirilen bölgesel entegrasyonlardan biri de gelişmekte olan ülkeler arasında kurulmuş olan ekonomik işbirliği teşkilatı (EKİT-ECO) dur.

ECO entegrasyonu başlangıçta Türkiye, İran ve Pakistan arasında kurulmuş bir işbirliği hareketi iken, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Afganistan ve Türk Cumhuriyetleri'nin de (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan) katılmasıyla on üyeli büyük bir coğrafi alana ve nüfusa sahip bir bölgesel entegrasyon hareketine dönüşmüştür. ECO kurulduğu 1985 yılından beri ekonomik entegrasyonu gerçekleştirme yolunda, hedefleri doğrultusunda mesafe almaya çalışmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkeler arası bir entegrasyon hareketi olan ECO' nun gelişme sürecini ve Türkiye' nin bu bölge ile olan ilişkilerini ele alarak incelemektir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle küreselleşme hareketlerinin hız kazanması ile giderek önemi artan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında çeşitli şekillerde gerçekleştirilen ekonomik entegrasyon hareketlerinin nedenleri, etkileri, başarı koşulları ve gelişmekte olan ülkeler itibariyle sorunları ele alınacaktır. Daha sonra ECO bölgesel entegrasyonu doğrultusunda ekonomik entegrasyonun üyesi olan ülkelerin dış ticaretine ne ölçüde katkı sağladığı araştırılacaktır.

Bu çalışmanın şekil almasında, eleştirileri ve yardımlarıyla desteğini gördüğüm tüm hocalarıma ve özellikle danışman hocam Doç. Dr. Ali Şen'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Malatya, Ağustos 2006

Zübeyde EROĞLU

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYON KAVRAMI VE TEORİSİ

1.1. Ekonomik Entegrasyonun Tanımı.....	6
1.2. Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları.....	8
1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi.....	8
1.2.2. Gümrük Birliği	9
1.2.3. Ortak Pazar.....	10
1.2.4. Ekonomik Birlik.....	10
1.3. Ekonomik Entegrasyon Teorileri.....	12
1.3.1. Gümrük Birliği Teorisi.....	12
1.3.2. “İkinci En İyi Teorisi”.....	13
1.3.3. Kutuplaşma Teorisi.....	14
1.4. Ekonomik Entegrasyonun Etkileri.....	14
1.4.1. Statik Etki.....	14
1.4.2. Dinamik Etki.....	15
1.5. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Koşulları.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ARASI EKONOMİK

ENTTEGRASYON VE UYGULAMALAR

2.1. Gelişmekte Olan Ülkeleri Entegrasyona İten Nedenler.....	21
2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Entegrasyonun Genel Sorunları.....	24
2.3. Gelişmekte Olan Ülkeler Arası İktisadi Birleşmeler.....	25
2.3.1. Avrupa Kıtasındaki İktisadi Birleşmeler.....	26
2.3.2. Amerika Kıtasındaki İktisadi Birleşmeler.....	29
2.3.3. Afrika Kıtasındaki İktisadi Birleşmeler.....	32

2.3.4. Asya Kıtasındaki İktisadi Birleşmeler.....	34
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (ECO)

3.1. ECO'nun Kuruluş ve Faaliyetleri.....	39
3.1.1. ECO'nun Kuruluşu.....	39
3.1.2. ECO'nun Hedefleri.....	41
3.1.3. ECO'nun Yapısı.....	42
3.1.4. ECO'nun Faaliyetleri.....	44
3.2. ECO'nun Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler.....	51
3.3. ECO'nun Gelişmesini Zorlaştıran Faktörler.....	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-ECO İLİŞKİLERİ

4.1. Türkiye'nin ECO İçerisindeki Konumu.....	56
4.2. Türkiye-ECO Ticareti.....	58
4.3. Türkiye'nin ECO Ülkeleriyle Olan İlişkileri.....	59
4.3.1. Türkiye-İran İlişkileri.....	59
4.3.2. Türkiye-Pakistan İlişkileri.....	62
4.3.3. Türkiye-Afganistan İlişkileri.....	64
4.3.4. Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri.....	65
4.4. Türkiye-ECO İlişkilerini Etkileyen Faktörler.....	73
4.4.1. Türkiye-Rusya İlişkileri.....	73
4.4.2. Türkiye-AB İlişkileri.....	76
4.4.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	78

BEŞİNCİ BÖLÜM

ECO ENTEGRASYONU'NUN BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. ECO'nun Başarısını Sınırlayan Faktörler.....	80
5.2. ECO'nun Ticari Başarısının Değerlendirilmesi.....	84
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA.....	101

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo-1.1	: Ekonomik Entegrasyonun Safhaları.....	11
Tablo-3.1	: ECO Ülkelerinin Başkent, Yüz ölçüm Nüfus ve Kişi Başına Düşen GSYİH.....	41
Tablo-4.1	: Türkiye'nin Ülke Grupları İtibariyle Dış Ticareti (%).....	59
Tablo-4.2	: Türkiye-İran Dış Ticareti.....	61
Tablo-4.3	: Türkiye-Pakistan Dış Ticareti.....	63
Tablo-4.4	: Türkiye-Afganistan Dış Ticareti.....	65
Tablo-4.5	: Türkiye'nin-Türk Cumhuriyetleri ile Ticareti.....	70
Tablo-4.6	: Türk Cumhuriyetleri'nin Genel İthalatı İçinde Türkiye'nin Yeri.....	71
Tablo-5.1	: ECO Bölgesinde GSYİH'nın Sektörel Dağılımı.....	86
Tablo-5.2	: ECO Bölgesinde Toplam Dış Ticaret.....	89
Tablo-5.3	: ECO Bölgesinde Toplam Bölge İçi Ticaret.....	91
Tablo-5.4	: ECO Bölgesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Toplamı.....	94

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANZCERTA	:Avustralya-Yeni Zelanda Yakın Ekonomik ve Ticari İlişkiler Anlaşması
AP	: And Ülkeleri Paktı
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
CACM	: Orta Amerika Ortak Pazarı
CARİCOM	: Karaib Ülkeleri Topluluğu
CEAO	: Batı Afrika Ekonomik Topluluğu
CENTO	: Merkezi Anlaşma Örgütü
COMESA	: Orta ve Güney Afrika Ortak Pazarı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECCAS	: Merkezi Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
ECO-EİT	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EFTA	:Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
GCC	: Körfez İşbirliği Konseyi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İKT	: İslam Konferansı Teşkilatı
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
LAFTA	: Latin Amerika Ticaret Bölgesi
LAIA	: Latin Amerika Entegrasyon Bölgesi
MERCOSUR	: Güney Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

RCD	: Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
SAARC	: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SİO	: Sangay İşbirliği Örgütü
UMA	: Arap- Magrep Birliği

GİRİŞ

II. Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte, dünya ekonomisinin yeniden şekillenmesine neden olan küresel düzeyde gelişmeler yaşanmıştır. 20.yy'ın sonlarına doğru ülkeler arasındaki ekonomik dayanışma ve yakınlaşmaların artması ile birlikte sayısı ve kapsamı genişleyen ve dünya'yı tek bir Pazar durumuna getirme amacına yönelik serbestleştirme eğilimleri, iki ayrı doğrultuda gelişme göstermiştir. Birisi GATT çerçevesinde kurulan gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak uluslararası ticaretin evrensel boyutlarda serbestleştirilmesini amaçlayan ve yerini daha sonra Dünya Ticaret Örgütü- DTÖ (World Trade Organization –WTO) Uluslararası Para fonu (IMF) gibi kuruluşlara bırakan küresel ve evrensel yaklaşımlardır. Diğer ise çoğunlukla belli bir coğrafi bölgede ve din, dil, kültür gibi benzer ve yakın ekonomik ilişki içinde bulunan ülkeler arasındaki dış ticareti ve diğer ekonomik faaliyetleri serbestleştirmeyi amaçlayan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) gibi birleşme hareketleridir.

1980'li yıllardan itibaren giderek yaygınlık kazanan dünya ticaretini serbestleştirme (küreselleşme) faaliyetleri ekonomik olduğu kadar sosyal, siyasal ve kültürel birçok yönü olan gelişmeleri ortaya çıkarmıştır.

Dünyada birçok ülkenin son yıllarda birbirleriyle siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkiler içerisine girmesi ve teknolojik gelişme ile birlikte her ülkeyi etkileyen sorunların tek bir ülke tarafından çözülemeyecek durumda olması gibi nedenler daha çok coğrafi yakınlığı olan ülkeler arasında kurulan ekonomik birleşme hareketlerinin, ortaya çıkmasına neden olmuştur. İki veya daha fazla ülkenin, aralarında ticareti engelleyici kısıtlamaların ve engellerin kaldırılması ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik izledikleri politikalar şeklinde kendini gösteren ekonomik birleşme hareketleri ülkelerin iktisadi kalkınmasında ve refah artışında önemli olmuştur. Sanayileşmiş ülkeler dış ticaretlerini canlandırmak, gelişmekte olan ülkeler ise yoğun rekabetten korunmak ve dünya ile bütünleşme süreçlerini hızlandırmak ve konumlarını değiştirmek için kendi aralarında çeşitli şekillerde entegrasyon kurma yoluna gitmiştir.

Başarılı bir entegrasyon daha çok coğrafi, sosyal, kültürel ve dini bağları olan ülkeler arasında ortaya çıkmaktadır. Böyle bir entegrasyonun kaynakların etkin kullanımını sağlanması, teknolojik ilerlemeyi kolaylaştırması, yabancı sermaye ile birlikte yatırımların artırılması ve ülkeler arası çatışmaların önlenerek uluslararası politikalarda daha etkin bir rol oynanması gibi etkileri önemlidir. Bunların yanı sıra birliğe giren ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri dış ticaretin, birlik dışında kalan ülkelerle gerçekleştirdikleri dış ticarete kıyasla, daha hızlı gelişme göstererek ekonomik büyüme ve toplumsal refahı artırması gelişmekte olan ülkeleri de yoğun rekabetten korunmak ve dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırmak amacıyla kendi aralarında entegrasyon kurma yoluna itmiştir.

Dünyada pek çok bölgesel iktisadi birleşme hareketi görülmesine rağmen, bunlardan çok azı kuruluşundan itibaren hem genişleme hem de derinleşme kaydedebilmiştir. Bir çoğu ya faaliyetlerini durdurmak ya da yeni düzenlemelerden geçirilmek durumunda kalmıştır. Entegrasyon hareketleri dünya'nın dört ayrı kıtası üzerinde bulunmakla beraber en önemlileri sanayileşmiş ülkeler tarafından oluşturulmuştur. Avrupa kıtasında Avrupa Birliği (AB), Amerika kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Asya Kıtasında Güney Doğu Asya ülkeleri Topluluğu (ASEAN) ve Afrika kıtasında Orta ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA) buldukları kıtaların en önemli gelişme ve derinleşme kaydedebilmiş bölgesel entegrasyonlarıdır.

Bölgesel ekonomik entegrasyonlar en basitinden en karışığa doğru *Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği, Ortak Pazar ve Ekonomik Birlik* olmak üzere dört aşamadan oluşmuştur. Ekonomik entegrasyona giren ülkeler bu aşamalarda yer almak suretiyle entegrasyonlarını daha ileri safhalara taşımayı ve en son aşama olan ekonomik birliğe ulaşmayı hedeflemektedirler.

Ekonomik entegrasyon sürecinin ilk aşamasını oluşturan Serbest Ticaret Bölgesi, entegrasyona üye ülkeler arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaların kaldırılarak malların serbestçe dolaşımını öngören bir anlaşmayı ifade etmektedir. Serbest Ticaret Bölgesinde bölge dışındaki ülkelere karşı her ülke kendi dış

ticaret politikasını ve vergi oranını uygulamaktadır. Gümrük Birliği aşaması ise en çok görülen bütünleşme aşaması olup üye ülkeler arasındaki her türlü kısıtlamaların kaldırılarak üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulanmasını içermektedir. Ortak Pazar Safhası, Gümrük Birliğinden daha ileri bir aşamayı ifade etmekte olup, emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını öngörmektedir. Ekonomik Birlik ise, entegrasyonun en son aşaması olup Ortak Pazara ek olarak üye ülke ekonomilerinin tam olarak birleştirilmesi ve ulusal politikaların uyumlaştırılmasını içermektedir. Bu aşamada tam bir bütünleşmenin gerçekleşmesi için ülkeler arasında ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırıldığı ve uluslar üstü otoritenin kurulduğu ortak bir paraya geçilmesi ve tek bir Merkez Bankasının kurulmasının yanı sıra ortak çıkarlar doğrultusunda bir siyasi birliğin sağlanması gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, günümüzde ekonomik entegrasyonun bütün bu safhalarını hayata geçiren tek bir para (Euro) birimini kabul eden en önemli entegrasyon hareketi AB 'dir.

Türkiye II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan ve giderek yaygınlık kazanan dünya çapında önemli görevler üstlenmiş siyasi ve ekonomik kuruluşlarda yerini almak istemiştir. Bu suretle Türkiye, Birleşmiş Milletler, Avrupa konseyi ve NATO gibi siyasi kuruluşların yanı sıra IMF, OECD, DB, gibi ekonomik kuruluşlarda da yer almıştır. Aynı zamanda bölgesel düzeydeki ekonomik birleşme hareketlerine de ilgisiz kalmamış, bir taraftan Avrupa'nın en önemli iktisadi bütünleşme hareketi olan AB içinde yer almaya çalışırken, diğer taraftan bölgesinde yer alan diğer ülkelerle olan iktisadi iş birliği ve bütünleşme çalışmalarına önem vermiştir. Bu doğrultuda Türkiye, İran ve Pakistan'ın oluşturduğu eski ismi RCD olan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (ECO) kurucusu olmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan ve sahip olduğu potansiyel itibariyle dünyanın en büyük birleşme hareketlerinden biri olmaya aday Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Türkiye'nin de kurucusu olduğu İran ve Pakistan tarafından 1985 yılında kurulmuş olup üyeleri arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bölgesel bir entegrasyondur. ECO 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan beş Türk Cumhuriyeti

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan ve Özbekistan'nın yanı sıra Afganistan'ında katılımıyla nüfusu 350 milyonu geçen 7 milyon kilometrekare alana yayılmış on üyeli bir örgüt haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkeler arası bir entegrasyon hareketi olan ECO'nun gelişme sürecini ve bu çerçevede Türkiye'nin ECO bölgesi ile olan ilişkilerini incelemektir. Bu çalışmada öncelikle küreselleşme hareketlerinin hız kazanmasıyla birlikte giderek önemi artan, ve gelişmekte olan ülkeler arasında çeşitli şekillerde gerçekleştirilen ekonomik entegrasyon hareketlerinin nedenleri, etkileri, başarı koşulları ve bu entegrasyon hareketlerinin sorunları ele alınacaktır. Esasen bu çalışmanın cevaplamaya çalıştığı iki temel soru bulunmaktadır: Bir entegrasyon hareketi olarak ECO entegrasyonunun başarısını sınırlayan temel engeller nelerdir? ECO hareketi üyesi olan ülkelerin dış ticaretine ne ölçüde katkı sağlamaktadır?

Bu çalışma büyük ölçüde kütüphane araştırmasına dayalıdır. Bununla beraber, araştırma alanı ile ilgili veri ve istatistikler için resmi kurum raporları ve internet sitelerinden yararlanılmıştır.

“Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: ECO Örneği” başlıklı bu çalışma başlıca beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Ekonomik entegrasyonun tanımı, aşamaları ve teorileri açıklanarak ekonomik entegrasyonun etkileri ile birlikte başarı koşullarının neler olduğuna değinilecektir.

İkinci bölümde, gelişmekte olan ülkeleri ekonomik entegrasyona iten nedenlere ve bu ülkelerdeki ekonomik entegrasyonun sorunlarına değinilerek gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan ekonomik birleşme hareketlerinden bahsedilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan bir ekonomik entegrasyon olan ECO'nun, (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) kuruluşu,

hedefleri, yapısı ve faaliyetlerinden bahsedilerek, ECO nun gelişmesinde etkili olan ve ECO' nun gelişmesini zorlaştıran faktörler ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde ise, Türkiye – ECO ilişkileri ele alınarak, Türkiye' nin ECO içerisindeki konumu ve Türkiye – ECO ticareti incelenecektir. Bununla birlikte Türkiye'nin ECO üyesi ülkelerle olan ilişkilerine ve Türkiye -ECO ilişkilerini etkileyen faktörlere değinilecektir.

Beşinci bölümde, bir ekonomik işbirliği olarak ECO'nun başarısını sınırlayan unsurların neler olduğu belirtilecek ve ECO entegrasyonu'nun üyesi olan ülkelerin dış ticaretine ne ölçüde katkı sağladığı araştırılarak, ECO'nun başarısının değerlendirilmesi yapılacaktır.

Sonuç bölümü, bu tez çalışmasının genel bir değerlendirilmesini yaptıktan sonra tartışma bölümlerinde elde edilen sonuçları ortaya koyarak bazı önerilere yer verecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYON KAVRAMI VE TEORİSİ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, dünyada gittikçe büyük bir önem kazanan ve 1980'li yıllardan itibaren giderek yaygınlaşan uluslararası ticaretin, tüm ülkeleri kapsadığı dünya ticaretini serbestleştirme (küreselleşme) yani iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanda bazı ortak değerlerin yerel ve milli sınırları aşarak, dünya çapında yayılması anlamındaki globalleşme faaliyetleri ekonomik olduğu kadar sosyal , siyasal vb. birçok yönü olan gelişmeleri ortaya çıkarmıştır.

20. yy' da hızla artan küreselleşme eğilimleri nedeniyle ortaya çıkan ticaretin serbestleşmesi faaliyetleri ve ülkeler arasındaki siyasi, teknolojik bağların artması iktisadi birleşme hareketlerinin (Economic İntegration) ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bölgesel ekonomik entegrasyon olarak da adlandırılan genellikle aynı coğrafi bölgede yer alan bir grup ülkenin aralarında ticaretin serbestleştirilmesine yönelik izledikleri politikalar şeklinde kendini gösteren iktisadi birleşmeler, ülkelerin üretim kapasitelerini kaynak verimliliklerini artırmak suretiyle toplumsal refah düzeyinin artmasında ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde etkili olmaktadır.

1.1. Ekonomik Entegrasyonun Tanımı

Entegrasyon (integration), Latince "integratio" sözcüğünden gelmektedir. Bütünleştirmek, parçaları bir araya getirmek olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik entegrasyon ise iki veya daha fazla ülke arasında ticarete engel olan çeşitli kısıtlamaların ve engellerin kaldırılması ve ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılarak ayrı iktisadi yapıların bir tek iktisadi yapı haline getirilmesidir (Ertürk, 2002: 15).

Entegrasyon kelimesi ekonomik anlamda ilk defa 1947 yılında Avrupa'da kullanılmış, bu tarihten 2 yıl sonrada Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD)

kullanılmaya başlamıştır. Birlik birleşme, karışma gibi benzer anlamlar içinde tarihsel olarak kullanılan entegrasyon kavramının “Ayrı ekonomilerin daha büyük ekonomik bölgeler içinde bütünleşmeleri” anlamında kullanımı oldukça kısa bir geçmişe sahip bulunmaktadır. Entegrasyon kavramı çeşitli yazarlarca farklı şekillerde tanımlanmıştır (Ertürk, 2002: 43-44; Yılmaz, 1985: 12-13):

Jan Tinbergen’e göre ekonomik entegrasyon (economic integration) serbest ticaret anlamında olup uluslararası ekonomik işbirliğinin en uygun düzeye çıkartılmasıdır. Kinleberg’e göre ise entegrasyon kelimesi “ işbirliği, düzenleme ve örgütlenme gibi çok heceli bir kelime olup üretim faktörleri fiyatının eşitlenmesidir”. Bela Balassa’ya göre ise ekonomik entegrasyon en basitinden en ileri aşamasına kadar bunlar; ticareti engelleyici unsurların ortadan kaldırılması (ticaretin entegrasyonu) ülkeler arası faktör hareketlerine serbestlik kazandırılması (faktör entegrasyonu) ulusal ekonomik politikaların uluslararası ilişkileri güçlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi (politika entegrasyonu) ve son olarak bunların birleşmesinden oluşan tam entegrasyondur. Gunnar Myrdall’a göre ise “faktör fiyat eşitliğinin” sağlanmasıdır.

Ekonomistler tarafından ekonomik bütünleşmelerin tanımlanmasında farklı açıklamalar olmakla birlikte üzerinde fikir birliğine varılan üç nokta bulunmakta ve uygulamada üç şekilde görülmektedir (Yıldız, 1999) :

- Ekonomik bütünleşme temel olarak iş bölümüne dayanmaktadır.
- Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamasında, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir
- Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerin kaynağa ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içermektedir.

Bununla birlikte iktisatçılara göre ekonomik bütünleşme uygulamada üç şekilde görülmektedir:

- Bir ülke sınırlar içinde farklı bölgelerin bütünleşmesini amaçlayan “Ulusal Bütünleşme”
- Farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesini amaçlayan “Uluslararası Ekonomik Bütünleşme”
- Farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birim haline dönüşmesini hedefleyen “Dünya Bütünleşmesi”

1.2. Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları

Ekonomik entegrasyon en basitten en karışığa doğru giden bir süreci ifade etmektedir. Genellikle bu sürecin aşamaları; Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği, Ortak Pazar ve Ekonomik Birlik olmak üzere dört grupta ele alınabilir (Dartan, vd., 2002; Karluk, 1998; Seyidoğlu, 2003):

1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area)

Serbest Ticaret Bölgesinde üye ülkeler kendi aralarında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaları kaldırmaktadır. Buna karşın bölge dışındaki ülkelere karşı her ülke kendi dış ticaret politikasını ve vergi oranını uygulamaktadır. Bu tür birleşmelerde, ekonomi politikalarının ve kurumlarının uyumlaştırılması ve birliği söz konusu değildir. Serbest Ticaret bölgelerinde amaç, üye ülkeler arasında mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmaktır. Ticaretin serbestleştirilmesi Avrupa Birliği’nde (AB) olduğu gibi tüm ekonomik faaliyetler için geçerli olabileceği gibi Avrupa Serbest Ticaret bölgesindeki (EFTA) gibi belli bir sektör için veya Avrupa Kömür Çelik Topluluğunda olduğu gibi belli bir mal grubu için oluşturulabilecektir.

Ekonomik entegrasyonun ilk aşamasını da içeren Serbest Ticaretin etkileri şöyle sıralanabilir (Can Aktan, 1999):

- Serbest Ticarete işbölümü ve uzmanlaşmadan yararlanmak suretiyle ekonomik kaynaklar daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılır.

- Serbest Ticaret yapmakla geniş pazar imkanlarından ve ölçek ekonomilerinden yararlanmak mümkün olur.

- Uluslararası rekabet işletmeleri daha etkin ve verimli çalışmaya daha kaliteli ve ucuz mal ve hizmet sunmaya sevk eder.

- Serbest Ticaret ve rekabet teknolojik buluş ve yenilikleri artırır ve üretim teknolojisinin yenilenmesini sağlar.

- Serbest Ticaret uluslararası emek ve sermaye hareketleri sayesinde ülke ekonomisinin büyümesini ve gelişmesini sağlar. Yabancı sermaye ve teknoloji ile birlikte kalifiye insan gücü girişini artırır.

1.2.2. Gümrük Birliği (Customs Union)

Üye ülkelerin karşılıklı ticaretleri üzerindeki gümrük tarifeleri, kotalar gibi her türlü kısıtlamalar kaldırılarak üçüncü ülkelere karşı orta gümrük tarifesinin uygulandığı entegrasyon aşamasıdır.

Gümrük Birliği en çok görülen bütünleşme şekli olup serbest ticaret bölgesine göre daha geniş ve kapsamlı bir ekonomik bütünleşme türüdür. Serbest ticaret bölgesinin şartlarına ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest ticaret politikası izleme imkanları kısıtlanmıştır.

Gümrük Birliğinde Serbest Ticaret Bölgesinde olduğu gibi sadece mal piyasalarında bütünleşme amaçlanmış ve bütünleşmeye katılan ülkelere arasındaki mal akımlarını kısıtlayan gümrük vergileri ve diğer dış ticaret kontrolleri kaldırılmıştır. Bu nedenle daha ileri bir yakınlaşmayı gerektiren üretim

faktörlerinin ülkeler arası hareketliliği ile ekonomik politikaların birleştirilmesi bu aşamada söz konusu değildir (Karluk; 2003 : 245).

Ekonomik entegrasyonun bu aşamasına Alman Gümrük Birliği (Zolverein) Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında kurulan Benelux Gümrük Birliği örnek gösterilebilir. Tarihteki bu örneklere rağmen gümrük birliklerinin en önemli ve güncel örneği AET'dir. (Avrupa Ekonomik Topluluğu). Topluluğu kuran Roma Anlaşması'nın 9. maddesinde topluluğun bir gümrük temeline dayanacağı ve bu birliğin tüm mallar üzerindeki ticareti kapsayacağı ön görülmüştür.

1.2.3 Ortak Pazar (Common Market)

Ekonomik bütünleşmenin üçüncü aşaması Ortak Pazar'dır. Ortak Pazar, Gümrük Birliği'nin bütün unsurlarına ek olarak emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını engelleyen bütün unsurların ortadan kaldırılıp, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir bütünleşme şeklidir. Ayrıca belli başlı alanlarda (tarım, rekabet, ticaret vb.) ortak politikaların saptanmasını da içermektedir. Ekonomik birleşmenin bu aşamasına giderek bir ekonomik birliğe yönelmekte olan AB'nin bugünkü durumu örnek gösterilebilir.

1.2.4 Ekonomik Birlik (Economic Union)

Ekonomik entegrasyonun en son aşaması olup ortak pazara ek olarak Ekonomik Birlikte, birliğe üye ülke ekonomilerinin tam olarak birleştirilmesi ve ulusal politikaların uyumlaştırılması söz konusudur.

Ekonomik Birlik mal ve faktör piyasalarında serbest rekabeti sağlamanın yanında (reel entegrasyon) ortak bir para birimi oluşturmak (parasal entegrasyon) ekonomik, parasal ve sosyal politikalar ile ilgili kurumların tek bir elden yönetilmesini (mali entegrasyon) içermektedir. Bu aşamada tam bir bütünleşmenin gerçekleşmesi için ülkeler arasında ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde

kaldırıldığı ve uluslar üstü otoritenin kurulduğu ortak bir paraya geçilmesi ve tek bir merkez Bankası'nın kurulması gündeme gelmektedir.

Başka bir ifadeyle Ekonomik Birlik, üyeleri arasındaki dış ticarete konan engelleri ortadan kaldırılmayı hedeflemenin yanı sıra uluslar üstü ekonomik politikaların birlikte alındığı ve her ülkede aynen uygulandığı bir ekonomik birleşmeyi içermektedir (Karluk; 2003: 247).

Entegrasyona giren ülkeler arasında tam bir entegrasyonun oluşması için siyasi birlik, iktisadi bütünleşme ve milli hakimiyetle birlikte gerçekleşen ekonomik ve siyasi birlik de önemli olmaktadır. Bunun yanı sıra entegrasyon hareketlerinin temel amacı olmamakla birlikte iyi bir iktisadi bütünlük için siyasi bir yakınlaşmanın ve bunun ortak geçmiş ve ortak iktisadi çıkarlara dayandırılması gerekmektedir. Geçmişte Alman Gümrük Birliğinin sağlanmasıyla siyasi bütünlüğe dönüşen Birleşik Almanya'nın doğması buna örnek gösterilebilir. Ayrıca her iktisadi anlaşma hangi safhada bulunursa bulunsun milli hakimiyet alanında ortak hareket etmeyi gerektirmekte ve bütünleşme ile ülkeler bu alanı paylaşmaktadır (Ertürk, 2002 : 48-49) .

Tablo-1.1: Ekonomik Entegrasyonun Safhaları (Özet)

Politika	Serbest Ticaret Bölgesi	Gümrük Birliği	Ortak Pazar	Ekonomik Birlik	Ekonomik ve Siyasal Birlik
Tarife ve kotların Kaldırılması	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Ortak Dış Tarife	Hayır	Evet	Evet	Evet	Evet
Faktör Hareketi	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet
İktisadi Politikaların Harmonizasyonu	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet
İktisadi Politikaların Bütünleşmesi	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet

Kaynak : Ertürk, E.(2002). Uluslar arası İktisadi Birleşmeler. s.49 .

Günümüzde tam anlamıyla ekonomik birliğe örnek olarak gösterilebilecek bölgesel birleşmeler yoktur. Bununla beraber AB; üyeleri arasında malların ,kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlaması, para ve maliye politikalarını uyumlaştırma konusundaki ilerlemelerden dolayı örnek gösterilebilir (Karluk, 1998 : 425).

1.3. Ekonomik Entegrasyon Teorileri

Ekonomik entegrasyon teorileri şunlardır (Ertürk, 2002 : 53; Seyidoğlu, 2003 : 214-217) :

1.3.1. “Gümrük Birliği Teorisi”

Entegrasyon safhaları İçinde en yaygın ve uzun bir geçmişe sahip olanı Gümrük Birlikleridir.

Ekonomik entegrasyonun entegrasyon sürecine giren ülkelerin ekonomileri üzerine ne tür etkilerde bulunacağı konusunda ilk kapsamlı çalışma 1950 yılında yayınlanan “Gümrük Birliği Meselesi” adlı eseri ile Jacob Viner’e aittir (Dartan, vd., 2002 :10). 1950’lerden sonraki gelişmeler gümrük birlikleri ile ilgili olan çalışmaları arttırmıştır. 1960’lardan sonra teori genişletilmiş ve yeniden yorumlanmıştır. Bu dönemde gümrük birliklerinin etkilerinden çok, ilk adımın atılmasının nedenlerine inilmiştir.

Entegrasyon teorisi sık sık vurgulanmakla beraber genellikle Viner’le başlatılır. 1950’den önce uygulanmak istenen tarife rejimleri ve gümrük birlikleri olmakla birlikte bunlardan bir kısmı eski ve unutulmuş yada önemsenmemiştir.

Viner çalışmasında ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkilerine ağırlık vermiş ve ticaret yaratma etkisinin ticaret saptırma etkisinden büyük olması halinde, dünya refahının artacağını aksi durumda azalacağını belirtmiştir. Ayrıca ticaret yaratma ve ticaret saptırmanın sadece üretim etkisinden kaynaklandığı

noktası üzerinde durmuş ve tüketimi analize katmamıştır. Viner'in analizi bu haliyle eksik bulunmaktadır.

Gümrük Birliği kuran ülkelerin iç sınırlarında, malların serbest dolaşımını engelleyici gümrük tarifeleri, kotalar, miktar kısıtlamaları gibi her türlü engeller kaldırılarak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Gümrük birlikleri ülke ekonomileri ve uluslar arası ekonomi üzerinde statik ve dinamik olmak üzere iki çeşit etki doğurmaktadır. Statik etkiler, birlik içinde ticareti serbestleştirmenin doğurduğu bir defalık etkilerdir. Dinamik etkiler birleşik ve geniş bir piyasa yaratmanın sürekli olarak sağladığı etkileri ifade eder. Bunlar kalkınma bakımından önem taşır.

1.3.2. “İkinci En İyi” Teorisi

Viner'in analizlerinden çıkartılan “Gümrük Birlikleri serbest ticaret doğrultusunda bir adım olmakla birlikte her zaman dünya refahını arttırmayabilir” şeklindeki sonuç Lipsey ve Lancaster tarafından “İkinci En İyi” teorisi düşüncesinin geliştirilmesinde önemli olmuştur (Seyidoğlu, 2003 : 209).

Tam rekabet ve serbest ticaret, dünya refahını en yüksek düzeye çıkartması bakımından en iyi politikadır. Bu nedenle bu politikalara “Birinci En İyi” denilebilir. Tam rekabetin önemli varsayımlarından biri özel fayda - sosyal fayda eşitliğini sağlamaktır. Ancak bu varsayım gerçek hayatta hükümet müdahaleleri veya üretimdeki dışsalıklar nedeniyle sağlanamamaktadır. Dış ticaret engellerinin tamamen kaldırılmadığı bir dünyada yalnızca bir kısım engellerin kaldırılması dünya refahının artışına katkıda bulunmayabilir. Bu durumda refah artışı için yeni bazı kısıtlamaların konulması (yeni gümrük tarifeleri gibi) gerekebilir. Buna “İkinci En İyi” teorisi denilmektedir. “İkinci En İyi” teorisinin en yaygın uygulama alanı gümrük birlikleridir. Çünkü gümrük birliklerinde üye ülkeler arasında tarifelerin kaldırılması, ticaretin serbestleştirilmesi gibi kısıtlamalar kaldırılırken, dışa karşı ortak tarifeler sürdürülmektedir.

1.3.3. Kutuplaşma Teorisi

Ekonomik entegrasyona giren ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin farklı olması durumunda kaynakların etkin dağılımı söz konusu olmayabilir. Bu durumda az gelişmiş ülkelerin kalkınması daha da geriye gidebilir. Böylece zengin ülkeler daha zengin; yoksul ülkeler daha yoksul duruma gelebilir. İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal tarafından ortaya atılan bu teoriye “Kutuplaşma Teorisi” denilmektedir.

Ekonomik entegrasyona giren ülkelere bir kısmının teknoloji, sermaye birikimi vb. yönlerden ilerde olması yani ekonomik entegrasyona giren ülkeler arasında gelişmişlik düzeyinin farklı olması durumunda kaynakların etkin dağılımı söz konusu olmayacaktır. Sanayisi az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle rekabet etme imkanı güçleşecek ve nitelikli iş gücü ile sermaye gelişmiş ülkeye kayacaktır. Bu da kutuplaşma teorisinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Şayet ekonomik gelişme seviyesi açısından ülkeler arasında önemli ölçüde fark yoksa birleşmeler daha başarılı olmaktadır. AB ve EFTA'nın geçmişi buna örnek gösterilebilir.

1.4. Ekonomik Entegrasyonun Etkileri

Ekonomik entegrasyonun gümrük birliklerinin doğurduğu statik ve dinamik olmak üzere iki çeşit etkisi bulunmaktadır (Ertürk, 2002; Seyidoğlu, 2003).

1.4.1. Statik Etki

Statik etkiler, dış ticaret üzerindeki engellerin kaldırılmasıyla meydana gelir. Teknolojik ve ekonomik yapının sabit kalması varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden tahsisi dolayısıyla ortaya çıkacak etkileri ifade etmektedir. Başka bir tanımla faktör donanımı, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi unsurların sabit kaldığı varsayımı altında kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilere statik etkiler denmektedir. Bu unsurlar uzun süre sabit kalamayacağı için statik etkiler bir defalıktır. Statik etkileri “ticaret yaratıcı ve

ticaret saptırıcı” etki diye ayıran Viner, gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki etkilerini bu kavramlar yardımıyla açıklamaya çalışmıştır.

a. Ticaret Yaratacı Etki : Ticaret yaratıcı etki gümrük birliği kurulması sonucunda tüketicinin yüksek maliyetli iç mallardan düşük maliyetli ortak ülke mallarına kayması sonucunda oluşur. Ticaret yaratıcı etki, gümrük birliği dolayısıyla üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerine, birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesi dolayısıyla ortaya çıkar. Yani birlik içinde üyeler arasındaki ticaret hacminin genişlemesi ticaret yaratıcı etkiyi oluşturur.

b . Ticaret Saptırıcı Etki : Ticaret saptırıcı etki, gümrük birliğinin kurulmasıyla en verimli üreticinin birlik dışında kalması dolayısıyla birlik ülkelerinin bu ülkelerden yapmakta oldukları ithalatın sona ermesi dolayısıyla ortaya çıkar. Gümrük Birliği'nin dünya refahına etkileri ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkinin göreceli büyüklüğüne bağlıdır. Eğer ticaret yaratıcı etki ticaret saptırıcı etkiden daha büyük ise, bu durum birlik ortalama kaynak verimliliğini yükseltecek ve dünya refahının artmasına katkıda bulunacaktır. Ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden büyük olması durumunda ise dünya kaynaklarının ortalama verimliliği ve dünya refahı düşecektir.

1.4.2. Dinamik Etki

Ekonomik birleşme hareketleri (ekonomik entegrasyon) üye ülkelerin ekonomik yapılarında üretim kapasite ve kaynak verimliliklerinde süreklilik arz eden kalkınma hızını etkileyen dinamik etkiler yaratır. Dinamik etkiler dar bir ulusal piyasa yerine birleşik geniş bir piyasanın geçmesiyle ortaya çıkan etkilerdir. Ekonomik entegrasyon hareketleri dinamik etkiler anlamında üye ülkelerin ekonomik yapılarında üretim kapasitelerinde ve verimlilik yapılarında önemli değişikliklere yol açmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin milli gelirini, büyüme hızı ve ekonomik refahını etkileyen dinamik etkiler ortaya çıkarmaktadır. Gümrük birliklerinin dinamik etkileri dış rekabette artış, ölçek ekonomilerinin doğması, dışsal ekonomilerin meydana gelmesi teknolojik ilerleme, uzmanlaşma,

tasarruf ve yatırımlarla birlikte sermaye akımlarının ortaya çıkması şeklinde olmaktadır. Bütün bu etkiler süreklilik arz eden ve kalkınma hızını etkileyen etkilerdir.

a. Rekabet artışı etkisi : Ekonomik entegrasyon ticareti ve ticaretten sağlanan kazancı arttırdığı gibi mevcut endüstrilerin daha etkin çalışmasını sağlamaktadır. Birlik içinde dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, yerli üreticileri dış piyasa rekabetiyle karşı karşıya getirir. Dış rekabetin artması zaman içinde verimliliği düşük üreticilerin buldukları endüstriyi terk etmelerine neden olur ve ancak dış rekabete dayanacak kadar verimli çalışanların faaliyetlerini sürdürebilmelerini sağlar.

b. Ölçek ekonomileri etkisi : Bir işletmenin üretim hacmindeki genişlemeye bağlı olarak ortaya çıkan büyük ölçekli üretimin doğurduğu maliyetleri düşürücü, verimliliği artırıcı ve ileri teknolojik yöntemlerin kullanılmasını sağlayan etkenler içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri diye ikiye ayrılır. İçsel ölçek ekonomileri işletmenin kendisinden kaynaklanıp, işletmenin iç yapısında meydana gelen değişikliklerin o işletmeye sağlamış olduğu yararlarıdır.

Geniş bir piyasanın sağlamış olduğu ileri teknolojik yöntemler, maliyetlerin düşürülmesine üretim, planlama, yönetim, araştırma ve geliştirme gibi faaliyetlerde de yüksek derecede kalifiye eleman çalıştırılmasına olanak verir. İş bölümü ve uzmanlaşma, büyüklükten kaynaklanan makine ve donanım bolluğu, yeni satış arttırma teknikleri ve kazanılan yeni pazarlar ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Bir üreticinin kendi faaliyetlerinin dışında herhangi bir maliyete katlanmadan başka ekonomik faaliyetler sonucu bir takım yararlar sağlaması dışsal ekonomiyi oluşturur. Piyasanın büyümesi, sanayinin genişlemesi, nitelikli iş gücü ve yetişmiş eleman sağlanması ve teknolojik bilginin yayılması gibi tüm endüstrinin yararlanabileceği olumlu bir ortam dışsal ekonomiler sayesinde ortaya çıkmaktadır. Dışsal tasarruflar sadece firmalar arası ilişkilerden doğmaz. Bu tür

ekonomilerin ortaya çıkmasında devletin yapmış olduğu yol, kanal, köprü, enerji santrali gibi faaliyetler de önemli olmaktadır.

c. Teknolojik gelişme etkisi : Gümrük birliği ile sağlanan geniş bir piyasa büyük işletmelerin kurulmasına ve ileri teknolojilerin kullanılmasına neden olduğu gibi işletmelerin bünyesinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine daha büyük fonlar ayrılmasına da olanak verir. Ayrıca teknolojik gelişme, üretim teknolojisini geliştirerek daha az maliyetle daha çok ürün elde edilmesine yardımcı olmakta, ekonomik büyüme ve refah artışına katkı sağlamaktadır.

d. Yatırımları özendirme : Gümrük birliği kaynakların etkinliğini sağlayarak milli geliri yükseltir. Milli gelirdeki büyüme de tasarruf ve yatırımları artırır. Genişleyen piyasa hacmi ile birlikte üretimin daha etkin ellede toplanması ve bölgeye önemli ölçü de yabancı sermaye yatırımlarının girmesi söz konusu olur.

e. Faktör hareketliliği : Gerek gümrük birliği, gerekse ortak pazarda olsun birlik çapında faktör hareketlerindeki (emek ve sermaye) artış bölge kaynaklarının daha iyi kullanımını sağlar. Faktör hareketleri dünya refahını iki yolla etkiler. Birincisi kaynak tahsisi yolu, diğeri ise dünya ticaretini etkileme şeklinde olmaktadır. Faktörler düşük pay aldıkları ekonomiden yüksek pay aldıkları ekonomiye doğru kayarak kaydığı ekonomide üretimi artırır.

1.5. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Koşulları

Bölgesel bir ekonomik entegrasyon sürecinin başarılı olabilmesi için gereken başlıca koşullar şunlardır (Karluk, 1998 : 435; Dartan, vd., 2002 : 9-10):

Ekonomik gelişme farklılıklarının az olması : Ekonomik entegrasyona giren ülkeler arasında gelişmişlik düzeyinin farklı olması durumunda kaynakların etkin dağılımı söz konusu olmayacaktır. Eğer ülkeler arasında gelişme seviyesi farklı ise, İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal'ın kutuplaşma teorisi ortaya çıkacaktır. Bu teoriye göre birliğe giren ülkeler arasında kaynak dağılımı, gelir

dağılımı, sanayileşme gibi kalkınma düzeyleri yönünden farklar varsa kaynakların etkin dağılımı söz konusu değildir ve yatırımlar belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu da az gelişmiş bir ülkenin kalkınmasının daha da geriye gitmesine neden olmaktadır. Ülkeler arasında gelişme seviyesi ne kadar az ise birleşmeler o ölçüde başarılı olmakta bu durum birleşme sonrası refah artışının ülkeler arasında dağılımında ortaya çıkacak sorunları azaltmaktadır.

Coğrafi yakınlık : Coğrafi yakınlık birleşmeye giren ülkeler arasında ticarete ulaşım ve haberleşme maliyetlerinin düşürülmesi açısından önemli sayılmaktadır. Bu da üye ülkeler arasında gerçekleşen ticaret hacminin büyümesine neden olmaktadır. Ayrıca benzer coğrafyanın sonucu olarak yaşam biçimi, tercih benzerliği vs. gibi unsurlar da bütünleşmenin başarısını etkilemektedir.

Sosyal, kültürel, tarihsel, dinsel ortaklık : Sosyal, kültürel, siyasi, dinsel açıdan benzer ülkeler arasındaki birleşmeler söz konusu ülkeler arasındaki işbirliği ve karşılıklı anlayışı artırdığından entegrasyonun başarısı açısından önemli görülmektedir. Entegrasyona üye ülkelerin din, dil, tarih ve kültürel alanlardaki yakınlığı zevk ve tercih yapılarının benzerliğine ve talebin aynı mallara yönelmesine neden olmaktadır. Bu durum ilgili alanda üretim yapan tesisler arasında rekabetin artmasına ve üretim maliyetlerinin düşmesine ve bölge ülkelerinin reel gelirinin olumlu yönde etkilenmesine sebep olmaktadır (Güngör, 2000) . Dünyadaki birleşme hareketlerinin çoğu bu unsurlar üzerine oturtulmuştur. AB'liğine bakıldığında üyelerinin Hıristiyan kültüründen geldiği görülmektedir. Türkiye'nin bu birliğe Müslüman kimlik ve kültürüyle katılması bu unsurlar açısından zor görünmektedir.

Askeri ve siyasi ortaklık : Ekonomik birleşmeye giren ülkeler arasında aynı siyasi ve askeri bloklara üye olmak ve benzer idealleri paylaşmak çok önemlidir. Çünkü ekonomik, askeri ve politik ilişkiler arasında çok güçlü etkileşimler söz konusudur. AB ve EFTA gibi entegrasyonlar, NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması) üyesi ülkeler arasında gerçekleştirilmiştir.

Bu unsurların yanı sıra bölgesel bir ekonomik entegrasyon sürecinin başarısı için şu unsurlardan da bahsedilebilir (Bayraktutan, 2003 : 27-28) :

Ekonomik yapı ve sistem benzerliği : Ekonomik birleşmeye giden ülkelerin ekonomik sistemlerinin birbirine benzemesi gereklidir. Entegrasyona giren ülkeler arasındaki liberal-kapitalist yada sosyalist sistem tercihleri ile tarım yada sanayi ağırlıklı üretim yapılarına sahip olma yönündeki benzerlik yada farklılıklar bütünleşme ile birlikte uygulanması gereken politikaların başarısını etkileyecektir. AB, EFTA, NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) üyelerinin tamamı liberal-kapitalist ekonomik sisteme sahiplerdir.

Milli hakimiyet : Milli hakimiyet anlayışı, bütünleşmenin daha ileri aşamalara taşınması ve ulusal otoritelerin yerini uluslar-üstü otoritelerin alması noktasında önem taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler arası entegrasyonlarda üye ülkelerin çoğunun bağımsızlıklarını yeni kazanmış olmaları ve milli hakimiyetlerinden ödün vermek istememeleri entegrasyonun başarısı için gerekli olan kararlılığı ve çabayı ülkelerin göstermemesine neden olmaktadır. Bu entegrasyonlardan biri olan ve çoğunluğunu bağımsızlığını yakın dönemde kazanmış olan Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, İran, Pakistan gibi ülkelerin oluşturduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), bu entegrasyonun başarısı için gerekli olan iradeyi gösterme noktasında yetersiz kalmasından dolayı örnek gösterilebilir.

Tamamlayıcı ve rakip olma : Birliğe katılan ülkelerin tamamlayıcı veya rakip (rekabetçi) ekonomiler olmaları, entegrasyonun başarısı açısından önemlidir. Aynı veya benzer malları üreten ve bunları Pazar konusu eden ülkeler rekabetçi ekonomiler olarak nitelendirilir. Farklı mallar üreten ve pazar konusu eden ülkeler ise tamamlayıcı ekonomiler olarak adlandırılır. J. Viner'e göre rekabetçi ekonomilerin gümrük birliğine girmesi durumunda birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Böyle bir durumda ticaretin yönü değişmemekte ve birlik dışında kalan ekonomiler birlikten daha az zarar görmektedir. Aynı malları üreten rekabetçi ekonomiler gümrük birliği altında en etkili malı üretmeleri durumunda bütün birlik pazarını ele geçirecekler ve daha az verimli çalışan üretim dalları faaliyetlerini

durduracaktır. Böylece entegrasyonun ticaret yaratıcı etkisi ortaya çıkacaktır. Tamamlayıcı ekonomilerde ise tersi bir durum söz konusu olacak ve entegrasyonun ticaret saptırıcı etkisi ortaya çıkacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ARASI EKONOMİK ENTEGRASYON VE UYGULAMALAR

20.yy' da hızla artan küreselleşme eğilimleri ülkeleri, bu eğilimin beraberinde getirdiği yoğun rekabetten korunma ve dünya ticaretindeki paylarını arttırmak amacıyla çeşitli şekillerde ekonomik birleşme hareketleri içerisinde yer almaya itmiştir. Dünya'da bir çok ülkenin son yıllarda birbirleriyle siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler içerisinde girmesi ve teknolojik gelişme ile birlikte her ülkeyi etkileyen sorunların tek bir ülke tarafından çözülemeyecek durumda olması gibi nedenler bu hareketler içerisinde yer almada etkili olmuştur.

Küreselleşme hareketleri ile birlikte uluslar arası ticarete mal ve miktar kısıtlaması gibi engellerin azaltıldığı ve bölgesel entegrasyonların güçlendiği görülmektedir. Sanayileşmiş ülkeler dış ticaretlerini canlandırmak, gelişmekte olan ülkeler ise yoğun rekabetten korunmak ve dünya ile bütünleşme süreçlerini hızlandırmak için kendi aralarında çeşitli şekillerde entegrasyon kurma yoluna girmiştir. Bu hareket ile birlikte ülkeler gerek dünya ticaret örgütü gibi küresel bazda organizasyonlarda yer almak gerekse AB gibi bölgesel oluşumlara katılmak suretiyle konumlarını değiştirmeye çalışmışlardır.

2.1. Gelişmekte Olan Ülkeleri Ekonomik Entegrasyona İten Nedenler

Gelişmekte olan ülkelerin entegrasyona yönelmelerinin arkasında ekonomik, politik, stratejik, faktörler yatmakta olup bu faktörler genel olarak şöyle sıralanabilir:

Ekonomik entegrasyona giren ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği dış ticaretin entegrasyon dışındaki ülkelere karşı gerçekleştirdikleri dış ticarettten fazla olması ve diğer ekonomik birleşmeler karşısında rekabet gücünü artırıcı rol oynaması ve ekonomik birleşme ile ülkelerin karşılıklı dayanışma ve işbirliğini sağlamaları ülkeleri özellikle gelişmekte olan ülkeleri, ekonomik entegrasyona itmektedir. Başka bir ifade

ile gelişmekte olan ülkeler mevcut entegrasyonların kendileri için zararlı olduğuna inanmakta ve gelişmiş ülkelerin oluşturduğu ekonomik birliklerde coğrafi, kültürel ve ekonomik sebeplerle yer alamadıkları takdirde kendi aralarında ekonomik birleşmeye gitmektedirler (Dartan, vd, 2002:15).

Entegrasyonla gelişmekte olan ülkeler piyasalarını birleştirmek suretiyle işletmelerini daha uygun ekonomik ölçeğe ulaştırabilmektedirler. Uzmanlaşmaya gidilmek suretiyle ekonomik olmadan üretilen ithalat gerekleri birlik yesi ülkelerden daha ekonomik olarak elde edilebilmektedir. Daha rasyonel ekonomik ölçek ve daha rasyonel ticaret kalıbı, entegrasyonla ulaşılan en önemli sonuçtur.

Entegrasyonla birlikte ülke gruplarının dışa karşı birlikte hareket etmesi, grubun pazarlık gücünü artırmaktadır. Şayet birliğin dünya ticaretindeki yeri önemli ise veya bir ya da birkaç malın satıcısı (monopol durumda) ve yahut da bir ya da birkaç malın alıcısı ise (monopson durumda) fiyatlar üzerinde etkili olabilecek, ticaret hadlerini birliği oluşturan ülkeler lehine evirebileceklerdir. Ayrıca Entegrasyonla her ülkenin ayrı olarak başaramadığı optimal kaynak dağılımı ve tam istihdamın birlikte sağlanması mümkün olmaktadır. Yani entegrasyon sonucunda oluşan büyük bir piyasanın kk bir piyasaya nazaran;

- a) retim faktörlerini elde etme
- b) İleri retim tekniklerini kullanma
- c) Doğal kaynaklardan yararlanma ve risk faktörlerini azaltma gibi üstünlükleri entegrasyonu sermayesi yetersiz, talep yapısı düşük az gelişmiş ülkelerin kalkınması açısından önemli kılmaktadır (Ertürk, 2002 : 83-84,94).

Ekonomik entegrasyon, siyasal bakımdan bağımsız ülkeleri ekonomik yönden birbirine daha bağımlı duruma getirmekte ve ülkelerin üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve dolayısıyla toplumsal refah düzeyini artırmaktadır. Yani ekonomik, entegrasyonla gelişmekte olan ülkeler mevcut imknları ile i piyasanın genişlemesini sanayilerini hızlandırmayı ve bu yolla uluslar arası piyasada rekabet edebilecek bir kalkınmayı hedeflemektedirler (Seyidoğlu, 2003: 203,244).

Bölgesel olarak bir arada yaşamak durumunda olan ülkeler arasında ekonomik entegrasyona gidilmek suretiyle çatışmaların önlenmesi sağlandığı gibi politik çıkarların maksimum edilmesi, güvenlik ve stratejik konularda karşılıklı çıkarlar doğrultusunda işbirliğinde bulunması da önemli olmaktadır (Sabır, 2002a: 88).

Genel olarak gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan ekonomik entegrasyonlarda başlıca üç grupta toplanabilecek fayda sağlanabilmektedir (Sabır, 2002b).

- Entegrasyon içinde gerçekleştirilebilecek projeler dış yardım yapacak devlet ya da uluslararası kurumlar tarafından daha çok dikkate alınmakta bu da dış yardımların artmasına neden olmaktadır.
- Entegrasyon bölgesine artan verimlilikten dolayı dış sermaye akımı artmaktadır.
- Emek-yoğun ve hammadde ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkelerin entegrasyonu, bu ülkelerin entegrasyonla birlikte güçlerini artırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler arası entegrasyonların yanı sıra, bir gelişmekte olan ülkenin gelişmiş bir ülkeyle de entegrasyonu söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler tarafından oluşturulan birliklere katılmak istemelerindeki amaçlar şunlardır (Dartan, vd., 2002:15-16):

Gelişmekte olan bir ülke, gelişmiş ülkelerin kurduğu bir birliğe katılmak suretiyle geniş bir piyasaya girme fırsatı elde edecek ve bu ülkelerin alacağı idari korumacılık önlemlerinin neden olacağı olumsuzlardan korunmuş olacaktır. Gelişmiş ülkelerin dış ticareti kısıtlayıcı tedbirleri gelişmekte olan ülkelerin sanayi ürünlerini ihraç olanaklarını kısıtlamakta ve bu ülkelerin sanayileşme çabalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, bu şekilde oluşturulan bir entegrasyon ekonomik reformların gerçekleştirilmesi için gerekli kredilerin sağlanmasında da etkili olabilecektir.

Gelişmiş ülkelerin pazarları, dünya sanayi ürünleri ticaretine egemen olmaları dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler açısından önemlidir. ABD ve AB ülkelerinin dünya

ticaretindeki payları çok büyüktür. Bu da gelişmekte olan ülkelerin bu birlikler içerisinde yer almak suretiyle rekabet gücünü artırabilecektir. Bu birliğe en önemli örnek NAFTA (kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) kapsamında ABD ve Kanada ile serbest ticaret bölgesi oluşturan Meksika gösterilebilir. Bununla birlikte Türkiye 1963 yılında imzalanan ortaklık anlaşması çerçevesinde gümrük birliği sürecini başlatan AB' ye tam üyelik yolunda büyük bir mesafe alan bir ülke olarak bu birliğe örnek gösterilebilir.

2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Entegrasyonun Genel Sorunları

Gelişmekte olan ülkeler arası ekonomik entegrasyonun sorunlarını şu şekilde sıralayabiliriz: (Ertürk, 2002:116-117).

- 1)Kutuplaşma
- 2)Bölge içinde ticaretin sapması ve
- 3)Politizasyon

Birinci ve en önemli sorun olarak kutuplaşmayı ele alabiliriz Ekonomik entegrasyonu giren ülkeler arasında gelişme seviyesi açısından önemli farklar varsa bu ülkeler arasında kaynakların etkin dağılımı söz konusu olamayacak ve İsveçli - iktisatçı Myrdal'ın kutuplaşma teorisi ortaya çıkacaktır. Bu teoriye göre entegrasyona giren üye ülkelerden biri diğerine göre daha fazla iktisadi fayda sağlamaktadır. Entegrasyonda daha gelişmiş ülkeler kaynakları çekmek suretiyle diğer ülkeleri zor durumda bırakmakta ve yatırımlar belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu durumda az gelişmiş bir ülkenin kalkınması daha da geriye gidebilmektedir. Kutuplaşmaya örnek olarak LAFTA (Latin Amerika Entegrasyon Bölgesi) gösterilebilir.

LAFTA' da Arjantin, Brezilya ve Meksika iktisadi faaliyetlerin büyük bir kısmını kendilerinde toplayınca ülkeler arasında yeni müzakereler başlamış ve sonunda Andean Paketi oluşmuştur. Aynı şekilde CARICOM' da (Karaib Ülkeleri Topluluğu) Kutuplaşma daha gelişmiş ülkelerle, nispeten daha az gelişmiş ülkeler arasında ortaya çıkmıştır. Bu da Doğu Caribbean ortak pazarının doğuşunu sağlamıştır.

İkinci temel sorun entegrasyona üye ülkelerin kendi başlarına izledikleri ulusal politikalar yüzünden ekonomik sapmaların meydana gelmesidir. Yani bölge içi ticaretin sapsmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler arası kurulan entegrasyonlarda, entegrasyona giren ülkeler kârlı çıkmamaktadır. Çünkü aynı ekonomik yapıya sahip olan bu ülkeler, aynı malları üretip benzer malları ithal ettiklerinden bölge içi ticaret gelişmemektedir. Yani entegrasyonla birlikte entegrasyonun statik etkinliklerden olan ticaret saptırıcı etki, ticaret arttırıcı etkiden büyük olmaktadır. Bu da kaynak verimliliğini azaltarak refah değişmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Böyle bir sorunun çıkmaması için uluslar üstü bir otoritenin oluşturması gerekmektedir.

Üçüncü sorun entegrasyonla birlikte üye ülkeler arasında ortaya çıkan problemlerin ekonomik entegrasyon sürecini olumsuz etkilemesidir. Gelişme aşamasında olan ülkelerin milli hâkimiyetlerine düşkün olması ve bir şekilde bir ülkenin nüfuzu altında olmaları, ekonomik alanda sağlıklı düşüncelerini ve ortak karar almalarını engellemektedir. Yani entegrasyona giren ülkelerin birleşmenin başarısı için gerekli olan ölçüde egemenlik haklarını ülkeler üstü bir kuruluşa devretmekte isteksiz olmaları ve yapı itibariyle bu ülkelerin farklılık göstermesi sorunların politizasyonunu kolaylaştırmaktadır, İslam konferansı Teşkilatı (İKT) ve ECO' nun başarılı bir entegrasyon oluşturamamasının en büyük sebeplerinden biri budur.

2.3. Gelişmekte Olan Ülkeler Arası İktisadi Birleşmeler

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada pek çok iktisadi birleşme hareketi görülmekle birlikte, bunların birçoğu faaliyetlerini kısa bir süre sonunda durdurmak zorunda kalmış veya çoğu yeni düzenlemelerden geçirilmiştir.

Dünya'daki entegrasyon hareketleri genellikle iki yönde gelişmiştir. Birincisi coğrafi bölge temeline dayanan daha çok dini, kültürel yakınlığı olan ülkeler ülkeler arasında kurulan AB, EFTA gibi bölgesel entegrasyonlardır. Diğeri ise belirli bir coğrafi bölge ile sınırlı olmayıp ortak din, siyasal ve ekonomik rejim gibi faktörlere dayanan iktisadi işbirliği ve kalkınma örgütü (OECD), İslam konferansı Teşkilatı (İKT) gibi birleşmelerdir.

Bu kısımda coğrafi bölge esasına dayalı olarak kurulan ve dünya ticaretindeki önemleri itibariyle sanayileşmiş ülkelerin oluşturduğu Avrupa Birliği(AB), Asya ve Pasifik Ekonomik Birliği (APEC) ve kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) gibi iktisadi birleşmelere değinilmek suretiyle gelişmekte olan ülkeler arası ekonomik entegrasyonların başlıcaları kıtalara göre ele alınacaktır.

2.3.1, Avrupa Kıtasındaki İktisadi Birleşmeler

1. Avrupa Birliği (AB) (European Community)

Dünya'daki ekonomik entegrasyonların en ileri ve en gelişmişlerinden biri olan AB, kurulduğu yıllardaki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 1957 yılında Batı Avrupa Devletleri (Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa ve İtalya) tarafından "Roma Antlaşması" ile kurulmuştur. Şu anda AB'ye üye 15 ülke bulunmaktadır. Bu ülkeleri: Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'dır.

AET' nin kurucu anlaşması olan Roma anlaşması bugünkü AB' nin temel anlaşması niteliğindedir ve bu anlaşma'da temel hedefler ve bu hedeflere ulaşmada kullanılacak araçlar aşağıdaki gibi belirlenmiştir (www.itkib.org.tr):

Topluluğun temel hedef ve görevleri;

- Ortak Avrupa pazarı kurmak
- Üye ülkelerin ekonomi politikalarını yakınlaştırmak
- Üye ülkeler arasında ilişkilerin ve yaşam düzeylerinin dengeli ve devamlı gelişmesini sağlamaktır,

Hedeflere ulaşabilmek için;

- Üye ülkeler arasında çeşitli kısıtlamaları (Miktar kısıtlamaları, vergi ve resimler) kaldırmak ve faktörlerin serbest dolaşımını sağlamak
- Tarım alanında ortak bir politika belirlemek

- Ortak pazarda serbest rekabet ortamı yaratmak
- Ulusal mevzuatların uyumunu sağlamak
- Bir Avrupa Yatırım Bankası kurmaktır.

Topluluk, söz konusu hedeflere ulaşmak ve entegrasyon ilişkilerini daha ileri safhalara götürmek amacıyla Roma anlaşmasının da bazı değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. Başlangıçta gümrük birliği ile malların serbest dolaşımını sağlayan ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulayan AB 1993 yılında Avrupa Tek Senedi ile yapılan değişikliklerle Avrupa Tek pazarına geçerek üye ülkeler arasında malların yanı sıra diğer üretim faktörlerinin de serbest dolaşımını sağlamıştır. 1991 yılında yapılan ve 1993'te yürürlüğe giren Maastricht anlaşması ile siyasi ve ekonomik birliğe ilişkin olarak yeni düzenlemeler yapılmış ve bu anlaşma ile Avrupa Topluluğu Avrupa Birliğine dönüştürülmüştür (Dartan, vd., 2002: 20). Bu anlaşmayla ekonomik ve parasal birlikle birlikte siyasal birlik somut hedef olarak belirtilmiştir. Ayrıca tek para sisteminin kabulünün yanı sıra Avrupa vatandaşlığı, ortak ve dış güvenlik politikası, adalet ve iç işleri alanında işbirliğine ilişkin düzenlemelerle Birleşik Avrupa Devletlerinin temellerinin atıldığına işaret edilmektedir (Yıldız, 1999).

AB, Maastricht anlaşmasından sonra üyelerin, kişilerin, hizmetlerin sermayenin serbest dolaşımını sağlaması ve ekonomi, para ve maliye siyasetlerini ahenkleştirme konusundaki ilerlemelerle ekonomik entegrasyonun en son aşaması olan Ekonomik Birliği sağlamada önemli mesafeler almıştır (Karluk, 1998: 425). AB 1991 yılındaki Maastricht zirvesinde ele alınan ve 1993 yılından itibaren 1 Ocak 1999'da tek paraya geçişle sonuçlanan bir süreç başlatmıştır. Sonunda "Euro" adı verilen tek Avrupa parasını yürürlüğe koymuştur.

AB, dünya ticaretinde ABD ve Japonya gibi önemli aktörlerin yanı sıra NAFTA gibi bölgesel entegrasyonlar karşısında da Pazar genişliği bakımından önemli bir konumda olup 23.000 Euro gibi yüksek bir seviyeye ulaşan kişi başına geliri ile dünya ticaretindeki ağırlığını ve önemini artırmakta olan büyük bir entegrasyondur (www.dtm.gov.tr[4]).

2. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) (European Free Trade Area: EFTA)

1960 yılında Stockholm antlaşmasıyla üyeleri arasında serbest ticaret bölgesi oluşturmak için kurulmuş bir antlaşmadır. Avrupa Topluluğunun kuruluş yıllarında esas itibariyle ortak gümrük tarifelerini kabul etmeyen ve ya milletler arası siyasi statüleri AET' e katılmaya olanak vermeyen tarafsız bazı Avrupa ülkeleri (İngiltere, Norveç, Danimarka, Avusturya, Portekiz, İsveç ve İsviçre) İngiltere' nin önerisiyle EFTA' yi kurmuşlardır ([www. ikv. org. tr](http://www.ikv.org.tr)).

1973 yılında İngiltere ve Danimarka'nın gruptan ayrılması ve AB'ye katılımıyla bölge ülkeleri küçük ülkeler olarak kalmıştır. Şu anda EFTA' nın İzlanda, Liechtenstein, Norveç ve İsviçre olmak üzere dört üyesi bulunmaktadır.

EFTA' nın hedefi, üye ülkelerin kendi aralarındaki ticareti kısıtlayan ve ya engelleyen gümrük vergisi, tarife ve kotaları kaldırmak suretiyle ticaretin serbestleştirilmesi; üye ülkelerin yaşam düzeylerinin yükseltilmesi; tam istihdamın sağlanması ve kaynakların etkin kullanılarak üretim ve ticaretin geliştirilmesi ve bölge içi ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Aynı zamanda tüm Avrupa'yı kapsayan bir ortak pazar oluşturmaktır ([www.itkib. org. tr](http://www.itkib.org.tr)).

EFTA'nın üç üyesi İzlanda, Liechtenstein ve Norveç arasında 1992 yılında AB ile Avrupa Ekonomik Alanı (European Economic Area : EEA) imzalanmış ve 1994' te yürürlüğe girmiştir ([www. efta. int](http://www.efta.int)). Bu şekilde tüm üyeleri kapsayan ortak bir antlaşma ile sanayi sanayi malları üzerinde serbest ticaret öngörülmüş ve eğitim, kültür, kültür, çevre koruması gibi alanlarda işbirliğinin yanı sıra işgücü sermaye ve hizmetlerinin serbest dolaşımı amaçlanmıştır. EFTA' nın 2001 yılı itibariyle dünya ihracat ve ithalatındaki payları sırasıyla %2,3 ve %1,8 'dir (Seyidoğlu , 2003: 248).

2.3.2. Amerika Kıtasındaki İktisadi Birleşmeler

1. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) (North American Free Trade agreement: NAFTA)

Kuzey Amerika serbest ticaret Sahası ABD, Kanada, Meksika arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturmak için 1992' de imzalanmış 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmayla üye ülkeler aralarındaki ticarete her türlü engeli kaldırmayı ve üçüncü ülkelere karşı ulusal tarifelerini sürdürmeyi amaçlamışlardır. Anlaşmanın kapsamına sanayi ve tarım ürünleri girmektedir. Bu antlaşmayla taraf ülkeler arasında gümrük vergilerinin bazı mallarda 5 veya 10 yıllık bir geçiş dönemi sonunda hassas mallarda ise 15 yıllık bir geçiş dönemi sonunda sıfırlanması öngörülmüştür (www.itkib.org, tr).

Yedinci Beş yıllık kalkınma planı (7.B.Y.K.P) verilerine göre NAFTA' nın üyeleri arasında ekonomik ağırlığı en yüksek olan ülke ABD ' dir. ABD bölgesel üretimin %85 'inden fazlasını üretmekle birlikte, bölge nüfusunun yaklaşık %70' ni de barındırmaktadır. NAFTA' nın en büyük özelliği değişik gelişmişlik düzeyindeki ekonomileri bir araya getirmiş olmasıdır (7.B.Y.K.P, 1995: 72).

NAFTA' nın 2001 verileri itibariyle dünya ihracat ve ithalatındaki payları sırasıyla %18,8 ve ithalattaki payı ise %25,1 dir (Seyidoğlu, 2003:249).

2. Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) (Southern Common Market: MERCOSUR)

26 Mart 1991 yılında Arjantin, Paraguay Brezilya ve Uruguay arasında Asuncion antlaşmasıyla kurulmuştur. 1996 yılında MERCOSUR'a Şili ve Bolivya da serbest ticaret antlaşmasını imzalayarak ortak üye statüsüyle girmişlerdir. Temel hedefi üye ülkeler arasında serbest ticareti ve gümrük birliğini kaldırarak ekonomik kalkınmayı hızlandırmaktadır. Bu doğrultuda üye ülkeler arasında ekonomi ve diğer politikaların koordinasyonu mal, hizmet ve sermayenin dolaşımını öngörmekte olup

1995 yılında bir gümrük birliği durumuna gelmiştir. Latin Amerika Kıtasının yüz ölçümünün %59' nu, nüfusun %44' ünü (190 milyon kişi) GSMH' sinin (Gayri Safı Milli Hasıla) %51' ni (415 milyar dolar) kapsayan önemli bir entegrasyondur (Sabır, 2002b).

3. Latin Amerika Entegrasyon Bölgesi (LAIA, LAFTA) (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA)

1960 yılında bölgenin en geniş ekonomileri durumunda olan üç ülkesi Arjantin, Brezilya ve Meksika ile Şili, Paraguay ve Uruguay arasında kurulmuş bir serbest ticaret bölgesidir. Amacı üye ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi ve bölgede tarımsal kalkınma ve sanayileşme politikalarının uyumlaştırılmasıdır.

Lafta bölge içi ticaretin geliştirilmesinde önemli sayılabilecek ilerlemelere rağmen 1967'de duraklama ve gerileme dönemine girerek 1980 yılında yerini Latin Amerika Entegrasyon Bölgesi (Latin American İntegration Association: LAIA) örgüte bırakmıştır.

LAIA' ya üye ülkeler Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela' dır. Topluluğun hedefi iç ticaret ve entegrasyon yoluyla ekonomik işbirliği ve kalkınmanın artırılmasıdır. Bu doğrultuda topluluk üyesi ülkeler arasında çok sayıda ikili ticaret antlaşmaları yapılmıştır.

4. And Ülkeleri Paktı(AP) (Andean Pact.AP)

And ülkeleri Paktı LAIA'nın bir alt grubu durumunda olup 1969 yılında Cartegana anlaşması ile kurulmuştur. Üyeleri Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru ve Şili olup daha sonraları Şili çekilerek Venezüella örgüte katılmıştır.

AP, bölgesel olarak oldukça dar kapsamlı bir kuruluştur. AP üyesi ülkeler kalkınma düzeyleri ve ideolojik yönlerden birbirleriyle daha büyük bir uyum içerisinde

olup LAIA' ya göre daha üst bir gelişme düzeyinde yer almaktadırlar ((Seyidoğlu, 2003: 252).

AP' nin amaçları arasında sanayi ve üretiminin artırılması, kaynakların etkin kullanarak verimliliğin çoğaltılması ve ölçek ekonomilerden yararlanılmasının yanı sıra entegrasyondan sağlanan yararların ülkeler arasında dengeli bir biçimde dağıtılması yer almaktadır.

5. Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) (Central American Common Market: CACM)

1960 yılında kurulmuş bir gümrük birliği olup, temel amacı sanayileşme hızlarının artırılmasıdır. Üyeleri Kostarika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua ve Panama' dır. Honduras ve El Salvador arasındaki savaş sebebiyle 1969 yılında dağılmıştır. Beş üye 1991 yılında anlaşmayı yeniden hayata geçirme kararı almışlardır ve 1993 yılında gümrük birliği yeniden hayata geçirilmiştir.

6. Karaib Ülkeleri Topluluğu (CARICOM) (Carribbean Community: CARICOM)

CARICOM 1973 yılında kurulmuş olup üyeleri Bahamalar, Gutemala, Jamaika, Trinidad ve Tabago, Antiquana, Belize, Dominik Greneda, Nevis Ment serrat, Stkitts ve, Sahınt lucia, SaintVincent ve Grenadies.

CARİCOMA üye ülkelerin gelişmişlik düzeyleri çok geri olup dışa bağımlılıkları fazladır. Bu topluluğun amacı üye ülkeler arasında bir gümrük birliği kurulması ve dış politikaların uyumlaştırılmasıdır (Seyidoğlu, 2003:253).

2.3.3. Afrika Kıtasındaki İktisadi Birleşmeler

İkinci dünya savaşından sonra sömürgeciliğin yıkılması ile birlikte Afrika'da bir çok ülke bağımsızlığına kavuşmuş ve ekonomik birleşme faaliyetlerini artmıştır. Afrika bölgesinde kurulan belli başlı girişimler şunlardır.

1. Orta ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)

COMESA, 1973 yılında kurulan amacı üye ülkeler arasında dengeli ve uyumlu kalkınmaları sağlamak olan Batı Afrika Ekonomik Topluluğu' nun (CEAO) adının COMESA olarak değiştirilmesi ve genişletilmesiyle 1993 yılında kurulmuş bir örgüttür. Üyeleri Angola, Burundi, Kongo, Eritre, Etopya, Kenya, Madagaskar, Moritus, Namibya, Ruanda, Sudan, Tanzanya, Uganda, Mısır, Seyseller, Swaziland ve Zimbabve'dir.

COMESA 2000 yılı itibariyle ticaret üzerindeki tarife ve diğer engelleri kaldırarak 2004 yılı sonundan itibaren üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlamıştır.

2. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) (Southern African Development Community: SADC)

Güney Afrika ülkeleri arasında 1992'de kurulmuştur. Üyeleri; Angola, Bostwana, Kenya, Lesotho, Malavi, Moritus, Mozombik, Namibya, Seyseller, Güney Afrika, Swaziland, Tanzanya Zimbabve' dir. Üyeleri arasında ticareti geliştirerek, üye ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak amacı gütmektedir.

3. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) (Economic Community of West African States: ECOWAS)

Afrika kıtasının batısında yer alan ülkeler arasında 1975 yılında kurulmuştur. Üyeleri; Benin; Burkina fasa, Fildişi sahilleri, Gambiya, Gana, Gine, Gine bisaa, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra - Leone, Cape Verde ve Togo' dur.

ECOWAS'ın amacı; üye ülkeler arasında emek ve sermayenin serbestçe dolaşımını sağlayarak tek bir Pazar oluşturulmasını ve tüm ekonomik faaliyet alanlarında gelişmeyi ve işbirliğini sağlamaktır.

4. Merkezi Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS)

1981 yılında kurulmuştur. Üyeleri Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kango, Ginesi, Gaban' dır. Bölgenin ekonomik kalkınması için bir gümrük birliğinin kurulmasını ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesini amaçlamıştır.

5. Arap Magreb Birliği (UMA) (Arap Magreb Union: UMA)

1989 yılında kurulmuş olup, ekonomik, siyasal ve ticari alanda işbirliğini içermektedir. Üyeleri kuzey Batı Afrika' da yer alan fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Maritanya'dır

6. Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) (Gulf Cooperation Consil: GCC)

1981 yılında Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Katar gibi petrol ihracatçısı ülkeler arasında kurulmuştur. Merkezi Riyad'dır. Siyasal ve ekonomik konularda işbirliği amacı gütmektedir.

2.3.4. Asya Kıtasında İktisadi Birleşmeler

Güney ve Doğu Asya bölgesinde geliştirilen belli başlı birleşmeler şöyle sıralanabilir:

1. Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) (Asian-Pacific Economic Corporation forum: APEC)

APEC, Asya - Pasifik'te ekonomik büyümenin sürekli kılınması, ticari ve bağların geliştirilmesi ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi arzusuyla 1989 yılında kurulan bir ekonomik işbirliği kuruluşudur.

APEC in amacı serbest piyasa ekonomisinin bölgede yerleşmesi ve gelişmesi olup, dünyanın en büyük pazarında serbest piyasa kapitalizmini sorunsuz bir şekilde işler hale getirmektir. Bu çerçevede kuruluşundan itibaren bölge ülkelerinin yasal düzenlemelerinde ki ticari, engeller aşama aşama kaldırılmıştır (www. antimai. org). Bu doğrultuda 1994 yılında yapılan ve Bagor hedefi olarak kabul edilen hedefler doğrultusunda üye ekonomiler arasında malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabileceği bir ticaret ve yatırım ortamının gelişmiş üyelerince 2010'a, gelişmekte olan üyelerince 2020'e kadar gerçekleştirilmesi öngörülmüş ve bu ülkeler arasında teknoloji, enerji, çevre, turizm, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Ayhan, 2002).

APEC 2,5 milyar kişilik nüfusu barındıran ve dünyadaki ekonomik bloklar, içinde ticaret hacmi en yüksek olanıdır. APEC küresel iktisadi büyümenin yaklaşık %70' ini gerçekleştirerek 2000 yılında dünya ticaretinin yaklaşık yarısını oluşturmuş ve 18 trilyon ABD doları değerinde GSYİH yaratmıştır (Ayhan, 2002).

2001 yılı verileri itibariyle dünya ihracatındaki payı %47,0 ve dünya ithalatındaki payı ise %50,0 dır (Seyidoğlu, 2003:249).

1. Güney Doğu Asya Ülkeleri Topluluğu (ASEAN) (Association of South - East Asian Nations: ASEAN)

ASEAN, 1969 yılında Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland arasında kurulmuş bir serbest ticaret sahasıdır. Birliğin amacı ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki gelişmenin sağlanması bölgesel barış ve güvenliğin artırılarak karşılıklı çıkarlar doğrultusunda işbirliği ve ticaretin yaygınlaştırılmasıdır.

ASEAN, bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için bazı alanlarda ticaret anlaşmaları, sanayi proje ve girişimleri ve sanayi alanında işbirliği gibi alanlara yöneltilmiştir. 1976 Bali zirvesinde yapılan antlaşma ile başta gıda ve enerji olmak üzere temel mal ve hizmetlerin üye ülkeler arasında serbestçe dolaşımı öngörülmüş ve bu mal ve hizmetlerin sağlanmasına yönelik büyük ölçekli bölgesel sanayi projelerinin gerçekleştirilmesiyle bölge içinde ticaretin artırılması ve ekonomik konularda işbirliğine gidilmesi sağlanmıştır (www. itkib. org. tr).

1991 yılında ASEAN ülkeleri arasında imzalanan antlaşma ile 2008 yılında gümrük vergilerinin tümüyle sıfırlanarak ASEAN serbest Ticaret Alanı oluşturulması öngörülmüştür.

2. Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC) (South Asian Association for Regional cooperation: SAARC)

1985 yılında Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Srilanka arasında kurulmuştur. Temel amacı üye ülkeler arasında hızlı ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişme ile bölge insanının yaşam standartlarını iyileştirmek ve refahını artırmak gelmektedir.

3. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Şanghay beşlisi olarak da bilinen Rusya ve Çin' in yanı sıra Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan' dan oluşan bu örgüt 2001 yılında kurulmuştur.

Bu kuruluşun amacı başlangıçta sınır bölgelerinde silahlanmanın azaltılması ve bu bölgelerde asgari güvenliğin artırılması oluşmuştur. Daha sonraları uluslararası terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, yasal olmayan göçler ve diğer sınır ötesi suçlara karşı ortak çabalar geliştirilmesi ve bu şekilde ticari, kültürel, askeri ve güvenlik konularında daha ileri düzeyde ilişkiler kurulması hedeflenmiştir. Bu örgüte sonraları Özbekistan'ın katılmasıyla örgütün üye sayısı altı olmuştur (Dartan, vd., 2002: 50).

4. Avustralya -Yeni Zelanda Yakın Ekonomik ve Ticari İlişkiler Anlaşması (ANZCERTA)

Temel amacı 1995 yılına kadar malların serbest dolaşımını sağlamak olan bu anlaşma 1 Ocak 1983'te yürürlüğe girmiştir. Anlaşma ile serbest ticaret bölgesi oluşturulmuştur. Bu anlaşma uzun dönemde iki ülke arasında diğer ticari engellerin aşamalı olarak kaldırılmasını ve ekonomik ilişkilerin her alanda geliştirilmesini hedeflemektedir.

5. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİ T - ECO) (Economic Cooperation Organization : ECO)

Asya da kurulan önemli birleşmelerden olan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı; Türkiye, İran ve Pakistan arasında kurulmuş bulunan kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı' nın (RCD) bir uzantısı niteliğinde olup 1985 yılında faaliyete geçmiştir.

Bu birliğe 1992 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetlerinin: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Afganistan'ında katılmasıyla ECO'nun üye sayısı on'a çıkmıştır.

ECO'nun amacı üyeleri arasında ekonomik, teknik kültürel işbirliğini geliştirmektedir (www.ecosecretariat.org). Bu doğrultuda sanayi yatırımlarının

yapılması bir yatırım bankası kurulması, ulaştırma ve haberleşme alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi ön plana çıkmıştır.

6. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

KEİ'nin kuruluş sözleşmesini oluşturan Boğaz içi Deklarasyon' u 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul da Türkiye, Gürcistan Moldovya, Ukrayna ve Bulgaristan olmak üzere dokuz üyenin yanı sıra Yunanistan ve Arnavutluk' un da kurucu üye olarak katıldıkları on bir üye arasında, imzalanmıştır. Mevcut hükümetler arası işbirliğini tam bir bölgesel ekonomik işbirliği örgütüne dönüştürecekle olan KEİ kurucu anlaşması 1998 yılında KEİ 4'üncü Zirve toplantısında imzalanarak 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece resmen örgüt olmuştur (Karluk, 2002: 729) .

KEİ'nin amacı başlangıçta Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir serbest ticaret bölgesinin oluşturması olmasına rağmen daha sonra bir ekonomik işbirliği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda üye devletlerin coğrafi yakınlıkları ve ekonomilerinin birbirlerini tanımlayıcı özellikleri de dikkate alınarak aralarında ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve bu bölgenin barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi öngörölmüştür. Uzun dönemde ise bölge ülkeleri arasında kişilerin, malların Sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı sağlanarak ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için aşamalı bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amaçlanmıştır (Dartan, vd.,2002: 38 -39) .

KEİ, körfezi takiben dünyadaki en geniş petrol yataklarına sahip bir bölgedir. Petrol rezervi 200 milyar civarında olup doğal gaz rezervinin %27' sini bu bölge karşılamaktadır. Ayrıca Batı dünyasının enerji nakil yollarının bu bölgeden geçmesi nedeniyle jeopolitik konumu önemlidir. Bu bölgenin 2000 yılı itibariyle GSYİH'sı 658 milyar dolardır. Bununla birlikte KEİ önemli potansiyel avantajlarına rağmen çeşitli nedenlerle kuruluşundan bu yana geçen sürede istenilen başarıya ulaşmamıştır (şen, 2003a: 671) .

7.Gelişen 8' ler

D-8 Haziran 1997'de İstanbul'da Türkiye, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan, Bangladeş ve Endonezya arasında kurulmuş olan bir kalkınma birliğidir. Temel amacı üye ülkeler arasında barış, adalet işbirliği ve demokrasi olmak üzere sosyo-ekonomik gelişmeyi teşvik etmektedir.Ticari ilişkilerde yeni fırsatlar yaratmak ve çeşitlendirmek ve üye ülkelerdeki yaşam standartlarını yükseltmek, barış adalet, işbirliği ve demokrasi olmak üzere sosyo - ekonomik gelişmeyi teşvik etmektedir.

8. Bangkok Anlaşması

31 Temmuz 1975 tarihinde Hindistan, Güney Kore, Laos, Filipinler, Srilanka ve Tayland arasında Bangkok anlaşması imzalanmış daha sonra bu anlaşmaya Bangladeş ve Papua Yeni Gine' de katılmıştır. Anlaşma taraflar arasında başlangıçta 300 üründe % 10' dan başlayarak % 80'e kadar tercihli tarife indirimleri yapılmasını öngörmüştür. 1976'da yürürlüğe girmiş olup bölgedeki bütün gelişme yolunda olan ülkelere açık bir anlaşmadır.

9. Maşrek

Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında gerçekleştirilmiş bir ekonomik ve siyasal işbirliği kuruluşudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (ECO)

3.1. ECO'nun Kuruluş ve Faaliyetleri

3.1.1 ECO'nun Kuruluşu

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı-EİT (Economic Cooperation Organization : ECO) Türkiye, İran ve Pakistan tarafından 1985' de kurulan ve üyeleri arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bölgesel bir organizasyondur (www.ecosecretariat.org).

ECO, Türkiye, İran ve Pakistan tarafından bölgesel ekonomik işbirliğini geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla 1964 yılında kurulan kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'nın Regional Cooperation for Development : RCD) bir devamı olarak bu üç ülke arasında imzalanan ve 1977 tarihli İzmir Anlaşmasını değiştiren bir protokol ile kurulmuştur.

RCD ise daha önce Türkiye, İran ve Pakistan'ın içinde yer aldığı askeri bir kuruluş olan Merkezi Anlaşma Örgütü'nün (CENTO) bir ürünüdür. CENTO'nun askeri ve kültürel konularda iş birliği için ayrı bir örgüte gereksinimi olması RCD'nin kurulmasında etkili olmuştur (Seyidoğlu,2003:257).

RCD, İran, Pakistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları'nın Ankara'da yaptıkları bir hazırlık toplantısından sonra 1964 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen zirve toplantısıyla kurulmuştur. ilk toplantıda RCD'ye üye ülkeler hedeflenen şu amaçlara ulaşmak için bir sekreteryaya ve planlama komitesi kurulması konusunda anlaşmışlardır (Dartan, vd.,2002:55).

- Serbest ticaretin teşvik edilmesi
- Ticaret odaları arasında işbirliği yapılması

- Üye ülkeler tarafından finanse edilen ortak projelerin gerçekleştirilmesi
- Bölge çapında taşımacılık ve haberleşme ağlarının iyileştirilmesi
- Ortak bir deniz taşımacılığı ağı kurulması
- Bölgesel haberleşme maliyetlerinin azaltılması
- Turizmin teşvik edilerek vize sınırlamalarının kaldırılması

RCD, 1978 yılına kadar 1964 İstanbul Zirvesi çerçevesinde faaliyetlerini yürütebilmiştir. 1976 yılında İzmir’de gerçekleştirilen RCD zirvesinde alınan kararlar doğrultusunda teşkilatı kuran temel belge olarak imzalanan İzmir Anlaşması, 1978’de yürürlüğe girmiştir.

1979 yılında İran’da İslam devriminin gerçekleşmesi ve bu dönemde Türkiye’nin AET ile ilişkilerine ağırlık vermesi ve İran-Irak Savaşları nedeniyle RCD’nin faaliyetleri uzun süre durmuştur.

RCD’nin 27-29 Ocak 1985 tarihleri arasında Tahran’da gerçekleştirdiği toplantıda, İzmir Anlaşmasında yapılan bir değişikliklerle RCD’nin Ekonomik İşbirliği Örgütü : ECO adı altında yeniden faaliyete geçmesi kararlaştırılmıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte ECO yeni bir boyut kazanmıştır. 18-29 Kasım 1992 tarihlerinde İslamabat’ta yapılan ECO Bakanlar Konseyi olağanüstü toplantısında Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın katılımlarıyla ECO nüfusu 350 milyonu bulan 7 milyon kilometre kare alana yayılmış on üyeli bir örgüt haline gelmiştir (Tablo- 3.1). Aynı toplantıda alınan bir kararla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ECO’nun teknik ve kültürel faaliyetlerine “Kıbrıs Türk Müslüman Toplumu” adı altında üye sıfatı olmaksızın katılmaktadır (www.dpt.gov.tr[1]).

Tablo-3.1 ECO Ülkelerinin Başkent, Yüz ölçüm, Nüfus ve Kişi Başına Düşen GSYİH (2004)

Ülkeler	Başkent	Yüzölçüm(km ²)	Nüfus (milyon 2004)	Kişi Başına GSYİH \$(US)
Afganistan	Kabil	652,090	23,000	228,3
Azerbaycan	Bakü	86,600	8,347.3	1,041
İran	Tahran	1,648,196	67,477	2,181
Kazakistan	Astana	2,724,900	15,364	2,199.2
Kırgızistan	Bişkek	198,500	5,092.8	435
Pakistan	İslamabad	796,095	148,720	652
Tacikistan	Duşanbe	143,100	6,780.4	309.2
Türkiye	Ankara	774,815	71,789	4,187
Türkmenistan	Aşabat	491,200	6,250	4,044.6
Özbekistan	Taşkent	448,900	26,864	446
ECO Bölgesi	-	7,964,396	379,683	1.548
Dünya Nüfusuna Oranı (%)	-	-	5,98	-

Kaynak : [http:// www.ecosecretariat.org](http://www.ecosecretariat.org) sitesi veri tabanından yazar tarafından düzenlenmiştir.

3.1.2. ECO'nun Hedefleri

ECO'nun temel amacı üye ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmesini sağlamak olup, genel hedefleri şöyle sıralanabilir (www.ecosecretariat.org):

- Üye ülkelerin ekonomik gelişimini desteklemek
- Bölge içi ticareti geliştirmek, ticaret bariyerlerini kaldırarak üye ülkelerin, ekonomilerini aşamalı olarak dünya ekonomisiyle bütünleştirmek
- Her bir üye ülkenin birbirleriyle ve dünya ile olan iletişimini geliştirmek ve güçlendirmek.
- Ekonominin serbestleştirilmesini sağlamak
- ECO bölgesinin doğal kaynaklarını harekete geçirmek ve bunlardan faydalanmak

- Bölgesel ve uluslararası organizasyonlarla karşılıklı ve yararlı işbirlikleri yapmak
- Ekolojiyi ve çevreyi koruma ve ECO bölgesindeki insanlar arasında kültürel ve tarihsel bağları kuvvetlendirmek.

ECO bu hedefler doğrultusunda orta vadede üye ülkeler arasındaki işbirliğine ilişkin olarak ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji gibi sektörlerle ağırlık verilmesi stratejisini benimsemiştir (www.byegm.gov.tr).

3.1.3. ECO'nun Yapısı

ECO, Bakanlar Konseyi, Daimi Temsilciler Konseyi, Bölgesel Planlama Konseyi, Sekreteryaya ve Teknik Komitelerden oluşmaktadır.

Bakanlar Konseyi

Bakanlar konseyi teşkilatın en üst karar alma organıdır. Üye ülkelerin Dış İşleri Bakanları veya bakanlık düzeyindeki diğer temsilcilerden oluşur. Bakanlar konseyi yılda en az bir kez dönüşümlü olarak bir ülkede toplanır.

Daimi Temsilciler Konseyi

Bu konsey üye ülkelerin Tahran Büyükelçilikleri ile İran Dışişleri Bakanlığında bir genel müdürden oluşmakta ve Bakanlar Konseyi adına hareket edebilmektedir. Bu organ Bakanlar Konseyi adına konsey politikalarını uygulamak üzere ülkelere gerekli kararların yürütülmesiyle ilgili çalışmalarını yapmakla sorumlu daimi bir organdır. Teşkilatın bütçesini de hazırlayan konsey ihtiyaç duyulduğu zaman Tahran'da toplanmaktadır.

Bölgesel Planlama Konseyi

Üye ülkelerin planlama organlarından veya bu görevi yürüten yetkililerden oluşmaktadır. Yılda en az bir defa Tahran'da toplanır. Görevi , ECO'nun amaçlarına uygun faaliyet programlarını değerlendirmek ve geliştirmektir. Ayrıca teknik komitelerin toplantı raporlarını ve faaliyet programlarını incelemekte, görüş ve önerilerle birlikte Bakanlar Konseyi'ne sunmaktadır.

Sekreteryaya

Merkezi Tahran'da olup, bir genel sekreter ve kurucu üç ülkeden atanan üç genel sekreter yardımcısından oluşur. Görev süresi dört yıl olup, üye ülkeler arasından dönüşümlü olarak atanır. Görevi, üye ülkeler arasında haberleşme ve koordinasyonu sağlamak, planları başlatmak ve üye ülkelere teklif edilecek faaliyet programlarını oluşturmaktır.

ECO genel sekreterliği, İzmir Anlaşması gereğince kurucu üyelerin eşit katkı paylarından oluşan bir bütçeye sahiptir. Yeni üye ülkeler, bir süre için bütçeye katkıda bulunmaktan muaf tutulmuştur.

Teknik Komiteler

İlgi alanlarına göre gündemlerinde bulunan işbirliği konuları ile ilgili teknik seviyedeki çalışmalar ve kendilerine havale edilen proje çalışmalarını sonuçlandırmakla görevlidirler. Bunlar, ekonomi ve ticaret, ulaştırma ve haberleşme, tarım, eğitim-bilim ve kültür, enerji, çevre ve sağlık, sınai ve teknik işbirliği komitesidir. Bu komiteler yılda bir kez toplanmaktadır. Teknik komite toplantılarında alınan kararlar Bölgesel Planlama Konseyi ve Bakanlar Konseyi tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmektedir.

Zirve

ECO'nun kurucu anlaşması olan İzmir Anlaşmasında olmamakla birlikte ECO'nun faaliyetlerine yönelik olarak 1992 yılından itibaren iki yılda bir istişare mahiyetinde Devlet Başkanları düzeyinde toplanmaktadır.

Zirve toplantılarında ECO'nun gündeminde yer alan konuların yanı sıra önemli güncel bölgesel ve küresel konular ele alınmaktadır. Zirve toplantısı bölgesel danışma, koordinasyon ve diyalog için en yüksek siyasi forumu oluşturmaktadır (www.mfa.gov.tr [1]).

3.1.4. ECO'nun Faaliyetleri

Kuruluşundan bu yana RCD' de çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve ticaret, sanayi odası, sigorta hizmetleri alanlarında önemli adımlar atılmıştır. 1970'lerden itibaren bölgesel ticareti geliştirecek malların belirlenmesi yoluna gidilmiş fakat bölge ülkeleri arasındaki ticaret o yıllarda fazla geliştirilememiştir. 1978 yılından sonra İran'daki sistem değişikliği nedeniyle RCD'nin faaliyetleri duraklama dönemine girmiştir. 1985'ten itibaren RCD'ye yeni bir statü kazandırılmıştır(Ertürk, 2002 : 309).

ECO'yu oluşturan üç temel belge bulunmaktadır. Bunlar: İzmir Anlaşması, Quetta Eylem Planı ve İstanbul Bildirisi'dir (Karluk, 1998: 500).

ECO'nun kurucu belgesi olan, İzmir Anlaşması 1978 yılında Türkiye, İran ve Pakistan olmak üzere üç kurucu üye arasında imzalanarak yürürlüğe girmiştir. RCD'nin atıl duruma düşmesiyle 1985 yılında, üç kurucu üyenin, Tahran'da gerçekleştirdiği toplantıda İzmir Anlaşmasında yapılan değişiklikle RCD'nin Ekonomik İşbirliği Örgütü : ECO adı altında yeniden faaliyete geçmesi

kararlaştırılmıştır. 1992 yılında yeni üye ülkelerin ECO'ya katılımıyla ilgili olarak İzmir Anlaşması yeniden düzenlenmiştir.

İzmir Anlaşması 14 Eylül 1996 tarihinde üyelerinin gereksinimlerinin karşılanması doğrultusunda İzmir'de yapılan ECO Balkanlar Konseyi Olağanüstü Toplantısında düzenlenmiş şekliyle imzalanmış ve 14 Ekim 2002'de İstanbul'da düzenlenen 7. ECO Doruk Toplantısı'nda Kırgızistan'ın İzmir Anlaşmasını onayladığını açıklamasıyla anlaşma yürürlüğe girmiştir (Erkmenoğlu, 2002).

ECO'nun 1976'da ilk temel belgesi olan İzmir Anlaşması'nın dışında iki önemli belgesi daha mevcuttur. Bunlardan ilki şubat 1993'te Pakistan'ın Quetta şehrinde toplanan ECO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen ve Temmuz 1993'te İstanbul'da gerçekleştirilen 2'nci ECO zirvesinde onaylanmış olan Quetta Eylem Planıdır. Eylem Planı üye ülkeler için ulaştırma, haberleşme, ticaret, enerji, sanayi, tarım, turizm ve insan kaynaklarının geliştirilmesi alanlarında bölgesel ve uzun vadeli hedefler belirlemiş, ayrıca ECO organlarına bazı kısa ve uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesi için zamanlama getirmiştir. Diğerisi ise Bakanlar Konseyi'nin 1993'te yapılan özel toplantısında alınan ve 2'nci zirve toplantısında onaylanan İstanbul Bildirisi'dir.

İstanbul Bildirisi, Ulaştırma, Haberleşme, Ticaret, Enerji, Sanayi, Tarım, Turizm, Kültür, Çevre ve Özel Teşebbüs'ün teşvik edilmesi gibi işbirliği alanlarında kısa orta ve uzun vadeli ve Quetta Eylem Planına göre daha ayrıntılı hedefler içermektedir (Karluk, 1998: 501).

ECO'nun üçüncü zirve toplantısı 1995 tarihlerinde İslamabad'da gerçekleştirilmiş olup bu toplantıda ECO'nun ticaret, ulaştırma ve enerji alanlarında belirlediği hedeflere ulaşmasını sağlayacak projeler için gerekli finansmanın sağlanması için Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret ve Kalkınma Bankası kurulması kararlaştırılmıştır. ECO Ticaret ve Kalkınma Bankasına ilişkin anlaşma Mayıs 2006'da gerçekleştirilen dokuzuncu ECO zirve toplantısıyla yürürlüğe girmiş ve taraf hükümetlerden bankanın 2006 yılında

çalışmaya başlaması için gerekli çalışmaların yapılması istenmiştir (www.nethaber.com).

ECO'nun ulaştırma ve haberleşme alanına verdiği öncelik bağlamında, özellikle denize çıkışı olmayan üyelerin ihtiyaçlarına cevap verecek, uluslararası limanlara ve pazarlara ulaşmalarını mümkün kılacak şekilde bölgenin alt yapısının geliştirilerek eksiklerin tamamlanması ve iletişim ağının günümüzün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirilip yaygınlaştırılması hedeflenmiş ve bu doğrultuda 2002 yılı içinde İstanbul – Tahran - Türkmenabad- Taşkent - Almatı demiryolu hattında düzenli yük tren seferleri ile yolcu tren deneme seferleri başlatılmıştır. Dokuzuncu Zirve toplantısında ise ulaşımın önemi vurgulanarak “Transit Taşımacılık Koordinasyon Konseyi” kurulması dile getirilmiştir.

ECO - EİT- Yedinci doruk toplantısı sonucunda kabul edilen 2002 İstanbul Bildirisi'nde; başta ticaret, yatırım, ulaştırma, iletişim, enerji, madencilik, çevre, tarım, sanayi ve uyuşturucu kontrolü sahaları olmak üzere, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca yirmi yıldır yaşadığı savaşlarla alt yapısı büyük hasar almış olan Afganistan'ın yeniden imarına ve bölgede barışın, istikrarın ve kalkınmanın sağlanmasına yönelik projelerin bir an önce hayata geçirilmesinin yanı sıra; ticaretin serbestleştirilmesi için tarife ve dış engellerin ortadan kaldırılması; gümrük tarifelerinin aşamalı olarak azaltılması uyuşturucu ile mücadeleye kararlı bir şekilde devam edilmesi hususlarına değinilmiştir.

ECO 9. Zirvesinde (2006) Türkiye, İran, Azerbaycan gibi ülkeler aralarında 2015 yılına kadar ECO bölgesinde bir Serbest Ticaret Sahasının oluşturulması kararını almışlardır. Bu kararı içine alan ECO Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın kurulmasına ilişkin anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte üye devletlerden bankanın 2006 yılında çalışması için gerekli çalışmaları tamamlaması istenmiştir (www.nethaber.com).

ECO çerçevesinde yürütülen bazı önemli proje ve faaliyetler işbirliği alanları ile ilgili projelerden oluşmuş olup ECO sekreteryasında oluşturulan genel müdürlükler itibariyle şunlardır (www.dpt.gov.tr [1]):

1. Ulaştırma ve Haberleşme

Ulaştırma ve haberleşme işbirliği doğrultusunda, üye ülkeler arasında her alanda işbirliğini artırarak sağlam bir altyapının kurulması amacıyla çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Özellikle denize çıkışı olmayan ECO ülkelerinin ihtiyaçlarına cevap verecek uluslararası limanlara ve pazarlara ulaşmalarını mümkün kılacak şekilde, bölgenin altyapısının geliştirilmesi, eksikliklerin tamamlanarak iletişim ağının günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirilip yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

1998 Mart ayında Aşkabad'da yapılan ECO Ulaştırma Bakanları ikinci toplantısı ECO Ulaştırma ve Haberleşme On Yılı Eylem Planı (1998-2007) kabul edilmiştir. Bu plan **a)** Bölgedeki ana transit – ulaştırma rotasındaki fiziksel olmayan engellerin kaldırılmasını **b)** Doğu –Batı ve Kuzey –Güney ulaştırma hattının fiziki alt yapısının geliştirilmesini **c)** ECO bölgesinde telekomünikasyon ve posta ile ilgili bağlantıları gerçekleştirilmesini içermektedir (www.ecosecretariat.org). Bu doğrultuda sağlam bir ECO ulaştırma altyapısı kurulması için üye ülkelerde ve bölgesel düzeyde yapılması, yeniden düzenlenmesi gereken karayolları, demiryolları, ve limanları belirlenmiştir. Almatı-Taşkent -Tahran- İstanbul hattında yolcu taşımacılığına yönelik tren seferleri kapsamında Mart 2001'de İstanbul- Tahran güzergahında ,2002 yılı içinde de bu dört şehir arasındaki demiryolu hattında düzenli yük seferleri ile yolcu tren deneme seferleri başlatılmıştır.

ECO Denizcilik şirketi Afganistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan ve Türkmenistan'ın katılımıyla tüm formaliteler tamamlanarak 1996'da kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Gemicilik şirketi ECO ülkeleri arasında veya bu ülkelerle üçüncü

lkeler arasında Hazar Denizi ile açık denizlerde esas olarak yük taşımacılığı yapacaktır.

2. Ticaret ve Yatırım

ECO bölgesinde ticaretin geliştirilmesi için tarife dışı engellerin azaltılması, serbest Pazar ekonomisinin işlemesi, ticaret rejimlerinin Őeffařlařtırılarak Dünya Ticaret rgt kural ve standartları ile uyumlaştırılması ve özel sektörün bölge içinde etkin bir biçimde faaliyet göstermesine yönelik tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

1999 Ağustos ayında ‘‘ECO Ticari İşbirliği ereve Anlaşması’’ oluşturularak ye ülkelerin görüşlerine sunulmuştur. Bu anlaşma tarife ve tarife dışı engellerin makul bir süre içersinde tedricen azaltılması veya bertaraf edilmesi suretiyle ECO bölgesi içinde ticaretin serbestleştirilmesini öngörmektedir.

 kurucu üyenin ortak olduğu merkezi İstanbul’da olacak ECO Ticaret ve Kalkınma Bankası’nın kurulması Türkiye ve Pakistan tarafından onaylanmış olup amaç bölge içi ticareti ve ortak yatırımları finanse ederek uluslar arası fonların bölgeye aktarılmasına aracılık etmektedir.

ECO Transit Ticaret Anlaşması 1995 yılında Türkiye, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Pakistan ve Türkmenistan tarafından imzalanmışır. Ticari malların ye ülkeler arasında kara, deniz ve havayolu ile transit nakliyesinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Anlaşma 1997 Aralık ayında yürürlüğe girmiştir. Ayrıca ECO yesi ülkelerin işadamlarının vize işlemlerinin kolaylaştırılması anlaşması 1995 yılında Türkiye, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Pakistan ve Türkmenistan tarafından imzalanarak 1998 yılında yürürlüğe girmiştir.

Üç kurucu ülke arasında kurulacak olan ECO Reasürans Şirketi'nin Mutabakat Muhtırası Mayıs 1996'da Aşkabat'ta yapılan üçüncü zirve toplantısında imzalanmıştır. Projenin amacı, üye ülkelerdeki mükerrer sigorta ihtiyacının mümkün olduğu ölçüde yine bölge içinde karşılanmasına katkıda bulunmaktır. Şirkete Türkiye'yi temsilen Ziraat Bankası'nın katılması ön görülmüştür.

3. Enerji, Madencilik, Çevre

ECO'nun kurucu anlaşması olan İzmir Anlaşmasının üç önemli konusu; enerji, mineraller ve çevre olup bunların önemi şu şekilde ifade edilmiştir (www.ecosecretariat.org):

- ECO bölgesinin özellikle enerji olmak üzere doğal kaynaklarından faydalanmak ve bunları harekete geçirmek
- Bölge içinde çevrenin korunması ve ekolojik alanda ilişkilerin kolaylaştırılması
- ECO ile diğer bölgesel ve uluslararası örgütler ve finansal kuruluşlar arasında işbirliğini ve karşılıklı yararlı faaliyetleri geliştirmek

ECO'nun öncelikli konusu enerji işbirliğidir. ECO bölgesi petrol-doğalgaz ve hidroelektrik enerjisi açısından büyük bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Özellikle İran, Kazakistan ve Türkmenistan önemli enerji potansiyellerine sahiptir. Bu noktadan ele alındığında gerek bölge içi gerekse dünya enerji piyasaları açısından bu ülkelerin, dolayısıyla ECO'nun önemi ortaya çıkmaktadır.

Bölgenin zengin enerji kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması büyük önem taşımaktadır. ECO, üye ülkelerinin elektrik sistemlerinin birbirine bağlanmasına ilişkin proje çalışmaları için İslam Kalkınma Bankası'ndan 400.000 ABD doları, hibe yardımı almıştır (Erkmenoğlu, 2002).

2000 yılında İslamabad'da düzenlenen ECO 1. Enerji Petrol Bakanları Toplantısı kararları gereğince, 2001-2005 yıllarına ilişkin ECO bölgesinde Enerji Petrol İşbirliği Ortak Bildirisi ve Eylem Planı kabul edilmiş; bunların uygulanmasına yönelik ilerleme raporu hazırlanmış ve gözden geçirilmiştir.

5-6 Aralık 2001 tarihlerinde, Enerjinin korunması ve verimliliği çalıştayını ile ECO üyesi ülkelerde enerjinin korunmasının ana hatları ve yöntem bilimini hazırlamak üzere bir özel komite toplantısı gerçekleştirilmiş ve amaca ulaşılmıştır. Ayrıca 2002 yılında yayınlanan Tahran bildirisinde bölgenin zengin maden kaynaklarına vurgu yapılmış ve madencilik alanında işbirliğinin geliştirilmesi istenmiştir. ECO bölgesinde madencilik alanına doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi konusu ve bu amaçla ilgili yasa ve düzenlemelerle ilgili çalışmalar devam etmektedir.

2002 yılında ECO Çevre Bakanları Toplantısı Tahran'da gerçekleştirilmiş olup 2003-2007 yıllarını içeren dönemde ECO üyesi devletler arasında çevreyle ilgili işbirliğini içeren bir Eylem Planı ile aynı içerikli Tahran Bildirisi kabul edilmiştir.

4. Tarım, Sanayi, Sağlık

ECO tarımsal işbirliği çerçevesinde üye ülkeler arasında kuraklıkla mücadele, su yönetimi, tarımsal ticaretin geliştirilmesi, hasat sonrası çalışmaların ve tarımsal sanayinin geliştirilmesi konularında işbirliği çalışmaları yürütülmektedir. Yeni bitki çeşitlerinin ortaya konulması da dahil olmak üzere genetik muhafaza alanında işbirliği çalışmaları sürmektedir.

Sanayi işbirliği çerçevesinde küçük ve orta ölçekli işletmeler ve özelleştirme gibi konularda işbirliği çalışmaları sürdürülmektedir.

Sağlık işbirliği alanında ise bölgesel bir eylem planı hazırlama, aile planlaması, üreme sağlığı ve ana-ocuk sağlığı konularında çalışmalar yürütülmektedir.

5. Ekonomik Araştırma ve İstatistik, Proje Araştırma

ECO'nun yeniden yapılandırılması çalışmaları sonucunda son yıllarda ekonomik araştırma, istatistik ve proje araştırma konuları işbirliği yapılacak alanlar olarak belirlenmiş ve bu alanlarla ilgili sekreteryada iki müdürlük oluşturulmuştur. Bu işbirliği alanları çerçevesinde ye ülkelerden sağlıklı ekonomik veriler toplanması ve veri bankası kurulması çalışmaları sürmekte ve yıllık ECO Ekonomik Raporu hazırlanmakta ve işbirliğini geliştirici projeler üretilmektedir.

6. Eğitim Bilim Kültür ve Uyuşturucu Kontrolü

ECO kapsamındaki koordinasyon birimine bağlı olarak uzman kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar ilgili alanlara yönelik olarak faaliyetlerde bulunmaktadır bunlar:

- a) Kültür Enstitüsü
- b) Bilim Vakfı
- c) Eğitim Enstitüsü ile bölgesel kurumlardan olan sigortacılık koleji ve EİT ile BM (Birleşmiş Milletler) uyuşturucu kontrol programı ile ortak yürütülen bir uyuşturucu projesi bulunmaktadır.

3.2. ECO'nun Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler

Bir ekonomik entegrasyon olan ECO' nun gelişmesinde etkili olan genel faktörler şöyle sıralanabilir :

ECO, 1965 yılında Türkiye, İnan ve Pakistan arasında kurulan Kalkınma için Bölgesel İşbirliği (RCD) adlı bölgesel işbirliği projesine dayanmaktadır.

RCD, 1979 yılında İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinin yarattığı dalgalanma, Pakistan'da ki politik istikrarsızlık ve Türkiye'nin bu dönemde AET ile ilişkilerine ağırlık vermesi ve İran -Irak savaşları nedeniyle uzun süre faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. 1985 yılında üye ülkeler, RCD'nin örgütsel yapısını yeniden şekillendirmek ve örgütün adını ECO (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) olarak değiştirmek suretiyle işbirliği yoluna gitmişlerdir. Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan yeni bağımsız devletler bağımsızlık sonrası bu bölgede kötüye giden ekonomik gelişmelerle birlikte Türkiye, İran ve Pakistan'la olan dini ve kültürel ortak bağlantının da etkisiyle ECO'nun üyelerini ve faaliyet alanlarını genişletmesine fırsat sağlamıştır (Dartan, vd., 2002 : 56).

İran, Pakistan ve Türkiye için açık denizlere çıkış imkanı olmayan Afganistan, Azerbaycan ve diğer Orta Asya Cumhuriyetleri, yeni pazarlar açısından ortak ilgi alanı olmuştur.

1991 yılından sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını elde etmiş sosyo -ekonomik düzeyi düşük dinamik işgücü ve zengin doğal kaynaklara sahip Orta Asya Ülkeleri'nin içinde bulunduğu jeopolitik boşlukla birlikte entegrasyonu kalkınmada itici güç olarak görmeleri ve ülkeler arasındaki dini, kültürel bağlarla birlikte politik çıkarların öne çıkması bu ülkelerin ECO altında birleşmelerinde etkili olmuştur.

Türkiye sanayileşme yolunda sanayi hammaddelerine artan ölçüde ihtiyaç duyan bir ülke konumundadır. Sanayi üretimi için 2015 yılında 19 milyon ton taşkömürüne, 31 milyon ton demir cevherine ve 13 milyon ton hurdaya ihtiyaç duyacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu sanayi ham maddelerini Türk Cumhuriyetleri'nden sağlaması karşılıklı ilişkiler ve bu ülkelerin ekonomilerinin geliştirilmesi açısından önemli görülmektedir. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri petrol ve doğalgaz ürünleri bakımından zengin ülkelerdir. Türkiye, Türkmenistan doğalgazının, Azerbaycan ve Kazakistan petrolünün Türkiye üzerinden batı pazarlarına taşınmasını arzu etmektedir. 30 milyar

metreküp/yıl taşıma kapasiteli Türkmenistan Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi gerek Türkiye gerekse söz konusu ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır (Kabasakal, 2001 : 45-48). Bu da ECO'nun gelişmesinde etkili olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca ECO ülkeleri arasında, özellikle Türkiye-Türk Cumhuriyetleri arasındaki yakın tarihi, coğrafi, dini ve kültürel özelliklerin varlığı bu ülkelerin ECO altında birleşmesinde ve gelişmesinde etkili olmuştur.

3.3. ECO'nun Gelişmesini Zorlaştıran Faktörler

Genel olarak gelişmekte olan ülkelerin ve özel olarak İslam Dünyası'nın karşı karşıya kaldığı ve ECO üyesi İslam ülkelerinin de entegrasyon aşamasında karşılaştığı sorunlar şunlardır (Ertürk, 2002: 347):

- Farklı endüstriyel kalkınma seviyeleri
- Farklı ekonomik sistemler
- Kanvertıbl döviz kısıtlılığı
- Yetersiz altyapı ve bunun neden olduğu taşıma zorlukları
- Politik sistemlerden kaynaklanan farklılıklar

1. Farklı endüstriyel kalkınma seviyeleri : Bu açıdan ele alındığında ECO ülkeleri birbirinden farklılık gösterir. Kaynak dağılımı, gelir dağılımı ve sanayileşme seviyeleri açısından ECO'nun kurucu üç üyesi diğer ECO üyelerine göre daha ileri düzeydedir. Türkiye ile yeni Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik entegrasyon az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bir entegrasyona örnek gösterilebilir. Bu nedenle sermaye kıt ve pahalı, emek ise bol ve ucuzdur. Bu durumda üretim miktarını belirleyecek olan sermaye olup, sermaye yetersizliği entegrasyon bölgesinde ortaya çıkabilecek üretim etkisi potansiyelinin yeterli düzeyde ortaya çıkmamasına neden olabilecektir (Güngör, 2000).

Bununla birlikte eski Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya ülkeleri gıda ve tüketim mallarını Rusya Federasyonu'ndan temin ederken, yalnızca hammaddeyi ihraç etmekteydiler. Bu durum, ülkelerin sektörel yapısını önemli ölçüde etkilemek suretiyle, endüstriyel gelişimini yavaşlatmıştır. Ayrıca pek çok makine ve tüketim mallarının Sovyetler Birliği'nden ithal edilmesi, bu ülkelerin ekonomilerini Sovyetler Birliği'ne bağımlı kılmıştır. Bunun yanı sıra Orta Asya ülkelerinin sanayilerinde çalışan kalifiye elemanın büyük bir kısmının Ruslardan oluşması bu ülkelerin bağımsızlıklarıyla birlikte uzmanlaşmış işgücünün dışa çıkması anlamında olduğundan bu ülke ekonomileri Sosyalist sistemden serbest Pazar ekonomisine geçişte ciddi bir şekilde etkilemiştir (Dartan, vd., 2002 : 66-69).

2.Farklı ekonomik sistemler: Üye ülkeler arasında politik yönden farklılıkların (sosyalist-liberal) mevcut olması ve üye ülkelerin çoğunun bağımsızlıklarını yakın zamanda kazanmış olmaları, bununla birlikte hakimiyet anlayışından ödün vermek istememeleri entegrasyonun başarısı için gerekli ölçüde egemenlik haklarını ülkeler üstü bir kuruluşa devretmekte isteksiz davranmalarına neden olmaktadır. Bu da entegrasyonun başarısını zorlaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Konvertibl döviz ktlığı : ECO ülkelerinde para ve para ile ilgili mekanizmalar tam oturmamıştır. Ayrıca bu ülkeler genel olarak döviz ktlığına sahip olup dış ticaretlerinde zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Özellikle Türk Cumhuriyetleri'nin karşılaştıkları bu güçlükler şu şekilde ifade edilebilir (7.B.Y.K.P., 1995 : 150-152):

- Sermaye ve döviz temininde güçlükler
- Arzın piyasaya ve talebe uyumunda yetersiz kalması
- Yeni Pazar bulma ve bu pazarların talep yapısına uygun yeni ürün tipleri geliştirmedeki yetersizlikler;
- Sermaye ve emek piyasalarındaki yetersizlik ve sınırlılıklar;
- Para ve cumhuriyetler arası ödemeler sistemi sıkıntıları ile Ruble sistemi dışında ulusal para birimini yaratma ve yerleştirmenin güçlükleri vb.

4. Yetersiz altyapı ve bunun neden olduğu taşıma zorlukları :

Kaynakların daha etkin olarak kullanılması büyük ölçüde altyapı imkanlarına bağlıdır. Altyapı yatırımlarının en önemlileri ulaştırma ve haberleşmedir. ECO ülkeleri geniş bir alana ve nüfusa sahip olmakla birlikte, bu ülkelerin çoğunun bağımsızlıklarını yeni kazanmış olması nedeniyle bu ülkelerde, etkin bir Pazar ağının oluşturulması ve entegrasyona uyumu kolaylaştıracak altyapı hizmetleri yetersiz veya mevcut değildir..

5. Politik sistemden kaynaklanan farklılıklar : Bölge ülkelerinin gerek

Monarşik gerek Demokratik gerekse ikisi arası sistem anlayışına sahip politik farklılıkları, entegrasyonun devamı ve başarısı açısından gerekli güven ve istikrarlı bir yönetimin gerçekleştirilmesini zorlaştırmakta ve ülkeler arasında sorunlara neden olmaktadır (Ertürk, 2002 : 349).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – ECO İLİŞKİLERİ

4.1. Türkiye'nin ECO İçerisindeki Konumu

ECO'nun kurulduğu 1985 yılında Türkiye, Batı ve ABD'ye genellikle tarıma dayalı mallar ve çeşitli hammaddeler ihraç eden ve dış ticaretinde ekonomik büyümenin tam olarak görülmediği bir ülke konumundaydı. 1980'li yıllarda Türkiye'de gerçekleştirilen askeri ihtilal ve 1979'daki İran devrimi ve sonrasındaki İran-Irak savaşları, bölgesel yalnızlık içerisindeki İran ve Türkiye'nin, ECO gibi bir entegrasyonda yer almasında etkili olmuştur (Dartan, vd., 2002: 15).

Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle birlikte üye olduğu tek bölgesel ekonomik işbirliği teşkilatı, ECO'dur. Türkiye; jeopolitik konumu, gelişmişlik düzeyi ve tüm dünya ile siyasi ve ekonomik ilişkileri itibarıyla ECO içerisinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye ECO Bölgesi'nin zengin enerji kaynaklarının, rasyonel bir şekilde kullanılması, teşkilat içerisinde ticaretin geliştirilerek Dünya Ticaret Örgütü Kural ve Standartlarıyla uyumlaştırılması ve denize çıkışı olmayan Orta Asya Ülkelerinin uluslar arası pazarlara açılmasını sağlayacak ulaştırma hatlarının geliştirilmesi ve eksik hatların tamamlanması yönünde aktif tutum izlemektedir (www.mfa.gov.tr[1]).

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin (S.S.C.B) dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ECO içerisinde yer alması, ECO'nun önemini arttırmıştır. Bu dönemde Türkiye ECO içerisinde önemli bir rol oynamış ve jeopolitik boşluk içerisinde bulunan bu yeni ülkelere sermaye ihracı, eğitim, ticaret ve altyapı hizmetleri gibi çok çeşitli alanlarda destek sağlamıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (8. B. Y. K. P.) ifade edildiği gibi; Türkiye bağımsızlıklarını kazanan yeni Türk cumhuriyetleri içinde demokratik, laik

ve Pazar ekonomisini benimsemiş yapısı ile örnek gösterilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan dini, kültürel ve tarihsel bağlarından kaynaklanan yakın ilişkileri, Batı ülkeleri ve özellikle ABD açısından ECO üyesi İran'ı, (İran rejiminin bölgede yayılabileme ihtimaline karşı) Orta Asya ve Kafkaslardan uzak tutma düşüncesi nedeniyle destek görmüştür (8.B.Y.K.P, 2000 : 1-3).

ECO üyesi Türk Cumhuriyetleri'nin sahip oldukları zengin doğal kaynaklar (petrol, doğalgaz vb) dünyanın ilgisini çekmekle birlikte Türk Cumhuriyetleri'nin gerek siyasal sorunları ve kültürel farklılıkları gerekse etkin bir pazar ağı oluşturabilecek altyapıya sahip olmaması ve bununla birlikte Rusya'ya bağımlı olması, bu ülkelere yatırım yapmak isteyen ülkelere, uluslar arası şirketler açısından risk oluşturmaktadır. Bu noktadan ele alındığında üye ülkelerin tamamının Müslüman ve çoğunluğunda Türk kökenli olması, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini kolaylaştıracağından Türkiye'nin ECO içerisindeki önemini artırmaktadır (Dartan, vd. , 74-75).

Dünya ekonomisi ile bütünleşme çabası içerisinde olan ve ekonomisini liberalleştiren, gelişme yolundaki bir ülke olarak Türkiye'nin diğer ülkelerden farkı “Batı'nın politik ve ekonomik kuruluşlarının tamamına yakınına üye, diğerleriyle ise çok yakın ilişki içinde olmasıdır” (Karluk, 2003 : 251).

Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmaları ile birlikte dış dünyaya açılma noktasında Türkiye , bu ülkeler için pencere olmuş ve dünya ile bütünleşmeleri sürecinde onların önemli bir ortağı haline gelmiştir. Ayrıca Orta Asya bölgesinde kalıcı istikrar ve güvenliğin sağlanmasında bölgenin ekonomik kaynaklarının verimli bir şekilde değerlendirilerek toplumsal refaha dönüştürülmesinde bu ülkelerle işbirliği potansiyelini ortaya çıkaracak bir yaklaşım benimsenmiştir (www.mfa.gov.tr [2]).

Bunun yanı sıra Türkiye, Bakü-Ceyhan ham petrol boru hattı ve Hazar geçişi Türkmen doğalgaz boru hattı ile Orta Asya ülkelerinin dünyada ispatlanmış

doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %40'ına petrol rezervlerinin %67'sine sahip olan Orta Doğu ve Asya ile bu ürünlerin en büyük talep edicisi Batı ülkeleri arasında doğal bir köprü konumundadır (8.B.Y.K.P, 2005).

4.2. Türkiye - ECO Ticareti

Türkiye - ECO ticari ilişkileri fazla bir gelişme gösterememiştir. Bunun nedenleri genel olarak şöyle ifade edilebilir :

ECO ülkelerinin çoğunun bağımsızlıklarını yakın bir tarihte kazanmış olması nedeniyle bu ülkelerde etkin bir Pazar ağının oluşturulması için gerekli olan haberleşme, ulaştırma gibi altyapı hizmetleri yetersizdir. ECO ülkelerinin konum olarak devletler arası çatışmaların ve jeopolitik rekabetin yoğun yaşandığı bir bölgede olması ve birbirleriyle ilişkilerden çok, başka ülkelerle olan ilişkilere ağırlık vermesi ve bu ilişkilerin istikrarlı bir seyir izlememesi gibi birçok neden söz konusudur. Özellikle Türkiye ve İran'ın farklı siyasi yaklaşımları nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkilerin istikrarlı bir seyir izlememesi ve Türkiye'nin, Pakistan ve Afganistan ile de olan ilişkilerinin gerek coğrafi uzaklık gerekse bu ülkelerle olan işbirliği alanlarının başta ticaret olmak üzere genişletilememesi gibi nedenlerle de ilişkiler önemli bir gelişme gösterememiştir (Şen, 2005 : 187) .

ECO ülkelerinin Türkiye ile ticari ilişkileri dikkate alındığında zayıf olduğu görülür. ECO ülkelerinin ticaretimiz içindeki payı oldukça düşüktür. Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük pay gelişmiş ülkelere aittir. Ülke grupları itibariyle Türkiye'nin 1997 yılı ihracatının yaklaşık %46,7'si AB ülkelerine % 40,7'si OECD üyesi olmayan ülkelere yapılmaktadır. İthalatının ise % 49,4'ü AB ülkelerine, % 29,2'si ise OECD üyesi olmayan ülkelere yöneliktir (Özcan, 1998).

Tablo-4.1'den de görülebileceği gibi ECO'nun Türkiye ticaretindeki payı diğer birleşmelere göre daha düşük kalmaktadır.

Tablo-4.1. Türkiye'nin Ülke Grupları İtibariyle Dış Ticareti % (1997)

Ülke	İhracat %	İthalat %
İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)	15,2	10,6
Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ)	14,3	8,7
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	13,3	6,9
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)	4,9	2,2
Türk Cumhuriyetleri	3,4	0,7

Kaynak : Özcan, A. (1998). Düünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler <http://www.dtm.gov.tr> (9.12.2005) verilerinden düzenlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

DİE, (2003) Aralık ayı verileri itibariyle Türkiye'nin ihracatının %62,3'ü OECD ülkelerine, % 33,1'i OECD üyesi olmayan ülkelere ve % 4,5'i Türkiye Serbest Bölgelerine yapılmış olup AB ülkelerine % 50,8 olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı dönem itibariyle Türkiye'nin ithalatının % 66,6'sı OECD ülkelerinden, %32,6'sı OECD üyesi olmayan ülkelere ve % 0,8'i Türkiye Serbest Bölgelerinden yapılmıştır. AB'nin payı ise % 50,3 olmuştur.

4.3. Türkiye'nin ECO Ülkeleriyle Olan İlişkileri

4.3.1. Türkiye - İran İlişkileri

Türkiye – İran ilişkilerinin seyrini etkileyen unsurlar şöyle ifade edilebilir (Dartan, vd., 2002 : 2, 117-11) :

1980'li yıllarda dünyada gelişmeye başlayan küreselleşme hareketleri her biri kendi içinde bölgesel bir yalnızlığa itilmiş olan Türkiye, Pakistan ve özellikle İran - Irak savaşları sonrası bölgesel yalnızlığını sona erdirmeye çalışan İran için önemli bir hareket olmuştur. İran 1979 yılında meydana gelen İslam Devrimi sonrası uluslararası alanda ve özellikle ABD tarafından soyutlanma politikası nedeniyle dünyaya açılma sorunları yaşamıştır. Sovyetler Birliği'nin

dağılması ve yedi yeni ülkenin ECO bünyesinde birleşmesiyle güçlenen ECO içerisinde yer almak İran için önemli bir fırsat olmuştur.

Türkiye ile İran arasında tarih boyunca dönem dönem rekabetler yaşansa da genelde iyi ilişkiler kurulmuştur. 1979 yılında İran'da gerçekleştirilen İslam Devrimi ve İran lideri Humeyni'nin bu rejimi diğer İslam ülkelerine de yaymak istemesi Türkiye – İran ilişkilerinin mesafeli kalmasına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye'nin bu ülkelerle olan yakın ilişkisi, bölgesel yalnızlık içerisinde olan İran'ı Türkiye'ye daha çok yakınlaştırmıştır. Bununla birlikte İran'da Cumhurbaşkanı Hatemi ile başlayan yeni bir dönem ve bunun sonucunda Türkiye'deki iç teröre verilen İran desteğinin azalması, Türkiye – İran ilişkilerinde gelişmelere neden olmuştur. Ayrıca İran aleyhine gelişen İran – Irak savaşları da iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde artışa neden olmuştur.

Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini gerekli kılan unsurlar şunlardır (www.irankulturevi.com) :

1. İran ve Türkiye ortak sınırları paylaşan, tarihi ve kültürel bağlarla bağlı iki Müslüman ülkedir.

2. Her iki ülke, üçüncü bir ülkeye ulaşmak için birbirine ihtiyaç duymaktadır. Türkiye, İran ve Avrupa arasında bir köprü konumunda iken, İran da Türkiye ve Orta Asya, Kafkas bölgeleri arasında bir köprü rolünü üstlenmektedir.

3. İran doğalgaz üretiminde dünyada ikinci sırada yer almakta olup, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu doğalgazı karşılamada en güvenilir ve en kârlı kaynak olma özelliğine sahip bulunmaktadır.

4. Bölgede barış ve istikrarın sağlanması açısından da iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

İran sahip olduğu zengin petrol, doğalgaz ve demir, kömür, bakır gibi zengin yer altı kaynakları ile ülkemiz ticaretinde önemli ülkelerden biridir. İran'la olan ticaretimize bakıldığında özellikle 1983-1985 yılları arasında ihracatımız ve ithalatımız 1 milyar doların üzerine çıkarak ülkemiz dış ticaretinde ilk sıralarda yer almıştır. 1985 yılından 1992 yılına kadar ihracatımız 450 milyon dolar civarında gerçekleşmiş, bu yıldan sonra gerileyerek 250-300 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. Tablo-4.2'de de görüldüğü gibi 1999 yılında ihracatımız bir önceki yıla göre % 18,7 oranında gerileyerek 158 milyon dolar civarında gerçekleşmiş, ithalatımız ise % 47,5 oranında artarak 636 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (www. dtm. gov. tr [1]) .

Tablo-4.2: Türkiye-İran Dış Ticareti (1996-1999, Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge
1996	296,395	805,291	-508,894
1997	306,100	670,200	-364,100
1998	194,424	431,050	-236,626
1999	158,000	636	-478

Kaynak: Türkiye İran Ekonomik ve Ticari İlişkileri

DTM[1] <http://dtm.gov.tr> (17.04.2006)

İran'a yapılan ihracatta bitkisel yağ, dokuma hammaddeleri, tekstil ürünleri, kağıt ve karton ürünleri, kimyasallar, demir – çelik vb. sanayi mamulleri önemli yer tutmaktadır. İthalatda ise önemli ürün olarak ham petrol ve doğalgaz gelmektedir.

Türkiye –İran ekonomik ve ticari ilişkileri geçmişte yaşanan siyasi gerginlikler ve İran'ın ithal ikameci politikaları nedeniyle önemli bir gelişme gösterememiştir. İran'la Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın gerçekleştirdiği “Komşularla Ticaret” projesi kapsamında olumlu sonuçlar alınmıştır. 2000 yılından itibaren ihracatımızda nispi olarak meydana gelen artışlarda karşılıklı üst düzey ziyaretlerinin, fuarların vs. etkisi olmuştur. 2002 yılı ilk altı aylık verileri itibariyle İran, Türkiye'nin

ihracatında 13. ithalatında ise 10. sıradadır. Türkiye de İran'ın en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında 17. sırada yer almaktadır . İki ülke arasındaki ticaret hacmi özellikle petrol fiyatlarına bağlı olarak değişmektedir. İki ülke arasındaki ticarete İran, ithalatının yalnızca %1,7'sini Türkiye'den gerçekleştirmektedir. Bu da iki ülke arasındaki ticaret hacminin gerçek potansiyelinin çok gerisinde olduğunu göstermektedir (İTO, 2003 : 37-40) .

4. 3. 2. Türkiye - Pakistan İlişkileri

Türkiye - Pakistan ilişkileri son elli yıldır yakın bir düzeyde devam etmekle birlikte Pakistan'ın Kabil'deki Taliban hükümetini tanıması ve ilişkilerde bulunması Türkiye'nin ise stratejik çıkarları bulunduğu ve Orta Asya için büyük tehlike olarak gördüğü Taliban'ı tanımayarak muhalif grupları desteklemesi gibi nedenlerle pek gelişme gösterememiştir (Dartan ,vd., 2002 :121) .

İhracat potansiyeli artan sanayi ürünleri için alternatif pazarlar arayan Pakistan ve Türkiye için ECO önemli bir fırsat olmuştur. ECO bünyesinde birleşen Türkiye ve Pakistan arasında, ticaret, yatırım, savunma, sanayi, turizm, eğitim ve kültürel işbirliği gibi alanlarda yakınlaşma görülmekle birlikte iki ülkenin ticari ilişkileri açısından önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

Türkiye ve Pakistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini zorunlu kılan unsurlar şunlardır (Zaman, 5 Kasım 2001) :

1. Türkiye ve Pakistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin Afganistan'da aktif rol almasına neden olabilecektir.

2. Afganistan'da gerçekleşecek istikrarlı bir ortam Orta Asya devletleri için, açık denizlere güvenli bir şekilde ulaşmada alternatif olabilecektir.

3. Pakistan ve Orta Asya devletlerini yakınlaştırabilecek olan Türkiye, bölgenin Rusya'ya olan bağımlılığını da azaltarak, Orta Asya'nın bağımsızlığının

güçlenmesine katkıda bulunabileceği gibi Orta Asya ile ticari ilişkilerin geliştirilmesine de fırsat verebilecektir.

Türkiye ve Pakistan ilişkilerinin gelişmesinde bu ülkedeki özellikle müteahhitlik alanında faaliyet gösteren firmaların katkısı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ECO bünyesinde oluşturulan ECO Denizcilik Şirketi de deniz ticaretinin canlandırılmasında öncülük edebilir (Dartan, vd., 2002 : 123) .

Tablo-4.3: Türkiye-Pakistan Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret	
			Hacmi	Dengesi
1994/95	96,7	111,0	207,7	-14,3
1995/96	79,3	84,6	163,9	-5,3
1996/97	70,4	63,6	134,0	6,8
1997/98	42,1	69,6	111,7	-27,5

Kaynak : Türkiye-Pakistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri

DTM[2] <http://www.dtm.gov.tr> (17.04.2006)

Not: Yıllık dönemler 1 Temmuz 30 Haziran tarihleri itibariyle

Tablo -4-3'te de görülebileceği gibi 1996/97 döneminde 70,4 milyon dolar olan Türkiye Pakistan ihracatı, 1997/98 döneminde % 40,2 oranında bir azalma ile 42,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatı ise aynı dönemler itibariyle 63,6 milyon dolardan % 9,4'lük bir artışla 69,6 milyon dolara çıkmıştır. Toplam ticaret hacmi ise 1997/98 döneminde bir önceki döneme göre % 16,6 oranında bir düşüşle 111,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Pakistan'a yapılan ihtacatta başlıca buğday, traktör, gaz ve petrol boru hatlarında kullanılan borular, demir – çelik çubuklar, oto yedek parçalar vs. yer tutar iken, ithalatta ise genellikle pamuk ipliği, pamuklu sentetik mensucat yer tutmaktadır.

4.3.3. Türkiye – Afganistan İlişkileri

Türkiye, bağımsızlığından itibaren Afganistan'la iyi ilişkiler kurmuş,1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan dostluk anlaşması ile ülkeler arasında dostluk, işbirliği ve dayanışma sürdürülmeye çalışılmıştır.

İkili ilişkiler 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi ile açık bir desteğe dönüşmüştür. Yıllardır savaşla iç içe yaşamış ve alt yapısı büyük oranda eskimiş veya yok olmuş Afganistan'ın yeniden imarı için Türkiye desteğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca eğitim sağlık başta olmak üzere çeşitli alanlarda Afganistan'la işbirliğini geliştirecek projeler üzerinde durmuştur.

Türkiye Afganistan ilişkileri, ticari ilişkilerden çok siyasi ilişkiler şeklinde seyretmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren bölgede ağırlığını hissettiren Taliban gücüne karşı, Türkiye ABD'nin 11 Eylül Olayları'ndan sonra Taliban ordularının yok edilmesi yönündeki operasyonlarına Batı ile birlikte politik ve lojistik destek vermiştir (Dartan, vd., 2002 : 125) .

Türkiye, Taliban sonrası Afganistan'da askeri ve politik gelişmelerde önemli roller üstlenmiştir. Bu rolü üstlenmesinde etkili olan unsurlar şunlardır (Zaman, 5 Kasım 2001) :

1. Türkiye'nin Müslüman bir toplum içinde laik yapıya sahip bir ülke olarak askerlerinin Afganistan'da bulunması bu bölge halkı ve Batı tarafından daha kolay kabul edilmesini sağlamıştır.

2. Türkiye'nin Afganistan'la komşu olmaması ve bu bölge üzerinde herhangi bir çıkarının olmaması, Türkiye'nin Afganistan'a müdahalesinde hiçbir bölgesel gücün direk engeliyle karşılaşmamasına neden olmuştur.

3. Hiçbir ülke ordusunun Türk ordusu kadar gerilla ve dağlık savaş eğitimine sahip olmaması ve bu konudaki deneyimler, bölgede yönlendirici ve liderlik rolü üstlenmesinde etkili bir unsur olmuştur.

Bu şekilde Türkiye'nin Afganistan'da oynayacağı başarılı bir rol Türkiye'ye dünya çapında tanınma ve prestij, İslam Dünyasında ise istikrarlı bir güç ve Orta Asya'da etkinliğini artırma yönünde bir fırsat verebilecektir.

Tablo-4.4 : Türkiye-Afganistan Dış Ticareti (milyon ABD doları)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1996	2,1	0,2	2,3	1,9
1997	6,2	0,7	6,9	5,5
1998	6,0	0,5	6,5	5,5
1999	0,6	0,7	1,3	-0,1
2000	8,0	0,5	8,5	7,5
2001	6,0	0,4	6,4	5,6

Kaynak : İTO, 2002 : 19.

Türkiye'nin uzun yıllar savaşıla iç içe yaşayan bu ülke ile ticareti yok denecek kadar azdır. Son yıllarda yapılanma içinde olan Afganistan'da Türk müteahhitlik sektörü yaklaşık 300 milyon dolarlık bir inşaat ihalesi almıştır (Şen, 2005 : 188) .

Tablo-4-4'te de görülebileceği gibi iki ülke arasındaki ticari ilişkiler potansiyeli yansıtmamaktadır. Türkiye'nin 2004 yılı itibariyle bu ülke ile olan ihracatı 70,683 milyon dolar, ithalatı ise 6,776 milyon dolardır. Toplam ticaret hacmi ise 77,459 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (www. dtm. gov. tr) .

4. 3. 4. Türkiye - Türk Cumhuriyetleri İlişkileri

1991 yılında S.S.C.B'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan ve çok uzun süren kapalı bir siyasi ve ekonomik sistemden, karmaşık

uluslararası bir sisteme hızla girmek durumunda kalan, Türk Cumhuriyetleri'nin karşısına, serbest piyasa ekonomisine geçişte önemli mesafeler kaydetmiş, ekonomik ve siyasi yapılanma sürecinde gerekli yasa ve düzenlemeleri uygulama yolunda Batı'dan en iyi şekilde yararlanmış bir model olarak Türkiye çıkmıştır. Din, dil, kültür yakınlığı gibi faktörlerinde etkisiyle bu ülkeleri ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur (Turan ve Özdemir, 2002) .

S.S.C.B döneminde Türk Cumhuriyetleri başta petrol ve doğalgaz olmak üzere çok büyük ve geniş yer altı kaynaklarına, geniş ve verimli tarım arazilerine ve büyük bir nüfus gücüne sahip olmakla birlikte gerek finansman, teknoloji ve kalifiye eleman, gerekse mevcut yer altı zenginlikleri ve hammaddeleri işleyecek tesislerin olmaması ve özellikle enerji potansiyellerini uluslararası piyasalara taşıma sorunu nedeniyle Rusya ekonomisine bağımlı kalmıştır.

Türkiye, İran ve Pakistan ile ikili ilişkilerini geliştirmek suretiyle uzun süre bağımlı olduğu Rusya'nın etkisinden kurtulmak isteyen ve sınırlı ihracat ürünlerine yeni pazarlar arayan bağımsızlığını yeni kazanmış olan Türk Cumhuriyetleri, ekonomilerini yeniden yapılandırmak ve bu ülkeler yardımıyla açık denizlere açılmak hedefleri doğrultusunda ECO'yu büyük bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Özellikle Hazar Havzası'ndaki büyük petrol ve doğalgaz rezervlerinin dünyaya ulaştırılmasında ECO'nun önemi daha da çok ön plana çıkmıştır (Dartan, vd., 2002 : 3) .

Gerek Türkiye gerekse Türk cumhuriyetleri için büyük bir önem arz eden Petrol ve doğalgaz boru hatları konusunda şu önemli noktalar kendini göstermektedir (7.B.Y.K.P, 1995) :

1. Türk Cumhuriyetleri'nin, petrol ve doğalgazlarını Rusya dışındaki bir hattan satabilmeleri bağımsızlıklarının ve kalkınmalarının güvencesi olacak ve bu ülkelerden dünyaya açılan yeni bir kapı niteliği taşıyacaktır.

2. Türkiye'nin Türkmenistan'dan doğalgaz getirebilmesi ve bu yoldan Avrupa'ya satabilmesi gerek Türkiye'nin gerekse Avrupa'nın Rusya gazına olan aşırı bağımlılığını azaltacaktır.

3. Bununla birlikte petrol ve doğalgazın boru hatlarıyla Türkiye'ye getirebilmesi Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne satacağı malların ödenmesini daha kolaylaştırarak ticareti daha çok avantajlı duruma getirecektir.

4. Boru hatlarının Türkiye limanlarına açılması önemli bir taşımacılık geliri ile birlikte petrol konusunda Türkiye'yi etkili bir konuma getirecektir.

Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri'ne ilişkin dış politikasında bu ülkelerin, devlet yapılanmalarının güçlendirilmesi, ekonomik ve siyasi reformların desteklenmesi, bu ülkelerin dünya ile bütünleşebilmelerine yardımcı olma ve bu ülkelerle ikili ilişkilerimizin her alanda karşılıklı çıkar ve egemen eşitlik temelinde geliştirilmesi yer almaktadır. Türkiye bu doğrultuda bölgede kalıcı istikrar ve güvenliğin sağlanması ve bölgenin kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılarak toplumsal refaha dönüştürülmesi yönünde işbirliği yaklaşımlarını benimsemiştir (www. mfa. gov .tr [2]).

Ayrıca Türkiye, S.S.C.B'nin yıkılmasıyla din, dil, ırk yakınlığı olan komşu ülkeler kazanarak, süper bir gücün daimi tehdidinden ve sürekli rahatsızlık veren bir rejim ve sistem bunalımından kurtulmuştur (Artam, 1993 : 144).

Türkiye, bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle ekonomik, sosyal, teknik ve kültürel her alanda yoğun ilişkiler içerisine girmiştir. Özellikle haberleşme ve ulaşım alanlarında işbirliğine öncelik verilerek kara ve hava ulaşım anlaşmaları yapılmıştır. Petrol ve doğalgaz ve maden cevheri çıkarımı işletmesi ve ulaşımı ile enerji, tarım, bankacılık, standartlaştırma ve hizmetler kesiminde ortak yatırımlar için anlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca Azerbaycan ve Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan doğalgazının Bakü - Tiflis- Ceyhan boru hattı ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması yönünde çalışmalar

yapılmıştır. Bu ülkelerde , yoğun bir şekilde özelleştirme ve piyasa ekonomisine geçiş süreci başlatılmıştır. 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) bu faaliyetlerin yürütülmesinde önemli bir görev üstlenmiştir (Seyidoğlu, 2003 : 285-287) .

Türkiye, Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte, ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin genel kurallarını tespit etmek, yatırımcıları desteklemek ve teşvik etmek ve vergilendirmede ortaya çıkabilecek uygulama güçlüklerini gidermek amacıyla bu ülkelerle ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşmaları, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları, çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları imzalanmıştır (Kabasakal, 2001: 53). Bu anlaşmalar doğrultusunda Türk Cumhuriyetleri'ne bağış ve kredi şeklinde büyük ölçüde destek sağlanmıştır. Türk Eximbank kanalıyla 1992-2003 döneminde bu cumhuriyetlere 413,2 milyon ABD doları mal kredisi, 723,3 milyon ABD doları proje kredisi olmak üzere 1,145,4 milyon ABD doları kredi sağlanmıştır. Türk Cumhuriyetleri'ne Türkiye'den 1996-2003 döneminde toplam 1,512 milyon ABD doları sermaye ihraç edilmiştir. En çok sermaye ihracı % 68'lik payla Azerbaycan'a ve % 27'lik payla Kazakistan'a olmuştur (8.B.Y.K.P, 2005) .

Türkiye, Türk Cumhuriyetleri'ne Batı ülkeleri kadar çok büyük yatırımlar yapamamıştır. Ancak Türkiye , ekonominin bütün alanlarında Türk Cumhuriyetleri'yle ilişki kurmuştur. Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile doğrudan yatırımlar veya ortaklığı yoluyla yapılan yabancı yatırımlarda, yatırımcı sayısı ve kurulan şirketlerin sayısı bakımından en başta gelen ülkedir (Kabasakal, 2001 : 57).

Bölgede 10.000'nin üzerinde Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Türk şirketlerinin bölge ülkelerine doğrudan yatırımları 3,5 milyar ABD dolarını aşmıştır (www. mfa. gov. tr[2]). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında en hızlı gelişen ekonomik işbirliği alanı , müteahhitlik sektörü olmuştur. 1992-2000 döneminde Türk Cumhuriyetleri'nde üstelenilen 9,8 milyar dolarlık proje tutarı ülkemiz müteahhitlerinin aynı dönemde dünya genelinde üstlendikleri toplam 27.1 milyar dolar değerindeki proje tutarının % 36'sına tekabül etmektedir. Bu

da beş Türk Cumhuriyeti'nde üstlenilen proje tutarının çok büyük bir başarı olduğunu göstermektedir (Turan ve Özdemir, 2002).

Ayrıca eğitim ve kültür alanlarına yönelik olarak da Türk Cumhuriyetleri ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Türkiye, bu ülkelerdeki öğrenciler için geniş burs programı başlatmıştır. Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri'ne yönelik 10000 öğrenci projesi kapsamında başta Azerbaycan olmak üzere ülkemizde, lisansüstü düzeyde öğrenim gören öğrenci sayısı Ocak -Eylül 2004 döneminde 5.709 öğrencidir. Bunun yanı sıra T.C Milli Eğitim Bakanlığı ve Özel Vakıf kuruluşları tarafından açılan çok sayıdaki okul bu ülkelerde eğitim hizmeti vermektedir (8.B.Y.K.P, 2005).

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkileri, bu ülkelerin bağımsızlıklarıyla birlikte artan ölçüde ve istikrarlı bir doğrultuda ilerlemekle birlikte, mevcut potansiyele rağmen istenen düzeyde olmamıştır. Türk Cumhuriyetlerine yapılan ihracatdaki gerileme, ulaşım güçlüklerine, bu ülkelerin kambiyo mevzuatlarına, bankacılık sisteminin yetersiz oluşuna ve özellikle Uzakdoğu ve Rusya krizlerine bağlı olmakla birlikte Türkiye'de yaşanan krizlere de bağlı bulunmaktadır (Turan ve Özdemir : 2002) .

Tablo- 4.5: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Ticareti (Milyon ABD Doları) (1992-2004)

		Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Türkmenistan	Toplam
1992	İhracat (a)	94,02	13,72	1,81	36,62	7,28	153,45
	İthalat (b)	25,46	8,78	1,34	20,26	17,97	73,81
	Ticaret Hacmi (a+b)						227,26
1993	İhracat (a)	68,21	67,85	17,04	213,53	83,88	450,51
	İthalat (b)	33,93	43,74	3,47	31,93	76,89	189,96
	Ticaret Hacmi (a+b)						640,47
1994	İhracat (a)	132,12	106,58	14,85	131,80	84,15	469,50
	İthalat (b)	8,88	32,30	3,65	78,59	65,55	188,97
	Ticaret Hacmi (a+b)						658,47
1995	İhracat (a)	161,34	150,77	38,15	138,54	56,28	545,08
	İthalat (b)	21,77	86,63	5,51	61,52	111,82	287,25
	Ticaret Hacmi (a+b)						832,33
1996	İhracat (a)	239,22	163,32	47,08	229,85	127,12	806,59
	İthalat (b)	38,23	93,69	5,87	56,47	99,89	294,15
	Ticaret Hacmi (a+b)						1100,74
1997	İhracat (a)	319,80	210,58	49,43	210,59	117,53	907,93
	İthalat (b)	58,17	164,90	7,45	94,61	72,60	397,73
	Ticaret Hacmi (a+b)						1305,66
1998	İhracat (a)	327,16	214,30	41,51	156,18	95,81	834,96
	İthalat (b)	50,34	253,66	6,77	96,20	41,99	448,96
	Ticaret Hacmi (a+b)						1283,92
1999	İhracat (a)	248,05	96,59	23,19	99,13	106,62	573,58
	İthalat (b)	44,00	295,91	2,77	47,47	67,02	457,17
	Ticaret Hacmi (a+b)						1030,75
2000	İhracat (a)	239,73	116,14	20,28	82,12	119,45	567,72
	İthalat (b)	95,60	346,34	2,31	85,79	97,80	627,84
	Ticaret Hacmi (a+b)						1195,56
2001	İhracat (a)	225,2	119,8	17,4	89,7	105,2	557
	İthalat (b)	78,1	90,3	6,3	36,0	71,7	282
	Ticaret Hacmi (a+b)						839
2002	İhracat (a)	231	160	24	93	110	618
	İthalat (b)	65	204	18	75	106	468
	Ticaret Hacmi (a+b)						1086
2003	İhracat (a)	315	234	41	138	170	899
	İthalat (b)	123	67	11	99	124	623
	Ticaret Hacmi (a+b)						1522
2004 (1-7 Aylar)	İhracat (a)	210	184	36	83	125	638
	İthalat (b)	61	185	6	94	97	443
	Ticaret Hacmi (a+b)						1081

Kaynak: 1992-2000 Verileri, Kabasakal, 2001:54-55 ; 2001-2004 Verileri

(8.B.Y.K.P,2005) verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo-4.5'te görülebileceği gibi toplam olarak Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne 1992 yılında 153,45 milyon dolar olan ihracatının 1997 yılında 907,93 milyon dolara kadar yükseldiği; ancak son yıllarda yaşanan bölgesel krizlerin de (Asya ve Rusya krizleri) etkisiyle 2000 yılı itibariyle ihracatın 567,72 milyon dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2003 yılında ise ihracatı 899 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu ülkelerle yaptığı toplam ithalat 1992 yılında 73,81 milyondan 2000 yılında 627,84 milyona çıkmıştır. 2003 yılında ise 623 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1992 yılında 227,26 milyon dolar olan ticaretin, 2003 yılı itibariyle 1,522 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ihracatında 2003 yılı itibariyle 315 milyon dolarla Azerbaycan öncelikli olarak gelmekte olup, ithalatında ise 267 milyon dolar ile Kazakistan gelmektedir..

Tablo-4.6: Türk Cumhuriyetleri'nin Genel İthalatı İçinde Türkiye'nin Yeri

Milyon Dolar	Azerbaycan		Kazakistan		Kırgızistan		Özbekistan		Türkmenistan	
	995	000	995	000	995	000	995	000	995	000
Toplam İthalat	68	,172	,387	,052	31	54	,200	,600	,644	,382
Türkiye'den İthalat	61	30	51	16	8	0	2	2	6	19
Oran %	4,1	9,6	,8	,3	,2	,6	,9	,2	,4	,6

Kaynak: Turan,F. ve A.Özdemir.(2002). Türkiye Türkiye Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri hakkında Değerlendirme
<http://www.foreigntrade.gov.tr> (29.07.2004).

Azerbaycan'ın ithalatı içinde Türkiye'nin payı % 20-25 civarında seyrederken bu oran Türk Cumhuriyetleri'nin toplam ithalatının % 40'tan fazlasını oluşturan Kazakistan ve Özbekistan için % 2 civarında gerçekleşmektedir(Tablo-4.6).

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'yle olan ihracatında temel olarak gıda, sanayi, dokumacılık, kimya ve makine sanayi yer almakta olup ithalatında ise pamuk, demir-çelik petrol ve petrol ürünleri, demir dışı metaller ve hammaddeler yer tutmaktadır.

1996'dan itibaren Türk Cumhuriyetleri'nin tamamı düşük düzeylerde de olsa giderek artan bir büyüme hızı yakalamıştır. 1999'dan 2000'e büyüme hızları ve bu ülkelerdeki enflasyon hızları (%) olarak şöyledir (Çarıkçı, 2002) :

Büyüme hızı (%) olarak;

- Azerbaycan'da 7,4'ten 11,1'e,
- Kazakistan'da 2,7'den 9,6'ya,
- Kırgızistan'da 3,6'dan 5'e yükselmiştir,
- Özbekistan'da 4 civarında seyretmiş,
- Türkmenistan'da ise % 16-17,6 aralığına sızramıştır.

Enflasyon hızı (%) olarak;

- Azerbaycan'da 19,8 den 1,8'e,
- Kazakistan'da 39,1'den 13,2'ye
- Kırgızistan'da 34,1' den 18,7'e
- Özbekistan'da 54'ten 24,9'a
- Türkmenistan'da ise 992'den 24,1'e gerilemiştir.

Bunun yanı sıra Türk Cumhuriyetleri'nin, toplam ihracatının 10 milyar dolar düzeyinde olduğu dikkate alındığında petrol ve doğalgaz ihracatında elde edilecek gelirlerin bu ülke ekonomilerine yapacağı etki daha iyi anlaşılmaktadır. 2010 yılı için 25 ve 2020 yılı için 42 milyar dolar olarak tahmin edilen bu ihracat gelirleri, gelişmiş ülkelerin buraya olan ilgisini daha çok artırabilecektir. Bu veriler ışığında 2010-2020 döneminde bu ülkelerdeki yoğun sanayileşme ve üretim artışı ve kaliteli ürünler lehine gelişme ve bu ülkelere yönelik yapılacak

yatırımlar hangi ülkenin uzun dönemde bu bölgede etkili olacağını gösterebilecektir (Turan ve Özdemir, 2002) .

4. 4. Türkiye - ECO İlişkilerini Etkileyen Faktörler

Türkiye – ECO ilişkilerini etkileyen bölgesel ve küresel bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlardan ilki ECO ülkeleriyle yakın geçmişi ve ilişkisi olan Rusya, ikincisi en önemli bölgeselleşme hareketlerinden biri olan ve giderek önemi artan Avrupa Birliği (AB)'dir. Üçüncüsü ise dünyanın en büyük ekonomisine sahip ABD' dir.

4. 4.1 . Türkiye – Rusya İlişkileri

Rusya'nın ECO ülkeleriyle ve dolayısıyla Türkiye ile olan ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan altı Türk Cumhuriyeti'nin ECO'ya katılmasıyla artmıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını kazanma sürecinde karşılaştığı bir takım sorunlar, bölgede var olan uyuşturucu ve kaçakçılık ve bu bölgelerde yaşayan Rus kökenli azınlıklarla nasıl ilişki kurulacağı ve bunun yanı sıra Rusya'nın bu bölgeler üzerindeki hakimiyet duygusundan vazgeçmemek istemesi Rusya'nın bu bölgelerle olan ilişkisini arttırmıştır (Dartan, vd., 2002 : 77).

S.S.B.C'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye - Rusya arasındaki ilişkiler Rusya'nın etki alanını genişletme politikalarından dolayı siyasi rekabete dönüşmüştür. Bu iki ülkenin çıkarı Kafkasya ve Orta Asya üzerinde odaklanmıştır(www.belgenet.com).

Türk Cumhuriyetleri'nin ECO'ya üyelikleri ile birlikte Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki etkisi azalmakla beraber halen sürmektedir. Rusya, çok uzun süre hakimiyeti altında tuttuğu bu ülkeleri, her bakımdan kendisine bağlı duruma getirmek için ekonomik, sosyal ve kültürel güçlü bir alt yapı oluşturmuştur. Özellikle petrol ve doğalgaz boru hatlarının kendi topraklarından nakli konusunda önemli bir avantaja sahip bulunmaktadır. Bununla birlikte S.S.C.B'nin

dağılmasını takiben kendi iç sorunlarıyla meşgul durumdaki Rusya, bölgedeki Rus ve Slav kökenli azınlıkları gerekçe göstererek bölgede istikrarın sağlanmasında, Türkiye'nin Müslüman, laik ve demokratik yapısıyla olumlu katkı yapacağını düşünmüştür (8.B.Y.K.P, 2000 : 2) .

Sovyetler Birliği sonrası Rusya piyasa ekonomisine geçiş ve istikrarın sağlanması yönünde önemli ilerlemeler kaydetmiş ve Rus ekonomisi hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Rusya'daki gelişme ve artan gelirin sonucu olarak bu ülkeye resmi kanallardan ve özellikle "bavul ticareti" olarak adlandırılan kayıt dışı kanallardan yapılan ihracatımızda büyük bir artış olmuştur. 1996'da yapılan tahminlere göre bu ihracatın tutarı yaklaşık 8,8 milyar dolardır. Başka bir ifadeyle toplam resmi ihracat gelirlerinin dörtte birine ulaşmıştır. 1997 yılında Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatı, O yıl Türkiye'nin Almanya'ya ihracatından sonra en büyük paya ulaşmıştır (Seyidoğlu, 2003 : 287-288) .

1998 yılında çıkan Rusya krizi tüm bu olumlu gelişmeleri tersine çevirmiş, Rusya ile olan ihracatta ve turizm gelirlerinde düşüş yaşanmıştır.

Sovyetler Birliği döneminden itibaren , çok sayı da Türk müteahhit ve işadamı Rusya Federasyonu'nda işler üstlenmiştir. Türk müteahhit firmaları tarafından Rusya'da üstlenilen işlerin toplam tutarı 1999 yılında yaklaşık 10 milyar dolara ulaşmıştır. Yine her iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik olarak 1997 Aralık ayında imzalanan Karadeniz'in altından Türkiye'ye doğalgaz sevk edilmesi amacıyla boru hattı inşa edilmesini içeren Mavi Akım Projesi iki ülke arasındaki ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır (Dartan, vd., 2002 : 138). Bu proje 17 Kasım 2005 yılında hayata geçirilmiştir. Rusya ve Türkiye'nin KEİ çerçevesinde diğer bölge ülkeleriyle sürdürdükleri işbirliğinin de her iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere büyük katkısı olmuştur.

2001 yılında Rusya'ya yapılan ihracat 924,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın bu ülkeden yapılan ithalat ise bu bölgeden yapılan doğalgaz ithalatından dolayı 3,435,7 milyon dolardır. Bunların oransal değeri

%2,9 ve %8,3'tür. Türkiye'den ihraç edilen ürünlerin başında tekstil, hazır konfeksiyon ve deri giyim gibi mallar yer almaktadır (Seyidoğlu, 2003 : 288).

Rusya zengin doğal kaynakları, kalifiye insan gücü, ülkemizle tamamlayıcı ürün yapısı, Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki ortak çıkarlarımız ve tarihi, coğrafi yakınlığı nedeniyle ülkemiz için büyük bir öneme sahiptir. Siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasıyla birlikte çok önemli bir politik ve ekonomik güç olacak olan Rusya ile ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, bölge istikrarının sağlanmasının yanı sıra şu unsurların da geliştirilmesinde önemli olabilecektir (Şahinalp : 1997):

İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi durumunda;

a) İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi gerçek potansiyelini yansıtacak bir seviyeye ulaşacaktır.

b) İhracatımızın artırılması ile birlikte, ihracatımızda mal çeşitlenmesi sağlanacak ve bugüne kadar ihraç imkanına sahip olmayan mallar için ihracat potansiyeli yaratılacaktır.

c) Ülkemizin artan enerji ihtiyacının büyük bir kısmının Rusya'dan karşılanması kısa vade de enerji darboğazının aşılmasını, uzun vade de ise ucuz, temiz ve istikrarlı bir kaynak sağlanmasını mümkün kılacaktır.

d) İki ülke arasında artan turizm yoluyla kültürel ilişkilerde de önemli gelişmeler kaydedilerek ülkemizin döviz gelirlerinde önemli bir artış sağlanacaktır.

e) Ülkemizin teknoloji ihtiva eden alanlarda duyduğu kalifiye işgücünün Rusya'dan sağlanmasını mümkün kılacaktır. Ayrıca ülkemiz firmalarının Rusya'da ortak yatırıma yönelmeleri ülkemiz sanayisinin uluslararası piyasalara açılımını sağlayacaktır.

4. 4.2. Türkiye – AB İlişkileri

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinin özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında önemli ölçüde attığı görülür. Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan bütün uluslar arası batılı kurumlarda yerini almak istemiştir . Başta ABD olmak üzere Batı ülkeleriyle yoğun dış ekonomik ilişkiler içinde bulunmuştur.

1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile AET'nin kuruluşu Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Türkiye 1959 yılında topluluğa dahil olmak için ilk başvurusunu yapmıştır. İki taraf arasında 1963 yılında ilerde tam üyeliği öngören Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye- AB ilişkileri açısından dönüm noktası 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı olmuştur. Bu toplantı ile Türkiye'ye resmi olarak adaylık statüsü verilmesi, Türkiye'nin tam üyelik rotasında bir adım daha ileriye gitmesini mümkün kılmıştır.

AB, yöneldiği ülke sayısı, yüzölçümü, nüfusu ve tarihi, kültürel zenginliği kapsam ve çeşitliliği bakımından benzersiz nitelikler taşımaktadır. AB'nin genişleme sürecini tamamlamasıyla birlikte yüzölçümünün %34 oranında büyümesi nüfusunun sadece merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılımıyla 105 milyon artması beklenmektedir (www. dtm. gov.tr[4]).

Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı konumunda olan AB'ye 2002 yılında yapılan ihracatın genel ihracatı içindeki payı %51,3 iken ithalatı içindeki payı %45,4 olmuştur. 2003 yılının ilk yarısında ise bu oranlar sırasıyla %53,3 ile %44,9 olmuştur. AB'nin 2002 dış ticaret rakamlarına bakıldığında ise Türkiye'nin, AB'nin ithalatı ve ihracatı içerisinde sırasıyla %2,23 ve % 2,44'lük payla 11. ve 12. sırada olduğu görülmektedir. Bu rakamlardan da görülebileceği gibi Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olan AB içerisinde yer alması zengin ve büyük pazara sağlanacak entegrasyon ile ulaşılabilecek refah artışı anlamına gelmektedir (www. dtm. gov. tr[4]).

Dünyanın en önemli bölgeselleşme hareketlerinden biri olan AB; tam üyelik sürecinde son noktaya doğru yaklaşan ve dış ticaretinde büyük bir paya sahip olduğu Türkiye'nin ECO ülkeleri ile olan ilişkilerini etkileyecek önemli bir unsurdur.

Türkiye – AB ilişkilerinin önemi şöyle ifade edilebilir (www.belgenet.com):

- Türkiye, AB açısından stratejik öneme sahip bölgesel bir kavşak noktasında yer almaktadır. Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz toprakları Asya ile kara ve hava ulaşımı, Rusya ve Ukrayna ile deniz ulaşımı için transit bir konumda bulunmaktadır.

- Türkiye, Müslüman, laik ve demokratik yapısı ile bölgede istikrarın sağlanmasında önemli bir unsur olup, Batı ile bütünleşmesi ve birçok ekonomik bölgesel kuruluşlara üyeliği nedeniyle Avrupa'nın ve komşu bölgelerin güvenliğine katkı sağlamaktadır.

- ECO üyesi İran ve Türkiye için, AB ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi önemli görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile birlikte İran için önemli bir doğalgaz pazarı olma özelliğine sahip AB arasındaki ilişkilerin artırılması mümkün olabilecektir.

- Dünyanın enerji açısından en zengin bölgelerine olan komşuluğu nedeniyle Türkiye'nin AB'ye katılımı AB'nin bu enerji kaynaklarına daha kolay erişimini ve bu kaynakların AB pazarına güvenli girişini sağlayabilir. Ayrıca doğalgaz konusunda Türkiye AB ile Orta Asya Ülkeleri arasında bir transit ülke konumunda olacaktır.

- Türkiye, AB'ye katılımıyla birlikte güçlü tarihsel kültürel ve ekonomik bağlarını da kullanarak reform geçirmiş yapısı ile Orta Asya'nın istikrar kazanmasında ve uluslararası savunma bağlarının güçlendirilmesinde yardımcı olabilir. Ayrıca siyasi istikrarsızlığı maruz kalan bölgede demokratik değerlerin gelişmesini teşvik edebilir.

4. 4.3. Türkiye – ABD İlişkileri

Türkiye – ABD ilişkileri II. Dünya Savaşı'ndan itibaren yakın ilişkiler şeklinde seyretmiş ve soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı ortak cephe oluşturmak şeklinde ortaya çıkmıştır. 1991 yılındaki Körfez Savaşı sırasında ABD'ye şartsız destek vermesi Türkiye'nin savaş sonrasında beklentilerini elde edememesi ve her açıdan büyük kayıplara uğraması sonrasında da ilişkiler mesafeli kalmıştır.

1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte değişen dengeler Türkiye-ABD ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip Orta Asya Ülkeleri'nin ECO içerisinde yer alması, ABD'nin ECO bölgesindeki siyasi hedefleri (bölgede istikrarı artırmak, demokratikleşmeyi hızlandırarak serbest pazar ekonomisini yerleştirmek ve işlemlerini sağlamak ve nükleer silahları kontrol altına alarak insan hakları standartlarını yerleştirmek) doğrultusunda bu ülkelerle yakın ilişkileri olan Türkiye'yi önemli kılmıştır. Özellikle ECO üyesi İran'ın rejimini, bölgede yayma düşüncesi nedeniyle laik, Müslüman ve demokratik yapısıyla Türkiye ABD tarafından desteklenmiştir.

Bununla birlikte ABD bu siyasi hedefleri doğrultusunda S.S.C.B'nin dağılmasıyla birlikte şekillenen ECO'yu ciddi bir organ olarak dikkate almaksızın özellikle Hazar enerji kaynaklarının paylaşımı ve dünya pazarlarına ulaştırılmasında kendi çıkarlarını gözetmiş ve ECO üyesi ülkelerle hızlı bir şekilde ilişkiye girerek bu ülkelere ciddi anlamda sermaye temini ve teknik yardım projeleri başlatmıştır (Dartan, vd.,2002 : 101-102).

A.B.D'nin ECO bölgesindeki siyasi hedefleri Türkiye'nin Rus sömürsünden kurtulup Batı sömürmesine düşmesi anlamına gelmektedir. Bugün Kırgızistan'daki altın kaynaklarının işletilmesi Amerikalılara verilmiştir. Ayrıca Azeri petrolü ve

Kazakistan'ın zengin petrol kaynakları ile ilgili büyük pay Amerika ve diğer Batı şirketlerine ait bulunmaktadır (8.B.Y.K.P, 2005).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ECO ENTEGRASYONU'NUN BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

ECO'nun başarısının değerlendirilmesi yapılırken öncelikle ECO entegrasyonunun başarısını sınırlayan faktörler; yada başka bir ifadeyle "ECO entegrasyonunun gelişiminin önündeki temel engeller nelerdir ? Şeklindeki bir soru daha önceki bölümler de dikkate alınarak cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Daha sonra "ECO hareketi üyesi olan ülkelerin dış ticaretine ne ölçüde katkı sağlamaktadır ?" Sorusu üzerinde durulacaktır.

5.1. ECO'nun Başarısını Sınırlayan Faktörler

RCD dönemi de dahil olmak üzere uzun bir geçmişe sahip olan ECO, kuruluşundan bu yana önemli bir aşama kaydedememiştir. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz :

Ülkelerin farklı ekonomik yapıları sahip olması ve bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin birleşmenin başarılı olması için gerekli ölçüde egemenlik haklarını ülkeler üstü bir kuruluşa devretmekte isteksiz olmaları ve ülkeler arasındaki mesafelerin genellikle uzak olması, etkin, haberleşme ve ulaştırma olanaklarının bulunmaması vb. birleşmenin başarısını etkilemektedir (Seyidoğlu, 2003 : 205).

ECO üyesi ülkeler, kalkınma düzeyleri yönünden farklı seviyelerde bulunmaktadır. Özellikle kaynak dağılımı, gelir dağılımı, sanayileşme seviyeleri açısından ECO'nun kurucu üç üyesi (Türkiye, İran, Pakistan) diğer ECO üyelerine göre daha ileri düzeydedir. Bu ülkeler arasında kalkınma düzeylerinin farklı olması, kaynakların etkin dağılımını engelleyerek yatırımların belli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu da az gelişmiş bir ülkenin kalkınmasının daha da geriye gitmesine (Kutuplaşma Teorisi) neden olmaktadır. Ayrıca ECO'nun başarısı için gerekli olan ülkeler arası işbirliği ve anlayışın gerçekleşmesini güçleştirmektedir.

ECO ülkeleri, geniş bir alana ve büyük nüfusa sahip olmakla birlikte, bu ülkelerin çoğunun bağımsızlıklarını yeni kazanmış olması nedeniyle bu ülkelerde, etkin bir pazar ağının oluşturulması için gerekli olan haberleşme ulaştırma gibi alt yapı hizmetleri yetersiz veya yoktur. Bu durum özellikle ECO üyesi Türk Cumhuriyetleri'nin dış dünya ile ilişkilerinin son derece sınırlı kalmasına neden olmaktadır. ECO içerisinde Türkiye dışındaki ülkeler önemli derecede alt yapı eksikliği içerisinde bulunmaktadırlar. Bu eksikliğin nedeni alt yapı imkanlarının olmamasından çok mevcut alt yapıların bakım ve onarımlarının sağlanamamasıdır. Ayrıca karayolu demiryolu ulaşımında Avrupa ile olan bağlantıların bölge dışı ülkelere sağlanması da entegrasyonun başarısını etkileyen önemli bir unsurdur (Güngör, 2000).

Bunun yanı sıra bu ülkelerde sermaye birikimi ve kalifiye eleman yetersiz olup, günümüz şartlarının gerektirdiği sigortacılık bankacılık sistemleri mevcut değildir. Bütün bunlar entegrasyonun başarısı için gerekli olan kaynakların etkin kullanımını ve yabancı sermayenin ülkeye girişini engellemektedir.

ECO üyesi çoğu ülkenin, bağımsızlıklarını yakın zamanda kazanmış olmaları ve milli hakimiyetlerinden (ulusal egemenliklerinden) ödün vermek istememeleri ECO'nun faaliyetlerinin yürütülmesi için gerekli olan iradeyi göstermemelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte bu ülkeler arasında farklı ekonomik sistemlerin (sosyalist-liberal) yanı sıra farklı politik sistemlerin (demokratik, monarşik) olması Türkiye ve İran arasında olduğu gibi; entegrasyonun başarısı için gerekli olan koordinasyon ve işbirliğini ve istikrarlı bir yönetim ve siyasi yapının oluşturulmasını güçleştirmektedir.

Entegrasyona giren ülke ekonomilerinin tamamlayıcı- rekabetçi olma özelliği de entegrasyonun başarısını etkileyen önemli bir unsurdur. Entegrasyonu oluşturan ekonomiler büyük ölçüde benzer ve maliyet itibarıyla birbirine yakın çalışma düzeyinde ise (rekabetçi) bu durumda ürünler arasında ikame söz konusu olacağından ticaret yaratma etkisi daha büyük olacaktır. Birbirinden farklı mallar üreten veya maliyetleri arasındaki farkı büyük olan tamamlayıcı özellikteki ekonomiler arasındaki entegrasyonlarda kaynakların yeniden dağılımı söz konusu olmayacağından beklenen refah artışı sağlanamayacaktır (Güngör, 2000). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri'nin

üretim yapıları, ihracat potansiyelleri ve ithal etmek istedikleri mallar bakımından kıyaslandığında birbirlerini tamamladıkları görülmektedir (8.B.Y.K.P, 2005). Bu da tamamlayıcı ekonomilerde entegrasyonun statik etkilerinden olan ticaret saptırıcı etkinin, ticaret artırıcı etkiden büyük olmasına ve ekonomik entegrasyondan beklenen yararın sağlanamamasına neden olmaktadır.

Ekonomik entegrasyona giren ülkelerin coğrafi olarak birbirlerine yakın olması taşıma maliyetlerini düşürmesi nedeniyle ekonomik entegrasyonun başarısını etkileyen önemli bir unsurdur. Ancak Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında var olan ortak sınırlar Türkiye ile bu grup ülkeler arasında mevcut değildir.

ECO ülkelerinin, konum olarak devletler arası çatışmaların ve jeopolitik rekabetin yoğun yaşandığı bir bölgede olması ECO'nun başarısını etkileyen önemli bir unsurdur. ECO üyesi yeni Türk Cumhuriyetleri'nin de yer aldığı Orta Asya ülkelerinde tarihi coğrafi, sosyal özelliklerin göz önüne alınmamasından kaynaklanan sorunlar mevcuttur. Etno- Coğrafi karmaşıklıklardan dolayı zaman zaman iç karışıklıklar söz konusudur. 1990 yılında Os ve çevresinde Kırgızlarla Özbekler arasında bu bölgenin Stalin döneminde Kırgızistan'a verildiğinin gösterilmesinden kaynaklanan çatışmalarda her iki taraftan da bir çok insanın ölmesi bu çatışmalara örnek olarak gösterilebilir (Özey, 2001: 92). Bunun yanı sıra Gürcistan'daki ve Ermenistan'la Azerbaycan arasındaki savaşlar ve İran'ın transit geçişlere izin vermemesi yüzünden Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ticari anlamda taşımacılık yapılamamaktadır (7.B.Y.K.P, 1995 : 158).

Bir diğer unsur; ECO'nun üç kurucu üyesi Türkiye-İran ve Pakistan ilişkilerinin istikrarlı bir seyir göstermemesidir. Özellikle Türkiye ve İran arasında farklı iç politik sistemler ve dış siyasi ilişkilerin yanı sıra sınırdaş oldukları Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'da soğuk savaş sonrası, ortaya çıkan karmaşık güç dengeleri iki ülke arasındaki ilişkilerde dalgalanmalara neden olmuştur (Şen, 2003b : 13). Ayrıca İran, Pakistan ve Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilgili ortak politikalarının olmaması da

ECO'nun başarısını etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Ertürk, 2002 : 318).

Gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleştirilen diğer entegrasyonlarda olduğu gibi; ECO üyesi ülkeler de, ülke refahını artırıcı yatırımlara maliyet yüklenmemek için çekimser yaklaşmaktadırlar: Örneğin Türkiye'nin AB gibi gelişmiş bir entegrasyon içinde yer almak istemesi, ECO gibi bir entegrasyonu göz ardı edebilmesi denemektir. Bunun yanı sıra ECO'nun satın alma gücü yüksek üç kurucu ülkesi; Türkiye İran ve Pakistan da dahil olmak üzere tamamının sermaye sıkıntısı çekmesi de bu ülkelerin sorunlarını kendi mevcut imkan ve çıkarlarıyla çözmelerini zorlaştırmaktadır. Diğer bir ifade ile "ECO ülkelerinden hiçbiri diğerlerine ekonomik durumlarını düzeltmeleri için doğrudan katkı yapabilecek güçte değildir (Dartan, vd., 2002 : 71-72).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ECO ülkelerinde de faktör donanımı birbirine benzemekte olup sermaye kıt ve emek ise bol faktördür. Bu ülkelerde özellikle Türk Cumhuriyetleri'nde serbest piyasa ekonomisi ve fiyat mekanizması tam olarak kurulmamış olup ,para ve para ile ilgili mekanizmalar mevcut değildir (Ertürk, 2002 : 317-318). Ayrıca mevcut sermaye stoku geri olup, teknoloji özellikle tüketim malları sanayi açısından neredeyse çağdışıdır. Üstelik ağır sanayi ağırlıklı yapı yüzünden tüketim malları üretimi son derece yetersizdir. Bunun yanı sıra Cumhuriyetler arası ekonomik bağlar önemli ölçüde hasara uğramış olsa da halen varlığını sürdürmektedir. Örneğin Güney Kazakistan elektriğini hala Kırgızistan'dan almaya devam ederken, Kuzey Kazakistan Sibiry'a'nın enerji şebekesine elektrik sağlamaktadır (7.B.Y.K.P, 1995 : 156).

ECO üyesi yeni Türk Cumhuriyetleri'nin, ekonomik gelişmesinde önemli rol oynayan petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına taşınması ile ilgili alt yapı sorunları bulunmaktadır. Bu kaynakların dünya pazarlarına aktarılması için kullanılan boru hatlarının Rusya topraklarından geçmesi ve Rusya'nın bu konuda engeller çıkarması bölgedeki yeni Türk Cumhuriyetleri'nin petrol ve doğalgaz ihracatını azaltmakta ve ekonomik kalkınmalarını olumsuz yönde etkilemektedir (Güngör, 2000).

Türk Cumhuriyetleri ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinde Türkiye'nin kurumsal ve teşvik unsurlarının yetersizliği ve bu bölgelerde faaliyet gösterecek işadamlarını objektif kriterlere göre belirleyip yönlendirecek bir sistemi oturtamaması da önemli olmuştur. Bunun yanı sıra özellikle Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ticari ilişkileri bu cumhuriyetlerin kurumsal hazırlıklarının olmaması nedeniyle el yordamı ve geleneksel güven usulüyle ve ülkelerin birbirlerinin kaynak, potansiyel ve hedeflerini tanıma imkanı bulmadan yürütülmeye çalışılmıştır (Kabasakal, 2001:39-40).

ECO ülkelerinin, birbirleriyle ilişkilerden çok başka ülkelerle olan ilişkilere ağırlık vermesi ve entegrasyon yönünde günün ekonomik ve siyasi şartlarına uygun uygulanabilir, uzun vadeli planlarla birlikte hedeflere ulaşmayı sağlayacak uygun araç ve olanakları belirlememiş olması ECO entegrasyonunun başarısını etkileyen unsurlardan bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır (Karluk, 1998: 502).

5.2. ECO'nun Ticari Başarısının Değerlendirilmesi

Burada öncelikle ECO bölgesinin makro büyüklükleri itibariyle ECO bölgesinin özelliklerine değinilecek ve ülkelerin gelişme çizgisinde önemli olan Gayrı Safi Yurt İçi Hasılının (GSYİH) sektörel dağılımına bakılacaktır(*). Daha sonra ECO bölgesinin, dış ticareti ve bölge içi ticareti tablolar yardımıyla incelenmek suretiyle ECO entegrasyonunun üyesi olan ülkelerin dış ticaretine ne ölçüde katkı sağladığı araştırılacaktır.

Ekonomik birleşmelerin temel hedeflerinden biri fert başına gelir düzeyi yüksek ve yoğun nüfus alanlarına sahip olan büyük pazarlar oluşturmaktır (Ertürk, 2002: 311). Bu anlamda gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleştirilen bir entegrasyon olarak ECO dikkate alındığında geniş bir alana ve nüfusa rağmen ECO ülkelerinde kişi başına

* *Bir ülkede bir yılda üretilen mal ve hizmetlerinin piyasa fiyatı üzerinden değerlerinin toplamı o ülkenin GSYİH'sını verir. Türkiye'nin GSYİH' si 2004 yılında 431 milyar YTL (yaklaşık 300 milyon dolar) hesaplanmıştır. 180 ülke arasındaki sıralamada 21. ülke olarak çıkmaktadır (www.infoturkish.com).*

düşen gelir ve ticaret hacminin gelişmiş ülkelerin gerçekleştirdiği AB gibi entegrasyonlardan çok geri olduğu görülür. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre AB’de kişi başına gelir seviyesi 100 olarak kabul edildiğinde en yüksek 223 ile Lüksemburg; en düşük ise 29 ile Türkiye gelmektedir (www.ntvmsnbc.com). Bu da göstermektedir ki ECO’nun üç büyük kurucusundan biri olan Türkiye’nin dahi kişi başına gelir seviyesi Avrupa ortalamasının altında kalmaktadır.

ECO ;nüfusu 350 milyonu aşmış 7 milyon kilometrekarelik bir alana yayılmış, on üyeli bir birleşmedir. ECO’nun sahip olduğu bu nüfus ve alandaki avantajlarına rağmen ECO ülkelerinde fert başına düşen GSYİH düşüktür(*). 2004 yılı verileri itibariyle Afganistan’da 228.3 dolar, Pakistan’da 652 dolar olan fert başına GSYİH, İran’da 2,181 dolar olup Türkiye’de 4,187 dolardır (Tablo-3.1). ECO bölgesi içinde en fazla kişi başına GSYİH’ya sahip ülke olan Türkiye, Pakistan’ın yaklaşık 7 katıdır. Bu durum ECO’nun sahip olduğu avantajlara rağmen üyeleri arasındaki kişi başına düşen GSYİH ‘da ki büyük farklılıklar nedeniyle entegrasyonların hedefi olan büyük pazarın gerçekleşmemesine, ECO ülkelerinin oluşturduğu pazarın küçülmesine neden olmaktadır.

ECO ülkelerinde GSYİH’ nın sektörler itibariyle bölünüşü ülkelere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Tablo-5.1’de görülebileceği gibi ECO üyesi on ülkeden altısında tarımın payı %20’ yi geçmektedir. Üye ülkeler itibariyle ele alındığında kurucu üyelerden İran ve Pakistan’da yıllar itibariyle tarımın payının azaldığı sanayinin payının yükseldiği görülmektedir. Hizmetler sektörünün payına bakıldığında İran’ da fazla bir yükselme olmazken Pakistan’da hizmetler sektörünün payı artmıştır. Her iki ülkede de hizmetler sektörünün payı tarım ve sanayi sektörünün payına göre fazladır.

Türkiye’nin verilerine bakıldığında; tarımın payının giderek azaldığı, sanayinin ise payının artmakla birlikte hizmetler sektöründeki artışın tarım ve sanayiye göre daha fazla olduğu görülmektedir.

()GSYİH; bir ülkenin refahı hakkında bilgi vermekle beraber kişilerin refahı hakkında bilgi vermez. Bir ülke halkının refah seviyesi GSYİH’nın nüfusa bölünmesi ile elde edilen kişi başına GSYİH ile hesaplanır. Türkiye’nin 2004 yılı kişi başına GSYİH’ sı 4,142 dolardır. 180 ülke arasında 80. sırada gelmektedir (Eğilmez, 2005).*

Afganistan’da ise tarımın payının giderek azaldığı buna karşın sanayide pek bir değişiklik olmamakla birlikte hizmetler sektörünün payının giderek arttığı görülmektedir.

Tablo - 5.1: ECO Bölgesinde GSYİH’ nın Sektörel Dağılımı (%)

Ülkeler	Sektörler	2000	2001	2002	2003	2004
Afganistan	Tarım	57.0	53.3	52.0	48.5	38.4
	Sanayi	23.2	26.0	24.1	21.3	23.5
	Hizmet	19.8	20.7	23.9	30.2	38.0
Azerbaycan	Tarım	15.9	14.8	13.8	12.3	11.5
	Sanayi	36.0	37.6	37.4	37.3	37.8
	Hizmet	48.1	47.6	48.8	50.4	50.7
İran	Tarım	11.7	11.2	11.1	11.0	11.2
	Sanayi	39.9	38.4	39.5	39.8	40.1
	Hizmet	48.4	50.5	49.5	49.2	48.7
Kazakistan	Tarım	8.2	8.7	7.9	8.0	7.4
	Sanayi	38.5	36.2	35.4	39.0	37.8
	Hizmet	53.3	55.1	56.7	53.0	54.8
Kırgızistan	Tarım	34.2	34.5	34.4	33.6	32.9
	Sanayi	25.0	23.1	29.0	17.3	16.0
	Hizmet	29.6	31.4	35.6	36.8	38.1

Pakistan	Tarım	26.2	25.1	24.4	24.2	23.3
	Sanayi	22.6	23.0	22.9	23.1	24.5
	Hizmet	51.2	51.8	52.7	52.8	52.2
Tacikistan	Tarım	27.0	26.5	26.4	25.2	21.6
	Sanayi	23.9	22.7	22.1	20.9	19.6
	Hizmet	49.1	50.8	51.5	53.9	58.8
Türkiye	Tarım	13.6	11.4	11.4	11.6	11.1
	Sanayi	22.5	24.2	24.2	23.8	23.8
	Hizmet	63.8	64.4	64.4	64.6	65.1
Türkmenistan	Tarım	23.0	23.8	20.8	25.0	28.5
	Sanayi	35.0	37.0	36.0	44.0	42.7
	Hizmet	42.0	39.2	43.2	31.0	28.8
Özbekistan	Tarım	30.1	30	30.6	28.6	26.8
	Sanayi	14.2	14.2	14.1	15.8	17.1
	Hizmet	55.7	55.8	55.8	55.6	56.1

Kaynak : <http://www.ecosecretariat.org>

Beş Türk Cumhuriyeti'nde ise tarımın payının, genel olarak azaldığı, sanayinin payının fazla bir değişiklik olmamakla birlikte arttığı ve hizmetler sektörünün payının yükseldiği görülmektedir. Yani Tablo-5.1'deki veriler ışığında 2004 yılında tarımın payının en yüksek olduğu ECO ülkeleri; % 38,4'lük payla Afganistan ve % 32,9'la

Kırgızistan'dır. Sanayinin payının en yüksek olduğu ECO ülkeleri ise % 42,7 ile Türkmenistan ve % 40,1'lik payla İran'dır. Hizmet sektöründe ise % 65,1'lik payla Türkiye % 58,8 ile Tacikistan başı çekmektedir. Hizmet sektörünün en düşük olduğu ECO Ülkeleri ise Türkmenistan ve Afganistan'dır.

Ülkelerin gelişme aşamaları dikkate alındığında bu aşamalar büyükten küçüğe doğru, Hizmet-Sanayi-Tarım şeklinde olmalıdır. Hizmet sektörünün az gelişmesi hem kentleşmede geriliğe hem de talep yapısının çeşitlenmediğine delalet etmektedir (Ertürk,2002:312). Buna göre ülkelerin Hizmet-Sanayi-Tarım şeklindeki gelişme aşamalarına uyan ECO ülkelerinin başında Türkiye, Kazakistan, Pakistan ve İran gelmektedir. ECO' nun kurucu üç üyesi açısından tablo-5.1 deki veriler dikkate alındığında Türkiye'de hizmetler sektörünün (%65,1), İran'da sanayi (%48,7) ve Pakistan'da tarımın payının (%23,3) daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca hizmet sektörüne göre değerlendirildiğinde hizmet sektörünün payının en düşük olduğu ECO ülkeleri olan Türkmenistan, Afganistan, ve Kırgızistan'da kentleşmenin geri ve talep yapısının çeşitliliğinin az olduğu söylenebilir.

Tablo-5.2: ECO Bölgesinde Toplam Dış Ticaret (Milyon \$-US)

Ülkeler		2000	2001	2002	2003	2004
Afganistan	İthalat	550	551	950	2,101	3,401.4
	İhracat	186	113	101	144	541.8
	Denge	-364	-438	-849	-1,957	-2,859.6
Azerbaycan	İthalat	1,172.1	1,431.1	1,665.5	2,626.2	3,515.9
	İhracat	1,745.2	2,314.2	2,167.4	2,590.4	3,615.4
	Denge	573.1	883.1	501.9	-35.8	99.5
İran	İthalat	15,086	18,129	22,036	28,795	31,300
	İhracat	28,461	23,904	28,237	33,788	38,790
	Denge	13,375	5,775	6,201	4,993	7,490
Kazakistan	İthalat	5,040.0	6,445.6	6,584.0	8,408.7	13,070
	İhracat	8,812.2	8,631.5	9,670.3	12,926.7	18,470
	Denge	3,772.2	2,185.9	3,086.3	4,518	5,400
Kırgızistan	İthalat	554.1	467.2	586.7	717.0	941.0
	İhracat	504.5	476.1	485.5	581.7	718.8
	Denge	-49.6	8.9	-101.2	-136.3	-222.2
Pakistan	İthalat	10,309	10,729	10,340	12,220	15,592
	İhracat	8,569	9,202	9,135	11,160	12,313
	Denge	-1,740	-1,527	-1,205	-1,060	-3,279
Tacikistan	İthalat	675.0	687.5	720.5	880.8	1,375.2
	İhracat	784.3	651.5	736.9	797.2	914.9
	Denge	109.3	-36	16.4	-83.6	-460.3
Türkiye	İthalat	54,502.8	41,399.0	51,533.7	69,339.6	97,361.5
	İhracat	27,774.9	31,334.2	36,059.0	47,252.8	63,074.8
	Denge	-26,727.9	-10,064.8	-15,474.7	-22,086.8	-34,286.7
Türkmenistan	İthalat	1,785.0	2,349.0	2,119.4	2,512	2,850
	İhracat	2,505.5	2,620.2	2,855.6	3,632	4,000
	Denge	720.5	271.2	736.2	1,120.0	1,150.0
Özbekistan	İthalat	2,947.4	3,136.9	2,712	2,964.2	3,816
	İhracat	3,264.7	3,170.4	2,988.4	3,725	4,853.0
	Denge	501.9	-35.8	99.5	760.8	980
ECO Bölgesi	İthalat	93,041.4	84,929.3	102,857	130,564.5	173,323.0
	İhracat	83,240.3	82,350.2	94,411.4	116,597.8	147,291.7
	Denge	-9,801.1	-2,579.1	-8,445.6	-13,967	-26,031.3
ECO Toplam Ticaret Hacmi		176,281.7	167,279.5	197,268.4	247,162.3	320,614.7
ECO/İhra/İth %		89.4	96.9	91.7	89.3	84.9
Dünya Toplamı	İthalat	6,697,000	6,452,000	6,693,000	7,778,000	8,619,401
	İhracat	6,445,000	6,191,000	6,455,000	7,503,000	8,281,385
	Denge	-252,000	-261,000	-238,000	15,281,000	16,900,786
ECO'nun Dünya Toplamındaki %	İthalat	1.39	1.32	1.54	1.70	2.0
	İhracat	1.29	1.33	1.47	1.60	1.80

Kaynak: <http://www.ecosecretariat.org>

ECO bölgesinin dış ticaret verilerine bakıldığında (Tablo-5.2), ECO ülkelerinin yıllar itibariyle ihracat ve ithalatlarında artışlar olmuştur. ECO'nun üç kurucu üyesinden

biri olan Türkiye'nin 2000 yılında 82,277.7 milyon dolar olan dış ticaret hacmi (ithalat + ihracat), 2004 yılında artarak 160,436.3 milyon dolara çıkmıştır. İran'ın dış ticaret hacmi ise aynı yıllar itibariyle 43,547 milyon dolardan 70,090 milyon dolara; Pakistan'ın ise 18,878'den, 27,905 milyon dolara yükselmiştir. ECO ülkeleri içerisinde 2004 yılı itibariyle dış ticaret hacmi en yüksek olan ülke Türkiye olup en düşük Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan'dır. Diğer ECO ülkelerinin dış ticaretlerine bakıldığında ise fazla bir gelişme kaydedemedikleri görülmektedir.

ECO bölgesinin toplam dış ticaret hacmi ise 2000 yılında 176,281.7 milyon dolarken 2004 yılında yükselerek 320,614.7 milyon dolara çıkmıştır. ECO 2004 yılı verilerine göre dünya toplam ticaretinde %1,8 payla ihracat %2 payla ithalat olmak üzere %3,80'lik bir paya sahip bulunmaktadır.

Dünyanın en büyük ekonomik entegrasyonlarından biri olan AB ile ECO'nun durumu kıyaslandığında ECO' nun dünya ticaretinde çok küçük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Zira AB, 2002 yılında 6,4 trilyon dolara ulaşan dünya mal ticaretinde %37,9'luk payla birinci sırada yer almıştır. 6,6 trilyon dolarlık dünya ithalatında ise %36,4'lük bir paya sahip bulunmaktadır ([www. dtm.gov.tr](http://www.dtm.gov.tr)[4]).

Tablo-5.3 : ECO Bölgesinde Toplam Bölge İçi, Ticaret (Milyon \$)

ÜYE ÜLKELER	Afganistan		Azerbaycan		İran		Kazakistan		Kırgızistan		Pakistan		Tacikistan		Türkiye		Türkmenistan		Özbekistan		Toplam ECO		% of Toplam Ticaret		
	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	İtha	İhra	
Afganistan	2000	-	-	0.8	0	39.7	1.1	64.4	0	4.8	0.2	135.4	36	2.9	0.09	8.9	0.5	41.8	1
	2001	-	-	0.2	19.9	...	1.8	...	157	26	3.4	0.08	7.7	0.4	46.2	1.1
	2002	-	-	22	207	26	50
	2003	-	-	7	181	99	14
	2004	-	-
Azerbaycan	2000	0.003	0.8	-	-	56.8	7.7	57.6	6.7	3.2	1.9	1.6	0.3	0.1	19.6	128.5	105	9.6	8.2	0.8	1.1	258.2	151.3	1.4	0.8
	2001	0.002	0.2	-	-	55.4	9.1	99.5	6.6	1.4	0.3	0.8	3.6	0.9	12.1	148.2	67.4	135.2	12	6.1	3.1	447.5	114.4	2.6	0.7
	2002	0	0.7	-	-	57.9	29.9	149.9	11.6	0.7	1.1	1.1	2.5	0.4	28	156.2	83.4	119.8	8.7	1.4	3.8	487.3	169.6	2.4	0.8
	2003	0.001	0.6	-	-	50.6	0.0	138.7	10.1	0.8	0.2	1.1	0.02	1.0	34.4	195.1	107.0	188.4	5.8	2.1	1.5	577.8	209.3	2.3	0.8
	2004	0.002	2.2	-	-	45.3	153.54	236.74	9.42	1.9	2.3	1.5	1.3	0.01	46.5	224.97	182.62	114.4	143.42	79.7	2.8	704.1	540.7	2.2	1.6
İran	2000	1	41	24	249	-	-	345	33	21	20	41	65	2	33	233	166	10	87	50	81	727	775	4.1	4.3
	2001	1	52	21	314	-	-	270	34	12	17	61	87	1	39	291	58	16	76	44	83	717	760	4.2	4.5
	2002	1	150	25	250	-	-	262	51	9	23	88	142	8	61	369	103	19	88	57	70	838	938	4.2	4.7
	2003	2	260	96	307	-	-	285	48	8	30	88	138	14	78	518	111	53	136	96	76	1160	914	4.6	3.6
	2004	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kazakistan	2000	0	57.9	9.9	46.8	13.3	203.3	-	-	30.1	58.3	2	1.5	4.7	52.6	144	62.3	43.4	7.1	70.5	133.5	317.9	623.3	1.8	3.5
	2001	0	18.2	10.7	69.3	11	208.9	-	-	33.5	86.5	1	0.5	2.3	61.2	137	74.2	77.5	14.2	81.1	150.2	354.1	683.2	2.1	4
	2002	0	31.1	15.5	112.7	12.4	309.9	-	-	31.8	108.6	1.2	0.4	3	45.8	173.7	97.4	74.6	15.3	86.5	101	398.7	822.2	2	4.1
	2003	0.004	49.4	13.7	113.5	12.8	411.1	-	-	54.8	156.4	2.0	0.7	7.3	75.7	209.0	99.2	49.1	37.2	89.7	137.9	438.4	1081.2	1.7	4.3
	2004	0.3	86.4	16.1	287.1	13.0	712.0	-	-	91.2	222.0	2.2	0.7	3.5	136.1	342.4	147.1	75.6	26.1	227.6	201.7	771.8	1819.2	2.4	5.7
Kırgızistan	2000	0.1	4.5	2.4	4.0	8.7	6.7	57.4	33.4	-	-	0.2	0.1	1.9	7.5	26.8	7.2	18.7	2.7	74.6	89.4	190.8	155.5	1	0.8
	2001	0	1.6	0.4	2.1	6.7	8.2	81.8	39	-	-	0.2	0.1	1.5	6.7	15.8	13.8	9	1.5	66.7	48	182	121	1	0.7
	2002	0	4.4	2.4	5.6	4.3	4.7	123.9	36.8	-	-	0.3	0.03	3.5	10.2	17.0	16.4	1.7	2.4	60.1	27.8	213.2	108.3	1	0.5
	2003	0.1	6.1	0.4	2.0	5.9	2.1	170.9	57.1	-	-	0.5	0.02	3.1	18.9	26.0	11.0	0.4	2.3	39.2	16.3	246.5	115.8	0.9	0.4
	2004	0.3	8	0.4	1.8	7	3.5	202.9	87.3	-	-	0.4	0	2.4	22.1	33.2	17	1.4	4	51.9	14.7	300	158.4	0.9	0.4

Pakistan	2000	30.1	143	0.8	0.9	370.6	24	0.4	9.5	0	2.6	-	-	0.6	2	47.5	100	1.3	0.7	5.3	9.9	456.6	292.4	4.3	3.2
	2001	115.3	48.5	1.6	1.9	11.5	11.3	7.9	12.6	3.1	4.1	-	-	1.8	4.2	34.7	98	0.6	3.7	5.3	5.2	221.5	316.1	2.1	3.5
	2002	22.86	169	0	0.788	156.219	29.188	0.3	8.589	0.012	1.092	-	-	0.04	1.631	126	146	0.5	1.7	1.1	6.2	466.3	547.0	3.8	4.9
	2003	34.8	316	0.03	1.868	303.308	63.19	0.03	10.327	0.002	1.532	-	-	0.169	0.17	77.9	219	3.843	1.34	5.21	3.24	430.8	220.9	1.7	0.9
	2004	47.43	493	0.19	1.409	283.919	92.406	0.25	9.993	0.001	6.558	-	-	2.864	0.306	77.9	219	3.843	1.34	5.21	3.24	421.6	826	1.3	2.5
Tacikistan	2000	0.1	2.6	63.1	0.4	7.6	12.6	82.4	5.7	7.5	2.7	0.1	0.1	-	-	4	58.4	29.3	4.7	186	97.8	379.7	184.9	2.1	1
	2001	0.1	3.1	33.5	0.5	10	29.9	89.1	3.1	5.7	2	0.1	0.2	-	-	9.3	75.1	62.3	9.7	151	87.2	360.8	210.8	2.1	1.2
	2002	0.3	6.3	41.1	0.5	15.6	28.4	72.3	3.5	5.2	3.7	0.1	0	-	-	10.5	119	47.1	10	132	72.9	324.5	243.8	1.6	1.2
	2003	1.6	5.8	62.3	0.7	23.7	51.4	95.8	4.6	27.5	3.7	0	0.1	-	-	29.5	193.2	31.6	2.2	132.7	67.1	404.7	328.8	1.6	1.3
	2004	1.8	5.1	0.02	27.9	12.2	18.5	81.8	5.5	7.4	1.8	0.8	0	-	-	11.2	38.9	17	0	84.2	24.3	216.4	122	0.6	0.3
Türkiye	2000	0	8	95.6	230.4	815.7	235	346	118	2	20	82	52	16	4	-	-	97	120	85	82	1538.0	869.0	8.7	4.9
	2001	0	7	78.1	225.2	840	360	90	120	6	17	101	31	14	16	-	-	72	105	36	90	1237.0	971.0	7.3	5.8
	2002	1.1	20.2	64.6	231.4	921	334	204	160.2	17.6	24	117.7	57.5	40.7	10.9	-	-	106.3	110	75.3	93.7	1548.2	1041.9	7.8	5.2
	2003	2.7	36.5	123	315.5	1860	533.8	267	234	10.9	40.9	192	70.4	57	29.5	-	-	123.7	170	99.5	138.4	2735.0	1569.2	11	6.3
	2004	6.8	70.9	136	403.9	1961.6	810.6	441	355.6	13.4	74.7	240.4	86.4	62.8	41.6	-	-	175.8	215	179	145.2	3216.1	2203.8	10	6.9
Türkmenistan	2000	1.1	38	36.6	37	90.9	242	19.7	5.3	4.6	23.2	2.2	0.5	6.7	29.1	253	186	-	-	35.3	6	450.4	567.1	2.5	3.2
	2001	1.2	21.9	61.6	7.1	121.4	301.6	15.1	13.2	4	6.9	1.9	0.03	19.1	50.5	164	127	-	-	52.6	13.8	440.5	541.8	2.6	3.2
	2002	0.01	28.6	28.2	8.1	80.9	355.6	26.5	1.9	4.9	1.1	2.5	0.7	14.7	33.6	234	168	-	-	37.6	11.5	428.8	609.2	2.1	3
	2003	0.24	73.8	46.9	8.7	93.3	508.3	76.7	3.1	7.1	0.7	3.4	3	3.8	25.9	237	225	-	-	45.9	10.8	513.9	859.00	2	3.4
	2004																								
Özbekistan	2000	0.3	10.9	4.3	3.6	44.9	72.2	215.6	100.8	94	50.9	4.8	3.7	19.3	100.9	97.1	99.4	18.1	175.4	-	-	498.4	617.8	2.8	3.5
	2001	0.3	11.1	8.5	3.8	47.5	82	194.9	118	49.4	76.4	2.6	2.3	20.5	85.7	105.9	81.4	26.5	138.4	-	-	456.1	599.1	2.7	3.5
	2002	0.2	61.5	5.5	5.2	31.9	174.1	181.5	81.8	35	76.6	3.9	2.1	15.8	101.1	87.7	102.7	11.8	64.5	-	-	373.3	569.6	1.8	3.3
	2003	0.6	89.4	3.9	5.7	28.4	274.3	196.1	99.1	26.3	50.1	5.6	3.6	24.3	121.5	141.8	129.0	14.0	75.6	-	-	441.0	848.3	1.5	2.3
	2004	2.7	127.7	6.0	147.1	35.5	336.5	241.2	184.7	24.5	43.6	6.2	2.3	37.6	147.2	172.5	216.0	15.6	143.8			541.8	1348.9	0.3	0.9

Kaynak: <http://www.ecosecretariat.org>

ECO bölge içi ticaret verilerine bakıldığında (Tablo-5.3) ECO ülkelerinin birbirleriyle gerçekleştirdikleri ihracatın ve ithalatın çok düşük olduğu görülür. Özellikle Afganistan'ın ECO ülkeleriyle olan ticari ilişkileri yok denecek kadar azdır. ECO bölge içi ticarete üç kurucu ülke için değerlendirme yapılırsa; Türkiye'nin bölge içi ticaretinde Afganistan'ın payı en az olup, İran, Kazakistan ve Azerbaycan'ın payı ise en yüksektir. Türkiye'nin İran'dan yapmış olduğu petrol ithalatı bu ülke ile olan ithalatını artırmaktadır. Türkiye 2000 yılından %13,6 olan ECO bölge içi ticaretini 2004 yılında %10 payla ithalat %6,9 payla da ihracat olmak üzere %16,9'a çıkartarak ECO bölge içi ticarete en önde gelen ülkelerden biri olmuştur.

İran'ın "2003 yılı verileri itibariyle ithalat ve ihracatında en büyük pay Türkiye'ye ait olup, Azerbaycan ve Kazakistan onu izlemektedir. ECO bölgesi içinde İran %4,6'lık ithalat, %3,6'lık ihracat payı ile ECO bölge içi ticaretinde %8,2'lik bir paya sahip bulunmaktadır.

Pakistan'ın ise bölge içi ticaretinde İran'ın payı yüksek olup ECO içi toplam ithalat payı %1,3, ihracat payı ise %2,5'tir. Diğer ECO ülkelerinin ise bölge içi ticaretteki yüzde payları çok düşüktür. Yani Türkiye, İran ve Kazakistan ECO bölge içi ticaretinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Tablo-5.4: ECO Bölgesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Toplamı (milyon \$)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004
Afganistan	0	1	0	19	100.3
Azerbaycan	664	900	2,012	3,017.8	3,300
İran	39	50	37	120	1,000
Kazakistan	2,781	4,557	4,106	2,100	1,700
Kırgızistan	90	90	116	147	175.6
Pakistan	322	485	798	1,405	798
Tacikistan	23.2	8.1	36.1	31.6	22.4
Türkiye	1,707	3,288	590	1,195	1,711
Türkmenistan	131	150	100	100	225
Özbekistan	25	64	81	70	113
ECO Toplamı	5,782.2	9,593.1	7,876.1	8,205	9,145.3
Dünya Toplamı	1,392,957	823,825	651,189	632,599	648,146
Dünya %'si içinde ECO	0.41	1.16	1.2	1.29	.14

Kaynak: <http://www.ecosecretariat.org>

ECO bölgesinde yapılan doğrudan yabancı yatırımlara bakıldığında (Tablo-5.4)Veri yıllar itibariyle yatırımların arttığı ancak istenilen miktarlarda olmadığı görülmektedir. ECO bölgesinde yabancı yatırımlarda en düşük pay Afganistan'a ait olup, en yüksek pay Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'ye ait bulunmaktadır. Toplam ECO bölgesine yapılan yabancı yatırımlar dünya genelinde yapılan yabancı yatırımların % 1,4'ünü içermektedir.

Bütün bu veriler göstermektedir ki; ECO bölgesinin zengin yer altı ve yer üstü kaynakları, nüfus, yüz ölçümü gibi özelliklerine rağmen ECO bölgesinde kişi başına düşen GSYİH diğer gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Ayrıca GSYİH'nin sektörel dağılımı ECO ülkeleri arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Bölge içi ve bölge dışı ticaret tam olarak gelişmemiş olup, daha çok gelişmiş ülkelere yöneliktir. Gerek bölge içi ticaret gerekse dış ticaret hacmi itibariyle dünya ticareti içinde çok düşük bir

paya sahip bulunmaktadır. "Ekonomik birleşme sonucunda blok dışı ülkelerden ithalat azalırken blok içi ticaret artar" (karluk, 2003: 242). Şeklindeki bir açıklama ECO ülkeleri için gerçekleşmemektedir. ECO ülkelerinde blok içi ticaret azalıp blok dışı ithalat artmaktadır.

Tablo-5,3'de görülebileceği gibi ECO ülkelerinin birbirinden yaptıkları ithalat ve ihracat çok düşük olup dış ticaretlerinden ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin payları fazladır. 1999 yılı itibariyle Türkiye, ithalatının %67'sini; İran %64,6'sını; Pakistan; %68,9'unu gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerden yapmaktadır. Bunun yanı sıra 1998 yılında ECO ülkelerinin grup içine yaptıkları ihracat toplam grup ihracatının %22'sini bulmaktadır. Grup içine yapılan ihracat toplam ihracatın %2,8'idir. Bu oran AB'de %61; ASEAN'da %55'dir (Ertürk, 2002: 312-313). Ayrıca bu bölgeye yapılan doğrudan yabancı yatırımların yetersiz ve paylarının düşük olduğu ve en büyük payı ECO'nun büyük ekonomileri olan Türkiye, İran, Pakistan; Kazakistan gibi ülkelerin aldığı ve kutuplaşma teorisinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Bütün bu sebeplerden dolayı genel olarak ECO entegrasyonunun ve entegrasyon içinde Türkiye-ECO ve bu doğrultuda Türkiye-Türk Cumhuriyetleri, Türkiye-İran ve Pakistan ilişkilerinin, ECO bölgesinin zengin potansiyeline rağmen beklenen performansı gösteremediği, henüz beklentilerin gerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ECO ülkeleri arasında kısa vadede olmasa da uzun vadede gerçekleştirilecek her alandaki işbirliği faaliyetleri ile mevcut potansiyelin de en iyi şekilde değerlendirilmesi durumunda beklenen başarı sağlanabilecektir.

SONUÇ

1980' li yıllardan itibaren dünyada hızla gelişmeye başlayan ve kendini dış ticarete tarife ve kotaların azaltılması, serbest ticaret anlayışının uluslararası ticarete hakim olması şeklinde gösteren küreselleşme hareketleri ülkeleri dünya ile bütünleşme süreçlerini hızlandırmak amacıyla çeşitli şekillerde entegrasyon kurma yoluna itmiştir. Sanayileşmiş ülkeler dış ticaretlerini canlandırmak, gelişmekte olan ülkeler ise dünya ticaretinde yoğun rekabetten korunmak ve dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırmak amacıyla ekonomik entegrasyon hareketleri içinde yer almışlardır.

İki veya daha fazla ülkenin, aralarında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaları kaldırmak suretiyle ticaretin serbestleştirilmesine yönelik izledikleri politikalar şeklinde kendini gösteren ve çeşitli aşamalardan oluşan ekonomik birleşmeler, üye ülkelerde geniş bir pazarla birlikte kaynakların daha etkin kullanımını sağlaması, sermaye ile birlikte yatırımları artırması ve toplumsal refahla birlikte iktisadi kalkınmayı sağlaması gibi etkileriyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında çeşitli şekillerde gerçekleştirilen ekonomik entegrasyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Dünyada hızlı bir şekilde gelişmeye başlayan küreselleşme hareketleri ile birlikte ortaya çıkan ve daha çok coğrafi, kültürel, dini yakınlığı olan ülkeler arasında kurulan bölgesel ekonomik entegrasyonlar, her biri kendi içinde bölgesel bir yalnızlığa itilmiş olan Türkiye, Pakistan ve özellikle uluslararası alanda ABD tarafından soyutlanma politikası nedeniyle dünya'ya açılma sorunları yaşayan İran için önemli bir hareket olmuştur. Bu üç ülke ECO entegrasyon'u içerisinde yer almak suretiyle bölgesel yalnızlıklarını sona erdirmeye çalışmıştır. 1990'lı yıllarda S.S.C.B'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan jeopolitik boşluk içerisinde yer alan Orta Asya Cumhuriyetleri ve Afganistan'ında bu entegrasyona katılmasıyla ECO nun önemi artmıştır.

Türkiye, İran ve Pakistan tarafından bölgesel ekonomik işbirliğini geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla 1964 yılında kurulan kalkınma için Bölgesel İşbirliği

Teşkilatının (RCD) bir devamı olarak kurulan ve 1985 yılında ECO adını alan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, üyeleri arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bölgesel bir entegrasyondur. ECO bu hedefleri doğrultusunda ulaştırma ve haberleşme başta olmak üzere ticaret ve yatırım, enerji, madencilik, çevre, tarım, sanayi, sağlık, ekonomi, araştırma ve istatistik proje araştırma, eğitim, bilim, kültür ve uyuşturucu kontrolü olmak üzere birçok alanda faaliyet göstermektedir.

ECO'nun en önemli kurucularından biri olan Türkiye gerek Jeopolitik konumu, gelişmişlik düzeyi ve ECO ülkeleri ile olan dini, kültürel, tarihsel bağlardan kaynaklanan yakın ilişkileri, gerekse tüm dünya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkileri nedeniyle ECO içerisinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Türkiye, ECO bölgesinin zengin enerji kaynaklarının rasyonel bir şekilde kullanılması ve birlik içinde ticaretin geliştirilerek Dünya Ticaret Örgütü kural ve Standartlarıyla uyumlaştırılması ve denize çıkışı olmayan Orta Asya ülkeleri'nin uluslararası pazarlara açılmasını sağlayacak ulaştırma hatlarının geliştirilmesi ve tamamlanması yönünde aktif bir tutum izlemektedir (www.mfa.gov.tr[1]).

Bu tez çalışmasının ana amacına hizmet eden "ECO ekonomik entegrasyonunun gelişimin önündeki temel engeller neler olmuştur" ve "ECO hareketi, üyesi olan ülkelerin dış ticaretini ne ölçüde katkı sağlamıştır temel soruları çerçevesinde yapılan değerlendirmeler kısaca şöyle özetlenebilir: Başlangıçta temel bir tespit olarak gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan entegrasyonların büyük bir kısmının başarı sağlayamadığını vurgulamak gerekmektedir. ECO entegrasyon hareketi de başlangıçta kendisi için belirlenmiş hedeflere büyük ölçüde ulaşabilmiş değildir. ECO entegrasyonunun temel sorunları gelişmekte olan ülkeler arası entegrasyonların sorunlarından çok daha büyük farklılıklar ortaya koymamaktadır.

Öncelikle ECO entegrasyonunun başarısını sınırlayan engellerin en önemlisi "kutuplaşma" sorunudur. ECO bölgesinin geniş bir alandaki zengin yeraltı ve yer üstü kaynakları ve nüfus gibi özelliklerine rağmen, ECO ülkeleri arasında önemli gelişme farklılıkları mevcuttur. ECO hareketi daha çok bu entegrasyonun büyük ekonomileri

olan Türkiye, İran ve Pakistan gibi ülkelere yaramıştır. ECO'nun kurucu üç ülkesi Türkiye, İran ve Pakistan dışındaki üyelerin kaynak dağılımı, gelir dağılımı, sanayileşme ve şehirleşme gibi kalkınma düzeyleri yönünden farklı seviyelerde olması kaynakların etkin dağılımını engelleyerek yatırımların belli bölgelerde toplanmasına neden olmuştur. Bu üç kurucu ülke diğer ülkelere göre daha fazla iktisadi fayda sağlamakta ve kaynakları çekmektedir. Bu ülkelerde şehirleşme oranı, dış ticaret hacmi, kişi başına düşen GSYİH ve gelişme çizgisi diğer ECO ülkelerine göre daha öndedir. Ayrıca bu ülkeler gerek ihracat artışı, gerekse doğrudan yabancı yatırımları çekmede diğer üye ülkelere göre daha avantajlı çıkmışlardır. Dolayısıyla ECO içinde önemli bir kutuplaşma etkisi olduğu söylenebilir. Bu da diğer üye ülkelerin kalkınmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

ECO entegrasyonundan beklenen muhtemel somut gelişmelerden biri de bölge içi ticaretin payının entegrasyon süreci içinde sürekli artış içinde olmasıydı. Ne var ki, ECO ülkelerin birbirinden yaptıkları ithalat ve ihracat çok düşük olup dış ticaretlerinde ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin payları fazladır. 1999 yılı itibariyle Türkiye ithalatının % 67'sini; İran % 64,6'sını; Pakistan % 68,9'unu geliştirmiş ve sanayileşmiş ülkelere yapmıştır. Bununla birlikte grup içine yapılan ihracat AB' de % 61; ASEAN' da % 55 iken ECO' da % 2,8 dir (Ertürk,2002:312-313). ECO entegrasyonu dünya ticaretinde % 2,0 payla ithalat, %1,80 payla ihracat olmak üzere % 3,80'lik bir dış ticaret payına sahiptir (Tablo-5.2). Bu da diğer ülke entegrasyonları ile karşılaştırıldığında çok küçük bir pay olarak kalmaktadır.

ECO entegrasyonunun gelişmesinin önündeki temel engellerden biri de alt yapı ile ilgili problemlerdir. Üye ülkeler büyük bir coğrafi alanda önemli ulaştırma ve haberleşme sorunlarına sahiptirler. Bu faktörler bölge ülkelerinin ekonomik entegrasyonunun "büyük piyasa" etkisinden gerekli ölçüde yararlanmalarının önüne geçmektedir.

ECO entegrasyonunun başarısını etkileyen çok önemli bir sorun da ülkeler arası siyasi ilişkilerden kaynaklanmaktadır. ECO ülkelerinin, konum olarak devletler arası çatışmaların ve jeopolitik rekabetin yoğun yaşandığı bir bölgede olması ve Türkiye –

İran ve Pakistan ilişkilerinin istikrarlı bir seyir izlememesi, ECO ülkelerinin birbiriyle olan ilişkilerden çok başka ülkelerle olan ilişkilere ağırlık vermesi, ECO'nun başarısını etkileyen önemli bir unsur olmuştur. Ayrıca entegrasyon yönünde günün ekonomik ve siyasi şartlarına uygun, uygulanabilir politikaların belirlenmemesi ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda görülen birbirine karşı güvensizlik ve istikrarlı bir yönetimin olması, ECO'nun başarısını zorlaştıran temel unsurlar olmuştur.

ECO entegrasyonunun daha başarılı olmasını etkileyebilecek bir diğer unsur olan Türkiye – Türk Cumhuriyetleri ilişkileri, bu ülkelerin bağımsızlıklarını yeni kazanmış olması ve milli hakimiyetlerinden ödün vermek istememeleri ve haberleşmeyle birlikte ulaşım olanaklarının yetersizliği gibi nedenlerle henüz beklenen düzeye ulaşamamıştır. Bu da ECO'nun faaliyetlerinin yürütülmesi için gerekli istikrarlı bir yapıyı ve iradeyi zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak ECO entegrasyonu gerek kutuplaşma gerekse üye ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde istikrarlı ve kararlı bir tutum izlememesi ve ECO bölgesinin zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına yönelik potansiyelin yeterince değerlendirilememesi gibi nedenlerle beklenen performansı gösterememiş ve beklentilerin gerisinde kalmıştır. Bununla birlikte kısa vade de olmasa bile uzun vade de gerçekleştirilecek her alandaki işbirliği faaliyetleri ile ECO beklenen başarıyı sağlayabilme potansiyeline sahip bulunmaktadır.

ECO 350 milyonu aşan nüfusu 7 milyon kilometrekare alana yayılmış zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip özelliklerinin yanı sıra, üye ülkelerin jeopolitik konumu ve bu ülkeler arasındaki tarihi, kültürel bağlardan kaynaklanan yakın ilişkilerden dolayı büyük bir entegrasyon olma yolunda adaydır. ECO bu özellikleriyle mevcut potansiyellerini değerlendirebildiği takdirde dünya'nın en büyük birleşme hareketlerinden biri olabilecek güçte bir birleşmedir.

Bu veriler ışığında ECO ekonomik entegrasyonunun gelişmesininin kolaylaştırılması ve üye ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik şu önerilere yer verilebilir:

ECO ülkelerine yönelik politikalar bu ülkelerin kendi koşullarına ve öncelerine yönelik olarak istikrarlı bir yapıda ve ekonomi, ticaret, eğitim, ulaştırma, tarım, sağlık, kültür, bilim, turizm olarak üzere her alanda sürdürülebilir. Ayrıca Üst düzey ziyaretlerin yanı sıra sosyal – kültürel her alana yönelik faaliyetler (fuar, sergi, gezi vb.) üniversiteler, belediyeler, vakıflar ve çeşitli basın yayın organlarınca yürütülmelidir.

Türk Cumhuriyetinin yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından oldukça zengin olması, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerini geliştirmesi açısından önemli olacaktır. Türkiye Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin doğal kaynaklarını işleyecek yatırımlara yönelmek suretiyle bu ülkelerin petrol, doğalgaz ve diğer hammaddeler gibi zenginliklerinden yararlanmak suretiyle ticari ilişkilerini geliştirebilir. Bununla birlikte Türkiye'nin sahip olduğu teknoloji, sınai kapasite, bilgi ve tecrübe ve bu ülkelerle olan ilişkilerin geliştirilmesinde önemli olabilecektir. ECO ile üye ülkeler arasında kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, göçmenler, etnik çatışmaların önlenmesi gibi konularda da işbirliğine gidilmek suretiyle de bölgede barış ve istikrarın sağlanması mümkün olabilecektir.

Türkiye denize çıkışı olmayan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Rusya' ya bağımlılığını azaltacak yönde ulaştırma ve haberleşme alanlarına ağırlık vererek demiryolu ve kara taşımacılığını geliştirici projeleri hayata geçirmelidir. Bunun yanı sıra ECO ülkeleriyle karşılıklı ilişkilerin ortak çıkarlar doğrultusunda bölgeye yakınlığı ve etkisi bulunan diğer ülke ve unsurlar göz ardı edilmeksizin orta ve uzun vadede gerçekleştirilebilecek istikrarlı ve kararlı politika ve uygulamalarla yürütülmesi ve bu doğrultuda faaliyetlere girişilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin tarihi ve etnik özellikleri de dikkate alınarak Türk Cumhuriyetlerine yönelik ticari ve ekonomik politikalar, bölgesel düzeyde ve bütünlük içerisinde geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

BAYRAKTUTAN, Y. (2003). **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**. 1.b. Ankara : Nobel Basımevi.

DARTAN, M. F. Hatipoğlu ve M. Dikkaya. (2002). **ECO Bölgesi : Uluslar arası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**. Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları.İstanbul.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. (2002). **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri**. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: DPT : 2511-ÖİK = 528.

ERTÜRK, E. (2002). **Uluslar arası İktisadi Birleşmeler**. Geliştirilmiş 3.b. Bursa : Vipaş A.Ş.

KARLUK, R (1998). **Uluslar arası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**. 4.b. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

KARLUK, R. (2002). **Türkiye Ekonomisi**. 7.b. İstanbul:Beta Yayınları.

KARLUK, R. (2003). **Uluslar arası Ekonomi**. 7.b. Kırklareli : Beta Yayınları.

SABİR, H. (2002a). **Dünya Siyasetinde Küresel Rekabet Sistemi ve Politikaları** İstanbul : Derin Yayınları.

SEYİDOĞLU, H. (2003). **Uluslar arası İktisat**. Geliştirilmiş 15.b.İstanbul :Güzem Yayınları.

ŞEN, A. (2003a). **Türkiye'nin Ekonomik Entegrasyon Politikası**. T. Göksu ve Diğerleri (der).1980-2003 Türkiye'nin Dış Ekonomik Sosyal ve İdari Politikaları (ss.643-680) içinde, Ankara : Siyasal Yayınları.

YILMAZ, T. (1985). **Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon**. İstanbul: Can Matbaa.

2. MAKALELER VE SÜRELİ YAYINLAR

(CAN AKTAN, C. (1999). **Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye.**
[http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ Ocak 99/ global htm. \(06.06.2006\).](http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ Ocak 99/ global htm. (06.06.2006).)

ARTAM, A. (1993). **Türk Cumhuriyetleri'nin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri.** İstanbul :Türkiye Milli Kültür Vakfı no: 7. Yıldız Matbaacılık Yayıncılık.

AYHAN, A. (2002). **Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) Şanghay 13' üncü Bakanlar ve 9'uncu zirve toplantıları.**[http: /www.mfa.gov.tr/mfa-r/yayinlar/dışışleri Bakanlığ Yayınları/ ekonomik Sorunlar Dergisi/sayı/4/cak 002/APEC.htm.\(07.06.2006\).](http://www.mfa.gov.tr/mfa-r/yayinlar/disissleri Bakanligi Yayinlari/ ekonomik Sorunlar Dergisi/sayı/4/cak 002/APEC.htm.(07.06.2006).)

ÇARIKÇI, E. (2002). **Türk Cumhuriyetleri'nde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan örneği .**[http: /www. dtm.gov. tr/ead/ DTDERGİ/ ocak özel/2002 /çarikci . htm.\(06.06.2006\).](http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/ ocak özel/2002 /çarikci . htm.(06.06.2006).)

EĞİLMEZ, M. (2005). **“Büyüme Hızı Yüzde 4'e Gerileyecek”**
http://www.radikal.com.tr/haber_phpshabemo=162010 (21.08.2005)

ERKMENOĞLU, F. (2002). **Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Devlet veya Hükümet Başkanları Yedinci Doruk Toplantısı.** İstanbul.
[http://www.mfa.gov.tr/MFA-tr/Yayınlar/Dışışleri Bakanlığ Yayınları/ Ekonomik Sorunlar Dergisi/sayı8/EİT.htm \(20.06.2006\).](http://www.mfa.gov.tr/MFA-tr/Yayinlar/Disissleri Bakanlig Yayinlari/ Ekonomik Sorunlar Dergisi/sayı8/EİT.htm (20.06.2006).)

GÜNGÖR, B.(2000). **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik Entegrasyonun Olabilirlik Etüdü.** Akademik Araştırmalar Dergisi. s. 5-6.
[http: //www. academical. Org / dergisi / makale / s.6 yenitur.cum.htm \(31.12.2005\).](http://www.academical.Org/dergisi/makale/s.6.yenitur.cum.htm (31.12.2005).)

- İTO (2002). **Afganistan Ülke Etüdü.** İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
Yayın no :2002-44
- İTO (2003) . **İran Ülke Etüdü.** İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Yayın no: 2003-13
ss.37-40
- KABASAKAL, Ö.(2001). “**Bağımsızlığın 10. yılında Türk Cumhuriyetleri. Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri**” Avrasya Etüdüleri. Yaz 2001 (20 özel sayı). Ankara : AB ofset Basın.
- ÖZCAN, A. (1998). **Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler.**
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/ekim98/dnbgdistichm> (9.12.2005).
- ÖZEY, R. (2001). **Türk Dünyası’nın Jeopolitik Önemi ve Başlıca Problemleri.**
Avrasya Etüdüleri. Yaz 2001 (20 özel sayı). Ankara :AB ofset Basın.
- SABIR, H. (2002b). **Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon MercosurÖrneği.**<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/temmuz200/> gelişmekte htm (10.07.2005)
- ŞAHİNALP, B (1997). **Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri**
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/nis97/1htm> (22.04.2006)
- ŞEN, A. (2003b). **Uluslar arası Güvenlikte Ekonomik Faktörler Türkiye’nin Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlardaki Etkinliği ve Bölge Barışına Katkısı.** Polis Bilimleri, 5 (2). <http://www.pa.edu.tr/başkanlık/index.php?sayfa> 138.
- ŞEN,A.(2005). **Bölgesel Entegrasyonlar ve Ekonomik Performans: ECO Projesi,Türkiye ve Türk Cumhuriyetler.**Avrasya Etüdüleri. Sonbahar- Kış (27-28).Ankara: AB Ofset Basım.

TURAN, F. ve A. ÖZDEMİR (2002). **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme.** [http:// www. foreingtrade. gov. tr/ead /DTDERGİ /ocak özel 2002/fatih.htm](http://www.foreingtrade.gov.tr/ead/DTDERGİ/ocak_özel_2002/fatih.htm) 9.03.2006).

YILDIZ. M.(1999). **Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği.** [http://www. dtm.gov. tr/ead/DTDERGİ/ekim99/butunhtm](http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/ekim99/butunhtm). (11.10.2005)

3. İNTERNET KAYNAKLARI

ASYA PASİFİK EKONOMİK İŞBİRLİĞİ (APEC) <http://www.antimai.org/dag/inx.apec.htm> (16.06.2006)

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü). **2003 Aralık Ayı Ve Yıllık Geçici Dış Ticaret İstatistikleri**. Ankara..<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/DISTICIST/htm> (17.02.2004)

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. (2005) **Türkiye'nin Bölge Ülkeleri ve Diğer Ülkelerle Ekonomik İlişkileri Türkiye Cumhuriyetleri ile İlişkiler**. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Programı 2005 Yılı Programı <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005/abil42htm> 05.03.2006).

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. (1995). **Küreselleşme Bölgesel Entegrasyon Ve Türkiye**. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Değerlendirme Raporu. (1. kitap) ve Alt Komisyon Raporu. (2. kitap) Ankara : DTP : 2374-ÖİK-439 DTP:2375-ÖİK-4407 <http://ekutup.dpt.gov.tr/kuresel/oik439-440pdf>

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT[1])**Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)** <http://www.dtp.gov.tr/dei/eit/eit.htm> (23.12.2005)

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (DTM[1])**Türkiye-İran Ekonomik ve Ticari İlişkileri** . <http://www.dtm.gov.tr/ead/YAYIN/kitap/İran.htm> (17.04.2006)

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (DTM[2])**Türkiye-Pakistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri** . <http://www.dtm.gov.tr/ead/YAYIN/kitap/pakistan.htm> (17.04.2006)

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (DTM[3]) **Afganistan**. <http://www.dtm.gov.tr/anli/raporlar/ASYA-AVUST/Afganistan.doc> (22.04.2006)

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (DTM[4]) **Türkiye-Avrupa Birliği (AB) İliŐkilerindeki Gelişmeler ve AB İle Dış Ticaretimiz.** http://dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/özelsayı_ekim_2005/AB%20yazı.htm (06.06.2006)

DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI YAYINLARI (MFA[1]) **Ekonomik İŞbirliği Teşkilatı (EİT).** http://www.mfa.gov.tr/MFA-tr/Dispolitika/uluslararası.kuruluşlarla_ilişkiler/EİT/

DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI YAYINLARI (MFA[2]) **Türkiye-Orta Asya Ülkeleri İlişkileri.** [http://www.mfa.gov.tr/MFA.tr/Dispolitika/Bölgeler/Orta Asya/Orta Asya İlişkiler](http://www.mfa.gov.tr/MFA.tr/Dispolitika/Bölgeler/Orta_Asya/Orta_Asya_İlişkiler) (31.12.2005)

Dünyadaki Belli Başlı Ticari Bloklar.http://www.itkib.org.gov.tr/ihracat/dısiliŐkiler/ticari_bloklar.htm (16.06.2006).

ECO (Economic Cooperation Organization).<http://www.ecosecretariat.org>.

EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi).http://www.ikv.org.tr/sozlük_2php?ID=1097 (16.06.2006)

European Free Trade Association. http://www.efta.int/as_retrieved (17.06.2006)

EİT. 9. Zirvesi Sona Erdi. <http://www.nethaber.com.tr/?h=54/08> (17.06.2006)

Ekonomik İŞbirliği Teşkilatı Zirvesi.http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUN_SESİ/197/AND3.htm (23.12.2005)

İran İŐlam Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti İlişkilerine Kısa Bir BakıŐ. <http://www.irankulturevi.com/turce/iran.htm> (01.02.2006)

Türkiye-AB İlişkileri AB Komisyonu Türkiye Raporu (Etki Raporu2). [http:// www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004.2.htm](http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004.2.htm) (10.06.2006)

Türkiye- AB'nin En Yoksul Ülkesi. <http://www.ntvmsnbc.com/news/330072.asp> (24.06.2006)

Türkiye'nin Dolar ve YTL Bazında GSMH'sı. <http://www.infoturkish.com /index.php/gsm#> (23.04.2006)

Zaman, (2001). **Türkiye-Pakistan İlişkilerini Canlandırmanın Oluşturacağı Fırsatlar.** 5 kasım 2001..[http: //www .zaman. com.tr / 2001/11/05](http://www.zaman.com.tr / 2001/11/05)

**ECONOMIC INTEGRATION AMONG DEVELOPING COUNTRIES:
THE CASE OF ECO**

ABSTRACT

ECO has been trying to make some progress towards realizing an economic integration since founding in 1985.

The aim of this dissertation is to examine both the development process of ECO, which is an economic integration initiative among some developing countries, and the Turkey's relations with the ECO region. In this study, the thesis, first, explores the reasons, the effects, the success conditions and the problems of the integration among developing countries as well as ECO integration. The thesis, in particular, focuses on the two basic questions: What are the main obstacles which restricts the success of ECO? To what extent, does ECO Project contribute the foreign trade performance of the member countries?

Zübeyde EROĞLU

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ARASINDA EKONOMİK ENTEGRASYON: ECO ÖRNEĞİ

ÖZET

ECO kurulduğu 1985 yılından beri ekonomik entegrasyonu gerçekleştirme yolunda, hedefleri doğrultusunda mesafe almaya çalışmaktadır.

Bu çalışmanın amacı gelişmekte olan ülkeler arası bir entegrasyon hareketi olan ECO'nun gelişme sürecini ve bu çerçevede Türkiye'nin ECO bölgesi ile olan ilişkilerini incelemektir. Bu çalışmada öncelikle küreselleşme hareketlerinin hız kazanması ile birlikte giderek önemi artan ve gelişmekte olan ülkeler arasında çeşitli şekillerde gerçekleştirilen ekonomik entegrasyon hareketlerinin nedenleri, etkileri, başarı koşulları ve bu entegrasyon hareketlerinin sorunları ele alınacaktır. Esasen bu çalışmanın cevaplamaya çalıştığı iki temel soru bulunmaktadır. Bir entegrasyon hareketi olarak ECO entegrasyonunun başarısını sınırlayan temel engeller nelerdir? ECO hareketi yesi olan ülkelerin dış ticaretine ne lde katkı sağlamaktadır?

Zübeyde EROĞLU